

KAYSERİ KALE *ve* SURLARI

HALİT ERKİLETLİOĞLU

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

KAYSERİ KALE VE SURLARI

HALİT ERKİLETLİOĞLU

Cumhuriyetimizin 100.
yılına ithaf edilmiştir.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 197

Kayseri Kale ve Surları

Halit Erkiletlioğlu

Bu kitap KAYSERİ B Y K    R BELED YES 'nin bir kültür hizmetidir.
Eserin tüm hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kul-
lanılamaz.

Birinci Baskı: Mart 2024

ISBN: 978-605-9117-83-8

Yayın Koordinatörü : Salih  zg nc 
Yayın Yürütme Kurulu : Erkan K p
: Mustafa ErdoĒdu
: Maide Olgun

Gözden Ge irenler : Rumeysa Ersözlü
: Muhammed Karadurmu 
: Ayten Dikilita 
: Sena Babur
: Mustafa Ergül

Tasarım: Deniz DoĒan

Kapak: Ali Sara oĒlu

Kapak görseli: Charles Texier (Gravür)

Baskı ve Cilt: Orka Matbaacılık,  necik Mah.  ıraĒan Sk.

No: 4 Melikgazi / KAYSER  / info@orkamatbaa.com

T.: +90 352 322 17 00

Adres: Kayseri B y k    r Belediyesi

Kültür ve Sosyal    ler Daire Ba kanlıĒı

T.: +90 352 220 70 90

KAYSERİ KALE VE SURLARI

HALİT ERKİLETLİOĞLU

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
T A R İ H D İ Z İ S İ

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	ix
-------------	----

TAKDİM-2.....	xi
---------------	----

ÖNSÖZ.....	15
------------	----

GİRİŞ.....	23
------------	----

Ortaçağ Sonuna Kadar Kale Kuşatmalarında Kullanılan Silâhlar ve Kale Savunmasının Özellikleri.....	30
--	----

KAYSERİ’NİN KISA TARİHİ.....	35
------------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYSERİ KALE VE SURLARI.....	43
------------------------------	----

1- İlk Yerleşimin Başladığı Eski Şehri Yani Erciyes’in Eteklerinde Kurulmuş Olan Mazaka ya da Eusebeia’yı Kuşatan Surlar.....	52
---	----

Gordianus’un Adı Geçen Sikkeleri:.....	56
--	----

2- Ovada Geniş Bir Alanı Çeviren Surlar.....	61
--	----

3- Daraltılan Surlar.....	70
---------------------------	----

4- Dânişmend Hâkimi Melik Muhammed Gazi’nin Elden Geçirdiği ve Daha Sonra Türkiye Selçukluları Dönemi’nde de Önemli Değişiklikler Yapılan ve Sadece İçerişar’ı İçine Alan Türk Dönemi Surları.....	74
--	----

Kapıları.....	77
---------------	----

a- Meydan Kapısı (Demir Kapı- Odun Pazarı Kapısı).....	78
--	----

b- At Meydanı Kapısı.....	79
---------------------------	----

c- Hisarönü (Asarönü) Kapısı.....	79
-----------------------------------	----

d- Sivas Kapısı.....	79
----------------------	----

e- Kışıkapı (Ayavasıl Kapısı).....	80
------------------------------------	----

f- Boyacı Kapısı (Bab-1 Sabbâg)	81
g- Yeni Kapı.....	82
h- Dış Surların Gizli Kapıları.....	83
1- Sur İçinin Ticarî ve Sosyal Yapısı.....	84
5- Günümüzde Sadece Ok Burcu Denilen Kısmı Kalan ve Sarayı ile Devlet-hâne'yi Çevreleyen Bölüm (I. Alâeddin Keykubad Dönemi 1220-1237)	88
6- İç Kale (Ahmedek)	96
I- Kale İçi Camisi, Hapishanesi ve Geçirdiği Evreler	107
II- İç Kale Kapıları.....	113
a- Arslanlı Kapı.....	113
b- Dizdar Kapısı (Hunat Camii'ne Bakan Doğu Kapısı)	115
c- Kuzeye Sonradan Açılan Kapı.....	115
d- İç Kale'nin Gizli Kapıları.....	115
III- İç Kale Yönetimi ve Görevlileri.....	116
a- Dizdar.....	118
b- Kethüda	118
c- Diğer çalışanlar	119
IV- Kayseri Kalesi Kitâbeleri	119
1- Yoğunburç Kitâbesi.....	120
2- İç Kale'nin doğuya bakan bir burcundaki I. Alâeddin Keykubad'ın Kitâbesi	120
3- Kalenin onarımı ile alâkalı I. Alâeddin Keykubad'ın başka bir kitâbesi	121
4- Dulkadıroğlu Kitâbesi (Hüsâmî Hasan) H.814- M.1411-12.....	121
5- Karamanoğlu Kitâbesi (Şeyh Çelebi).....	122
6- Pir Ahmed Kitâbesi.....	123
7- Fatih Sultan Mehmed Dönemi Başka Bir Kitâbe	125
8- Arslanlı ve Dizdar Kapıları'nın Üst Lentosundaki Kitâbeler	126
9- Yeni Kapı Kitâbesi.....	126
10- Kale Duvarlarındaki Toplama Malzemeler	127
Kayseri Kale ve Surlarında Yaşanan Önemli Tarihî Olaylar	128
1- Kayseri Kalesi'nde Yaşanan Bir İktidar Mücadelesi.....	128
2- Şehzâdeler Arasındaki Mücadelelerden Faydalanmak İsteyen Ermeni Leon'un Kayseri Kalesi'ni Kuşatması	129

3- Kayseri Kalesi'nde Yaşanan Başka Bir İktidar Mücadelesi.....	130
4- Alâeddin Keykubad'ın Kayseri Devlethâne ve Kalesi'nde Kendi Üzerinde Vesayet Kurmaya Çalışan Büyük Emirleri Saf Dışı Etmesi.....	130
5- Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de Zehirlenerek Ölümü ve II. Gıyaseddin'in Kayseri Kalesi'nde Saltanatını İlan Etmesi.....	132
6- 1243 Yılında Köseadağ'da Moğol Ordusuna Yenilen Selçuklu Ordusunun Kayseri Surlarına Sığınması ve Direnişte Surların Önemi.....	134
7- Hatiroğlu Şerefeddin İsyanının Kayseri Kalesi'nde Başlaması.....	137
8- Kürd Mehmed Ağa İsyânı ve Kalenin Kuşatılması.....	137
9- III. Selim'in Orduda İslahat Tedbirleri.....	141
10- Ömer Paşa'nın İdamı	141
11- Karşlı Ali Paşa'nın Mutasarrıf Olarak Kayseri'ye Gelişi (1812).....	142
Evliya Çelebi'nin Anlatımıyla Kale ve Surlar.....	143
Kayseri İç Kalesi'nin Şekil ve Biçimleri (Eşkâl-i İç Kal'a-i Kayseriyye)	144
Surların Genel Değerlendirilmesi.....	144
Sonuç.....	149

İKİNCİ BÖLÜM

KAYSERİ ÇEVRESİNDEKİ DİĞER KALE, SUR VE GÖZETLEME KULELERİ	153
1- Kültepe-Kaniş Surları	155
2- Lifos Surları.....	158
3- Kayseri Taşlıburun Kalesi (Burcu?)	160
4- Hisarcık (Asarcık) Kalesi	162
5- Seykalan Hisarı.....	164
6- Akkale	165
7- Zırha Kalesi	168
8- Harsenos (Harsanız) Kalesi.....	168
9- Yuvalı Köyü Kalesi	172
10- Melikgazi (Kuş-Zamantı) Kalesi.....	174
11- Akkışla Kululu Kalesi	180
12- Develi Kalesi.....	181
13- Develi Karahisarı (Zengibar- Yeşilhisar Kalesi)	183

14- Şahmelik Kalesi (Develi)	188
15- Bileç Höyük Kalesi (Develi)	190
16- Öksüt Kalesi (Develi)	190
17- Kaleköy Kalesi (Develi).....	191
18- Yeniköy Kalesi (Develi)	191
19- Tombak Kalesi (Develi).....	192
20- Bakırdağı Kalesi (Develi).....	192
21- Kulpak Kalesi (Develi).....	195
22- Viranşehir Kalesi (Pınarbaşı)	196
23- Şerefiye Kalesi (Pınarbaşı)	196
24- Bozkale (Pınarbaşı)	200
25- Karakale (Pınarbaşı).....	201
26- Şeyh Şaban Köyü Kalesi (İncesu).....	201
27- Güney Kale (Yahyalı).....	202
28- Gerzile Kalesi (Yahyalı).....	203
29- Bostanlı Kalesi (Kalehöyük) (Yahyalı).....	205
30- Çamlıca Köyü Kalesi (Yahyalı)	205
31- Aşırılık Kalesi (Yahyalı).....	206
32- Köşk Kalesi (Yahyalı).....	208
33- Hopur Kalesi (Yahyalı)	209
34- Kavak Kalesi- Yahyalı	210

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FOTOĞRAFLAR VE GRAVÜRLER.....	213
--------------------------------------	------------

KAYNAKLAR	237
------------------------	------------

DİZİN	243
--------------------	------------

TAKDİM

Sevgili Kitapseverler!

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başarının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülden gönüle yoldur.

Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolcu-

luğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihî bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar.

İlk çağlarda dahi taşlara, mağaralara yazan insanın amacı kendini ifade etmek ve iz bırakmaktır. Gerek tahtalara, ağaçlara, derilere yazılı olsun gerekse iki kapak arasında sahifelere yazılsın kitap, kültürel bir mirastır, toplumun hafızasıdır.

İlk emre muhatap olan insan, okur Yaratan Rabb'inin adı ile kâinatı, kendini, Rabb'ini ve kitabı. Bu yönüyle kitap vahiydir, hakikattir, dünya ve ahiret mutluluğunun rehberidir.

“Eğitimi önemsiyoruz çünkü cehaletin düşmanıyız.” sloganıyla hareket ettiğimiz güzel şehrimizde ulaşım, yol, su gibi ihtiyaçları şehircilik anlayışıyla görüp giderdiğimiz gibi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate almaktayız. Kitapları ve kitap yuvaları olan kütüphanelerimizi hemşehrilerimize sunma gayreti göstermekteyiz. Kayseri Büyükşehir Belediyesi olarak, siz kitapseverleri kitaplarla buluşturmak için elimiz-

den geleni yapıyoruz. Gerek basılı kitaplar, gerek e-kitaplar ile hayal etmeniz ve hayallerinizi gerçekleştirmeniz için sizleri kütüphanelerimize bekliyoruz.

Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiği olan Kayseri’de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif’in dediği gibi: “Okuyorsa ahali, yapılamayacak ne var..”

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşhri-lerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceği en büyük iyilik; iyi bir okur olmaktır.

Bir kütüphanenin rafında, bir kitabın sayfalarında, bir yazının satırlarında gönüllerimizin buluşması dileğiyle..

DR. MEMDUH BÜYÜKKILIÇ
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

TAKDİM-2

Erkiletlioğlu’yla ilk defa 1992 yılında tanıştık. Görüşmemizden, dış hekimi olduğundan ziyade tarih ile uğraşan kültür ve sanat insanı özelliği aklımda kalmıştı; bir de siyâset. Aradan geçen bunca yıldan sonra ortak ilgilerimizin, dostlarımızın, okuduğumuz kitapların, gidilen yerlerin fazlaca örtüştüğünü, derinleştğini ve katmanlaştığını fark ederek neredeyse her gün bir şekilde iletişime geçtiğimiz bir kişi oldu Halit Bey. Tarih-kültür-sanat üçgenindeki ilgisinin kitaplaşan bir boyutu var elbette. Kendi deyimiyle, geniş zamanda kullanılan “yazar” sıfatı süreklilik isteyen bir eylemi çağırıştırır. Kendisi yeri ve zamanı gelince çalışmalarını, konusu bazen tespîh, bazen de mufassal tarih olabilen bir makale ya da kitaba dönüştürür.

Başarılı bir dış hekimi olan birinin bu konularla ilgilenmesi takdirlerin gölgesinde uzmanlık dışı bir girişim olarak ele alınıp eleştirilebilir. Zamanı tersine akıtabilseydik kanımca “Dendanî” belki de tarih eğitimi alacak ve hayatın akışı o yönde şekillenecekti. Bitki çiçeklerinin, yapraklı sürgünlerin biçim değiştirmesinden meydana geldiklerini anlayan ve açıklayan bilim insanı olan Alman halk ozanı Goethe (Johann Wolfgang Von Goethe 1749-1832) Botanik Öğreniminin Hikâyesi başlıklı yazısında “*Yazık ki ben az çok bir ozan olarak tanınıyorum ama benim tabiat bilimleri öğrenim ve incelemeleri için ne kadar çabaladığımı bilen pek az.*” derken bu denli bir ilginin ve de açığa çıkan eser ve fikirlerin diploma ile ilgili olmadığını anlatmakta bizlere (Alıç Ağacı ile

Sohbetler, Hikmet Birand). Kardeşi Halil Edhem Bey ile karıştırılsa da Sorbonne’de hukuk ve resim eğitimi ile fizikte lisans eğitimi almış olma ihtimâli Osman Hamdi Bey’in (1842-1910) kültür ve sanat tarihimize katkısı, çabaları ve eserleri en derin takdirlerimizi hak etmektedir (Bilimin Öncü Kadını, Remziye Hisar). İyi ki bu ve buna benzer kişiler bu dünyaya gelmişler ve yaşamışlar. İnsanlık tarihinin kültürel gelişimine tarifsiz katkıları yanında birçok keşif ve icatlarda da karşımıza yine bu insanlar çıkmaktalar. Birçoğunun kendi zamanlarına yetişemesek de yaklaşık 4,5 milyarlık dünya tarihinde kıymetini yaşarken bildiğimiz ve takdir ettiğimiz bu değerli insanlar ile aynı zaman diliminde bulunmamız bizler için tarifsiz bir onur ve övünç kaynağı olsa gerek.

Bir noktadan sonra hayatı kendi akışına bırakmak ve kenara çekilmek mi yoksa heyecanla sonsuza kadar yaşayacakmış gibi çalışmak ve üretmek mi? Bazı başlıklar var ki hem çok emek istemekte hem de cesaret. Yazma isteği, uluslararası literatüre nitelikli katkı sağlama eğilimi bazen bir tutku boyutuna ulaşabiliyor. Tam olarak anlaşılması için kendi dilinde, States of Matter kitabında yazar David L. Goodstein “*Ludwig Boltzmann, who spent much of his life studying statistical mechanics, died in 1906, by his own hand. Paul Ehrenfest, carrying on the work, died similarly in 1933. Now it is our turn to study statistical mechanics.*” cümleleriyle bilime olan tutkularını ölümüne gözler önüne serer.

Her kitap gibi çok değerli zaman ve emek isteyen bazı kitaplarına başlama arifesinde Halit Bey’in paylaştığı düşüncelerin çevresindeki herkese örnek olması gerektiğini düşünüyorum. Erkiletlioğlu’nun her yeni başlıkta amansız bir tutkuyla ve heyecanla çalıştığını ziyadesiyle görüyoruz. Bu disiplin ve nitelikteki araştırmacı kişilere çalışma imkânı sağlamak ve yardımcı olmak akademiler için kaçırılmaz fırsatlar barındırmaktadır. Kendi kabiliyetleri yanında kurumsal altyapı ve güncel araştırma teknikleriyle yerel, ulusal ve evrensel bilime katkı sağlaması keşke bir hayal olmaktan öteye ulaşsaydı ve bu meraklı, üretken insanlar kürsü ve enstitülerde boy gösterebilselerdi.

Kayseri’nin tarihî kaleleri, Anadolu’nun önemli kaleleri arasında yer almaktadır ve bu kalelerin tarihî ve mimari özellikleri oldukça zengindir.

Geçmişte yapılan çalışmaların, ölçümlerin, çizimlerin ne kadar değerli olduğunu ifade etmek azdır. Günümüzde kalelerin ve surlarının halen bir ilgi merkezi olması, yeni yorum ve bilgilerle tekrar değerlendirilmeleri yerel ve ulusal literatürde yer almaktadır.

Şehir içinde ve düz bir zeminde inşa edilmiş ender iç kalelerden ve surlardan birine sahiptir Kayseri. Tüm bilgi ve kaynakları bir tarafa bırakarak salt kale ve sur tanımı ve amacı üzerinden bir düşünceyle; Kayseri gibi düz bir yerleşim yerinin tam ortasına neden kale ve onu çevreleyen surlar inşa edilmiştir? Kent tarihinin daha eskiye dayandığı bilindiğine göre, akla gelen en mantıklı görüş yerleşimin ve onu koruyan yapıların savunulması en kolay fakat ulaşılması ve ele geçirilmesi oldukça zor olan daha yüksek bir tepede ve konumda konuşlandırılmasının gerekliliği değil midir? Böyle bir ovaya yerleşmekte kentin zaman içinde oldukça nazlı davranmasının kendine göre son derece mantıklı gerekçeleri sıralandığında; zeminin sulak, bataklık, sivrisinek kaynağı olduğu neredeyse milattan itibaren bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu eserin belki de çıkış noktası diyebileceğimiz Kayseri Kalesi ve Surları tarihi hakkında literatürde birçok çalışma karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın bazı aşamalarında alanda ve yerinde inceleme, ölçme, fotoğraflama, güncel referansları inceleme, karşılaştırma, modern bilgilerle konumlandırma gibi nitelikli işler yapılmıştır. Hatta zemine yakın kalenin blok sur taşlarının ölçümleri, taşın cinsi, yönü gibi uzmanlık gerektiren başlıklar için uzmanına danışılmıştır. Bu taşlarda ya da taşlar arasında bir işaret aramak, bulunan simge veya damgadan tarih çıkarmak ve dönemine gitmek gibi dikkat ve yorum gerektiren gayretler gösterilmiştir. Kitabe ve kitabe parçalarının yeniden fotoğraflanması, devşirme taşların tespiti, restorasyon uygulanan bölge ve hatların belirlenmesi gibi çalışmalar bazen yeni yorumlarla verilmiştir.

Daha duru bir tarih bilgilendirmesi adına kitabın tam orta yerinden konuşmak gerekirse Halit Bey'in çıkış noktası da tam burası aslında. Sur kalıntılarının ve yerleşim yerlerinin okumasını iyi yaparak, sikkeler üzerinden bir tarihlendirme çabasına girmiş, durup dururken sikkeler üzerinde karşımıza çıkan sur/surlar kelimesinin derinlemesine yorumu yapılmıştır. Bu yorum, bilinenlerin aksine surlar hakkındaki tarihlemeyi

kaydırmıştır. Elbette ilk kaynaklar çok önemli. Diğer taraftan, sosyal bilimlerde bilgilerin mutlak doğruluğundan bahsetmek ve yazılarda kullanmak çok cüretkâr bir adım olarak düşünülebilir. Yazar bu noktada, rutinin dışına çıkarak geçmiş bilgilerin doğruluğunu sorgulamış ve kırılma noktası olarak tabir edeceğimiz bilginin kimden itibaren bu şekilde aktarıldığına değinmiştir. Bu savını perçinleştirmek adına en önemli adımı, tarihlendirme olayının bütün bu parametrelerden bağımsız olarak yapılabilmesinin mümkün olup olmadığı yaklaşımı olsa gerek. “Keşke salt bir blok taş üzerinden laboratuvar deneyleriyle tarihlendirme yapılabilse.” isteği Erkiletlioğlu’nu heyecanlandırmıştır. Fakat mevcut teknoloji ile şimdilik sadece taşların oluşum yaşının belirlenebilmesi ve surların gerçek yapım tarihi hakkında bilgi veremeyişi de bir sürpriz değil. Yazar, buradan yola çıkarak çevre taş ocaklarının izini sürmeye ve blok sur taşlarının hangi ocaktan temin edilmiş olabileceğine somut verilerle ışık tutmaya çalışmıştır. Bu eserle arkadan gelenlere ve heveslilere sağlam, derin ve geniş bir yol açtığı şüphesizdir.

OSMAN ÖZSOY¹

1 MAYIS 2023-KAYSERİ

¹ Prof. Dr. Kayseri Üniversitesi Öğretim Üyesi.

ÖNSÖZ

*Yedi bilgelere birisi olan Muetuslu Thales, her şeyin temel maddesinin su olduğunu söyler; Heraclitus ise ateş; Magi rahipleri su ve ateş; Anaksagoras'ın öğrencilerinden olan ve Atmaklar tarafından "sahnenin filozofu" diye adlandırılan Buripides ise hava ve toprak olduğunu bildirdiler, Euripides, toprağın göklerin yağmurlarıyla döllenerek, insanoğlunun ve dünyadaki tüm canlı varlıkların yavrularını doğurduğunu savunur; topraktan gelen her şey, zamanın karşı gelinmez gücüyle sona ulaştığında yine ona gider; havadan doğan her şey aynı şekilde yine göklere döner; hiçbir şey yok olmaz. **Vitruvius**¹*

Insanoğlu, hayatının her döneminde savunma ve güvenlik ihtiyacı duymuştur. Kaleler ve surlar da şehirleşmiş toplumlarda, düşmanın gelişinin beklendiği yollar üzerine, stratejik öneme sahip olan şehirlerin etrafına, geçit ve dar boğazlara yapılan savunma veya gözetleme amaçlı kalın ve yüksek duvarlı askerî yapılarıdır. Sanat Ansiklopedisinde; “*Düşmandan korunmak ve onun saldırısına engel olmak için kalın ve sağlam duvarlardan yapılmış olup düşmana ok ve mermi atma amaçlı*

¹ Vitruvius, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yay. çev. Suna Güven, 4 baskı 2005 s. 167.

siper ve mazgalları bulunan binalardır.” tarifi yapılmaktadır.² Bu tür tahkimatlar antik çağlardan beri kullanılagelmiş ve askerî işlevlerinin yanı sıra idarî, siyasî ve ekonomik merkez olarak iş görmüştür.

Kaleler, stratejik ve askeri önemi olan yerlerde yapılan, şehir halkının ve askerlerin sığınmasına ve savunmasına elverişli kalın ve yüksek duvarları olan sağlam yapılar olduğu için “şehir” demek, sur ya da kale anlamına gelmekteydi. Kale, halk için o kadar önemliydi ki Kapadokya ve Roma sikke ve heykellerinde birçok örneği görüldüğü gibi şehir tanrısı “Tyche”, başında kale simgesiyle temsil edilmekteydi.

*Bronz, 2.1 gr. 13-14 mm. **Yüzü:** Tyche büstü (şehir ve şans tanrısı). **Diğer yüzü:** EYΣE/BEIAΣ yazısı ve sola dönük olarak ayakta duran Athena. [H.E. Koll.]*

Türkçede kila, kalav, kale olarak kullanılan bu savunma yapıları, Azericede “gala”, Başkurtçada “nıgıtma”, Kazakçada “korğan”, Kırgızcada “çep” kelimeleriyle ifade edilmektedir.³ Türkler İslâmiyet’i kabul etmeden önce kale veya şehir yerine “balık” kelimesini Oğuz Türkleri ile Karahanlı Türkleri ise “Balık” yerine “Kent” sözünü kullanıyorlardı.

Arapçadan dilimize girmiş olan “kale” den başka “sur” kelimesi de “şehrin etrafını çeviren yüksek duvar” anlamına gelmektedir. Sur,

² Pakalın Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Millî Eğitim Basımevi, İst. 1983, s. 143.

³ Ercilasun Ahmet Bican, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara, 1991, s. 428.

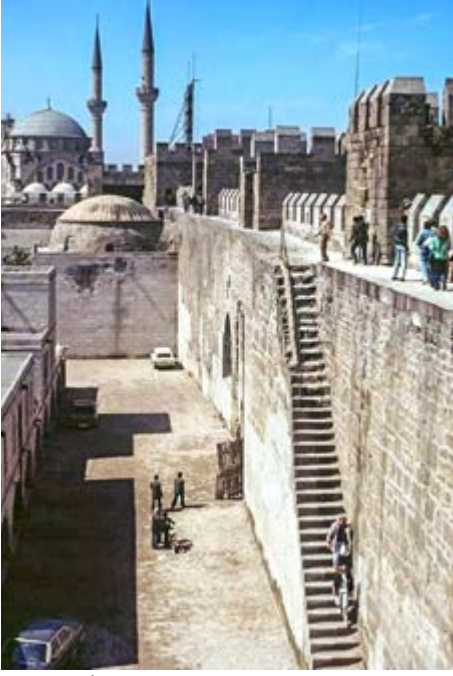
Tablet Üzerinde Bir Kale Savaşı Tasviri- British Museum–Londra

kal'a ve hisar kelimeleri bazen aynı anlamda bazen de farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Arapçada “kal'a” olarak yazılan kelime aynı zamanda hisar anlamı da taşımaktadır. Çünkü hisar kelimesi de “hasır” kökünden gelip “kuşatma, etrafını sarma” anlamlarını taşımaktadır. Ancak biz Hisarı içinde hükümdara, kale kumandanına ve askerlere ait barınma yerleri de olan daha büyük tesisler için kullanmayı tercih ediyoruz (Anadolu Hisarı, Rumeli Hisarı gibi).

Yani sur, bütün şehri kuşatan duvar, kale ise küçük bir stratejik alanı çeviren daha muhkem ve korumalı bir yapıdır.

Tarihin en erken çağlarından itibaren kale mimarisi tekniğin, askerlik ve savaş usullerinin ilerleyişine paralel bir gelişme göstermiştir. Hatti, Hitit, Urartu, Roma, Bizans ve Haçlı kaleleriyle Selçuklu ve Osmanlı kaleleri arasında bâriz farklar olmakla beraber hendek, çifte duvar sistemi, kapıları çifte burçla koruma gibi bazı önemli esaslar çok eski çağlardan yakın tarihlere kadar kullanılagelmiştir.

Kaleler şehirlerin savunması için o kadar önemlidir ki Orta Çağda Floransalı Niccolo Machiavelli (1469-1527) “Savaş Sanatı” kitabında kaleler için ayrı bir bölüm ayırarak o dönemdeki kalelerin nasıl olması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmektedir: “*İnsanlar yapay olarak güç-*

Kayseri İç Kale merdivenleri ve seğırdim yolu

lendirilmiş bir kale inşa edecekleri zaman, düz bir yer arıyorlar. Bunun için ilk zekice yöntem, duvarın dolambaçlı ve dönüşleri, girintileri çok olacak şekilde yapmaktır. Bu yöntem düşmanın duvarın yakınına gelmesini imkânsız hale getirir. Çünkü sadece cepheden değil, kanatlardan da kolayca vurulabilir. Eğer duvarlar yüksek yapılırsa, topçu ateşine daha çok maruz kalınır; çok alçak yapılırsa, bu kez tırmanılarak çıkılması kolay olur. Duvarların önüne, dayanacak merdivenlere karşı hendek kazdığımız zaman, eğer düşman bu hendekleri doldurursa (büyük bir ordunun kolayca yapabileceği gibi) duvar, düşmanın eline

geçer. Bu yüzden her zaman daha iyi sonuca varmak için, inanıyorum ki her iki sıkıntılı duruma karşı da çare üretmek zorunda kalırsanız, duvar yüksek yapılmalı ve hendek dışarıya değil içeriye kazılmalı. Bu kullanılabilen inşaat yöntemlerinin en güçlüsüdür, çünkü sizi hem topçulardan hem de merdivenden korumuş olur, ayrıca düşmanın hendeği doldurması da zordur. Şu hâlde duvar, araçlarınızın izin verdiği kadar yüksek olması, 2 metre genişlikten az olmaması, tahrip edilmesini daha güçleştireceği için iyidir.⁴

⁴ Niccolo Machiavelli, *Savaş Sanatı*, Say Yay. Ank. 2022 s. 205-207.

Bu savunma sistemleri; İç Kale, dış kale, avlu, varoş, sur, kule (burç), mazgal, seğirdim yolu⁵, hisarpeçe⁶, dendan, harpušta, kale bedeni, kale hendeği gibi ünitelerden oluşur.

Kaleler, inşa edildikleri bölgenin stratejik önemi, topografyası, arazinin durumu coğrafi konumu ve çevrede bulunan yapı malzeme çeşitlerinin bir araya gelmesiyle oluşan farklı mimarî özellikler gösterir. Şehirleri çeviren kaleler ya doğal yolla ya da yapma tahkimatlarla güçlendirilmiştir.

Bu özellikler çoğu zaman farklı duvar yükseklikleri, kalınlıkları ve karmaşık planlarıyla karşımıza çıkar. Hitit, Kappadokya, Roma, Bizans ve Türk dönemlerinde; İran'dan gelen Pers ve Sâsânî, güneyden gelen Arap ve Karadeniz'den gelen akınlar karşısında Anadolu'nun muhtelif yerlerinde kaleler yaptırılmıştır. Kaleler, genellikle çevreye hâkim bir yüksekliğin üstünde, belirli bir planı olmaksızın, arazi biçimine uydu- rularak inşa edilen savunma yapıları olup bir kısmı da önemli geçit yerlerini kontrol eden basit gözetlemeler amacıyla yapılmıştır.

Anadolu'nun pek çok yerleşim yerinde veya stratejik tepelerin zirve-lerinde kale harabeleriyle karşılaşmaktadır. Ancak bunların çoğunun kullanıldıkları çağlardaki adları ve yapıldıkları tarihler bilinmemektedir. Duvar örgüleri birçok örnekte belirli bir teknik göstermediğinden bu yapıların ancak içlerinde rastlanabilecek çanak çömlek kırıklarının yardımıyla hangi medeniyete ait oldukları tahmin edilerek, genellikle “castrum” adı verilen küçük ölçekli Bizans Dönemi eserleri olduğu sanat tarihçilerince ifade edilmektedir.

Türkler, Anadolu'ya geldikleri zaman eski çağlardan kalma veya Bizans Dönemi'nde yol güzergâhlarına ve deniz kenarlarına inşâ edilmiş, çoğu sağlam vaziyette birçok yapıyla karşılaşmışlar ve bunların

⁵ **Seğirdim Yolu:** Kalelerde siperlerin arkasında muhafızların dolaşması için yapılan korumalı yollara denir. Bu yerlere kalenin içinden taş merdivenlerle çıkılır. Muhafızlar bu dar yollarda sekerek dolaştıkları için bu adın verildiği sanılmaktadır.

⁶ **Hisar Peçe:** Kale hendeğinin önüne bulunan mazgarlı ve siperli fakat daha alçak duvara verilen isim.

İç Kale Kuzey Burcu üzerindeki dandandan Cumhuriyet meydanı görünüşü (2023 HE)

tamamının ele geçirilmesiyle Anadolu'nun Türkleşmesi sağlanmıştır. Bu süreçte Anadolu'nun fatihleri olan Türk Beyleri ve Türkiye Selçukluları kale inşaat ve tamirlerine çok önem vererek fethedilen kalelere bazı eklemeler yapmışlar ya da kendi teknikleri ve mimarî geleneklerine göre yeniden inşa etmişlerdir.

Özellikle I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde diğer mimarî eserlerde olduğu gibi kale inşâsında da zirveye ulaşılmıştır. Konya Dış Kalesi, (1221), Sivas Surları (1224), Kayseri İç Kalesi (1224), Antalya İç Kalesi (1225), Alanya İç ve Dış Kaleleri (1227-1229), Alanya Kızıl Kule'nin tamamlanması (1226) ve 1231 yılında da Kâhta Kalesi'nin tamiri ile iç kalesi olmayan kalelere iç kale eklenmesi, kale

câmisi, hamam, çeşme ve diğer çeşitli yapılar bu dönemde Türk yaşam tarzına uygun hale getirilmiş, kale yönetim ve gelirleri de bazı kurallara bağlanmıştır.

Selçuklulardan sonra Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde de önemini koruyan kaleler zaman zaman onarım ve tadilâta tabi olmuş, 16. yüzyıldan itibaren ve cumhuriyetle birlikte savunma ihtiyacından çok kültürel, ticarî ve sosyal amaçlarla kullanılmaya başlamıştır.

Bu çalışmamız; Kayseri Şehir Kale ve Surları, Kayseri Vilâyeti Dâhilindeki Kale, Sur ve Gözetleme Kuleleri ile Fotoğraflar olarak üç bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümdeki kale ve surlara ait bilgilerin bazılarında Sn. Mustafa Denктаş'ın Tübitak destekli olarak yaptığı çok detaylı ve değerli çalışmadan⁷ faydalanılmıştır. Ayrıca değerli dostlarım Prof. Dr. Osman Özsoy, Sn. Tevfik Erarslan, Sn. Gürcan Senem, Kayham yöneticisi Sn. Recep Kanalga, Harita Mühendisi Sn. Atilla Kalkan, İbrahim Erkara ve Mimar Sn. Mehmet Erkiletlioğlu'nun fotoğraf ve harita destekleri için kendilerine müteşekkirim. Ayrıca çalışmamızın kitap şekline getirilmesinde desteklerini esirgemeyen Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Dr. Memduh Büyükkılıç'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

⁷ Denктаş Mustafa, *Kayseri Kaleleri*, Proje No 109K029, Antalya, Kasım 2012.

GİRİŞ

*Cihân-ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler
Ol mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler*
Hayâlî

Ülkemizde günümüze ulaşan ve çoğunluğu Bizans Dönemi'ne tarihlenen 1000'e yakın kale, hisar ve gözetleme kulesi bulunduğu ve bunlardan 34 adedinin de Kayseri şehir merkezindeki kale ve surlar dışında, ilçe ve köylerinde yer aldığı tespit edilebilmektedir.

Bunlar: 1- Kültepe-Kaniş Surları, 2- Lifos Kalesi, 3- Taşlıburun, 4- Hisarcık Kalesi, 5- Seygalan Hisarı, 6- Akkale, 7- Zırha Kalesi, 8- Harsenos Kalesi, 9- Yuvalı Kalesi, 10- Melikgazi Kuş Kalesi (Pınarbaşı güzergâhındaki bir tepe üzerinde), 11- Kululu Kalesi- Akkışla, 12- Develi Kalesi, 13- Yeşilhisar Kalesi (Zengibar), 14- Şahmelik Kalesi Develi, 15- Bileç Höyük Kalesi, 16- Öksüd Kalesi, 17- Kaleköy Kalesi,

18- Yeniköy Kalesi, 19- Tombak Develi, 20- Bakırdağ Kalesi Develi, 21- Kulpak Kalesi, 22- Viranşehir Kalesi, 23- Şerefiye Kalesi Pınarbaşı, 24- Bozkale, 25- Karakale 26- Şeyh Şaban Kalesi, 27- Güney Kale Yahyalı, 28- Gerzile Kalesi Yahyalı, 29- Bostanlı Kalesi, 30- Çamlıca (Faraşa) Kalesi, 31- Aşırılık Kalesi, 32- Köşk Kalesi Yahyalı, 33- Hopur Kalesi Yahyalı, 34- Kavak Kalesi Yahyalı.

Kayseri ve Şerefiye Kaleleri düz araziler üzerinde kurulmuşken, diğerlerinin tamamı sarp kayalıklar veya bir tepeye inşa edilmiştir. Adı geçen kale ve surlardan sadece Kayseri ve Zamantı Kaleleri bütün olarak ayakta olup diğerlerinin sadece temelleri ya da bazı bölümleri kalmıştır.

Ortak özellikleri: Kayseri kale ve surlarında ana malzeme tabii ki taştır. Erciyes'in çevresinde bulunan çeşitli taşlar ve özellikle de bir volkan püskürtüsü olan bazalt, sert yoğunluktaki siyah andezit ve yine bir volkanik tüf olan od taşı¹, Mazakanın kuruluşundan itibaren sivil, idarî ve askerî yapılarda kullanılmaktaydı. Milâd yıllarında Kayseri'ye gelmiş olan Strabon bu önemli yapı malzemesinin elde edilmesini şöyle anlatmaktadır. "*Kentin önünde, ovada bir de nehir vardır. İsmi Melas'dır; kentten yaklaşık kırk stadia uzaklıktadır ve kaynakları kentin seviyesinden daha aşağıda bir yerde bulunur. Bu nedenle yerli halk bunu kullanamaz, çünkü yukarı doğru düzenli bir şekilde akmaz, fakat yayılarak bataklık ve göller meydana getirir ve yazın kentin etrafındaki havayı bozar, başka zamanlarda kolay olan taş çıkartma işini zorlaştırır. Burada Mazakalıların yapıları için bol miktarda çıkardıkları düz taşlar vardır. Fakat bu sal taşları (İspile taşı) su ile örtüldükleri zaman kolay çıkartılamazlar. Bu bataklık her yerde volkaniktir. Geceleri buradan ateş çıkar (metan gazı yanması). Burası çoğu kimseler ve özellikle sığırlar için tehlikelidir. Çünkü bu ateş çukurlarına düşebilirler.*"² Bu satırlarda ifade

¹ Kullanılan taşların cinsi hakkında, taş işletmesi sahibi Sn. Yaşar Duran'dan bilgi alınmıştır. Bazı taşlara ateşe dayanıklı olmaları sebebiyle Farsça ateş anlamına gelen "od" adı verilmiştir.

² Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Arkeoloji ve Sanat Yay. çev. Adnan Pekman, İst. 1987, s. 11.

Andezit ve bazalt taşlardan oluşan sur duvarları

edildiği gibi, o dönemde çok değerli olan taşın, taş ustaları tarafından hayatî tehlikeler göze alınarak çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Kayseri, kale ve surlarında temel duvar örgü malzemesi olarak Erciyes çevresindeki taş ocaklarından elde edilen andezit ve bazalt tüflerinin kullanıldığı, tuğla ve kerpiç duvarlara nadiren rastlandığı, bazı duvarların harçlarında toprak kullanılırken, bol puzolanik malzeme veya alçı katkılı kireç harcı tercih edildiği görülmektedir.

Sur ve kalelerin duvarlarının temel ve su basmanı seviyelerinde nem, hava şartları ve darbelere dayanıklı olmaları sebebiyle yerel mimaride “Karataş” veya “Cingitaş” olarak bilinen bazaltlar tercih edilmişlerdir.

Mazgallarda, kapı pencere sövelerinde ise işlenmesi kolay ve hafif olan ancak suya ve darbeye karşı daha dayanıksız taşlar olan, bölgede “yonu taşı” veya “cengeme” olarak bilinen andezit tüfleri kullanılmış, bazı avlu ve zeminlerde ise bölgede “sal taşı” veya “ispile taşı” olarak bilinen trakitler kullanılmıştır.

Özellikle çevredeki kale ve surlarda ise yaygın olarak moloz taş kullanılmıştır. Moloz taşlar, ocaklardan çıkarıldıktan sonra fazla işçiliğe

ihtiyaç olmadan sadece yatak yüzleri düzeltilerek kullanılmaktaydı ve her yerde bolca bulunmaktaydı.

Kayseri surlarında ve Zamantı Kalesi gibi büyük yapılarda kullanılan ve muhtelif taş ocaklarından elde edilen taşlar, farklı ebatlarda kesilerek kağını arabalarıyla inşaat bölgesine getiriliyor, uygulama bölgesinde yüzlerce taş ustasının çalışmasıyla bu abide eserler ortaya çıkıyordu. Yapımı belki yüzyıllar boyunca devam eden bu eserlerin bânileri, mimarları ve diğer çalışanları hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

O Günlerden Günümüze Kadar Gelen Taş Ocaklarından Bazıları

- Ispıdın (pembe ve gri riyyolitik tüf/ yapı taşı olarak)
- Mancusun Tosbalık bölgesi (koyu gri andezit tüfü)
- Cırgalan köyü (pembe riyyolitik tüf)
- Ağırnas Yüzbaşı bölgesi
- Erkilet Hacışirin bölgesi
- Hisarcık Gümüşlük Burnu
- Talas Derevenk bölgesi
- Mimarsinan Kavakdere bölgesi
- Büyüktuzhisar Burhaniye köyü
- Felâhiye Karakaya bölgesi
- İncesu Kayabağ bölgesi
- Kavakdere bölgesi
- Pınarbaşı Beştepeler ve Pazarvıran bölgeleri
- Pınarbaşı Bahçelik köyü
- Yeşilhisar Köse Osman Dağı³

Moloz Taş Ocaklar

▪ Moloz taş duvar ve kuru taş duvarlarda kullanılan taşlar, bölge genellikle aşağıdaki kaynaklardan elde edilmektedir. (Kayseri İli Yapı Gereçleri ve Yöresel Hükümleri, 1973)

- Hacılar Karakayalar Bölgesi,
- Hisarcık Gümüşlük Burnu,
- Talas Derevenk Bölgesi,

³ Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Araştırma ve Geliştirme Dairesi (1973). *Kayseri İli Yapı Gereçleri ve Yöresel Malzemeler*, Ankara.

- Mimarşinan Hacıdere Bölgesi,
- Erciyes Aynalıdere Bölgesi,
- Bünyan Bozbakan, Eyset ve Kayaaltı Bölgeleri,
- Develi Küçük Yamaç Bölgesi,
- Akkışla Çevrimkur Bölgesi
- Büyüktuzhisar Burhaniye köyü,
- Felâhiye Karakaya Bölgesi,
- Çukur Toptepesi ve Sultan Sekisi Bölgeleri,
- Çiftlik Arpalık Bölgesi,
- Sarız Kızılıpınar köyü,
- Tomarza Soğlaaltı ve İnderesi Bölgeleri,
- Yeşilhisar Çakı Dağ

Kale ve surların temellerinde kullanılan büyük ebatlı bazalt, andezit ve od taşı, üst kısımlarında ise küçük parçalar halinde kullanılan

Duvarın dış yüzünde kesme taş, ortasındaysa dolgu maddesi olarak moloz taş kullanıldığı görülmektedir. (Ahmet Zorlu Kol)

tüf taşları, suya dayanıklı ve uzun ömürlü yapı malzemeleri olup bu özelliklerinden ötürü takriben 1500 sene önceden günümüze kadar gelebilmişlerdir. Tabii ki ilk dönemlerden itibaren bu sert taşı ocaklardan çıkaran, işleyen ve duvar haline getiren bir de “taşçı ustaları” vardı. Bu kadar çok sayıdaki taşçı ustası, işçileri ve nakliyeciler acaba örgütlü müydü? Bilemiyoruz.

Genel olarak bu yapılarda, bazalt ve od taşının yanında Kayseri ve çevresinde yine çok bulunan kesme, kaba yonu ve moloz taşı da mimarının gerektirdiği yerlerde ve biçimde bolca kullanılmıştır. 6. yüzyıla

kadar duvar yüzünde düzgün örülmüş taş ya da taş duvar örgüsü hala kullanılmaya devam etmiştir. Duvar yüzeyleri nispeten düzgün sayılabilecek taşlarla yoğun miktarda harç kullanılarak hızlıca örülüyor ve arası yine harçla doldurulmuş moloz taş ile dolduruluyordu. Kent surlarında devşirme malzemenin oldukça yoğun kullanıldığı gözlenirken kırsal alanda mümkün olduğunca düzgün işlenmiş arazi taşları kullanılmıştır.

Surlar ve kaleler 9. yüzyıldan sonra düz geometrik şekiller ve düz hatlar halinde devam eden duvarların yerine, topografyaya en uygun, en kolay savunma hattını takip eder şekildeki formlarda yapılmaya başlanmıştır. Eğimin dikliğine bağlı olarak daha ince ya da kalın duvarlar inşa edildi. Duvar kalınlıkları 60 santimden 3-4 metre kadar ve yükseklikleri de en fazla 20 metre olan duvarlar yapılmıştır. Kulelerin planları da basit üçgen formu çıkıntılardan çokgen planlı, içinde mekânlar bulunan yapılara kadar değişiklik gösterdiler. Bu dönemde yapılan surlarda devşirme malzeme ve arazi taşlarıyla oluşturulmuş düzensiz duvar örgüleri dikkati çekmektedir.⁴

Taşların arası kireç ile taş veya tuğla tozu karışımından yapılan horasan harcı, ya da kireç harcı ve moloz taş ile dolduruluyordu. Ancak Sasanî ve Arap akınları sırasında hızla yapılması gereken savunma duvarları ihtiyacı, vakit alan bu sistemin bırakılmasına sebep olmuştur. Bunun yerine, kalelerde bu malzemelerin dışında az sayıda örneği de olsa tuğla, ahşap ve devşirme malzemenin kullanıldığı da görülmektedir.

TAŞ

Merhametsiz kalpleri sana benzetirler,

Sana dilsiz, sana ruhsuz dediler.

Hâlbuki senindir değirmendeki beste,

Seninle şekil verir ruhuna heykeltıraş.

Sana yönelir dert, sana vurulur baş.

Milyonlarca insanın, milyonlarca sene taptığı taş...

Sütunlarla kemerler, kubbeler senden yapılır.

Senden yapılır Allah'a uzanan merdivenler

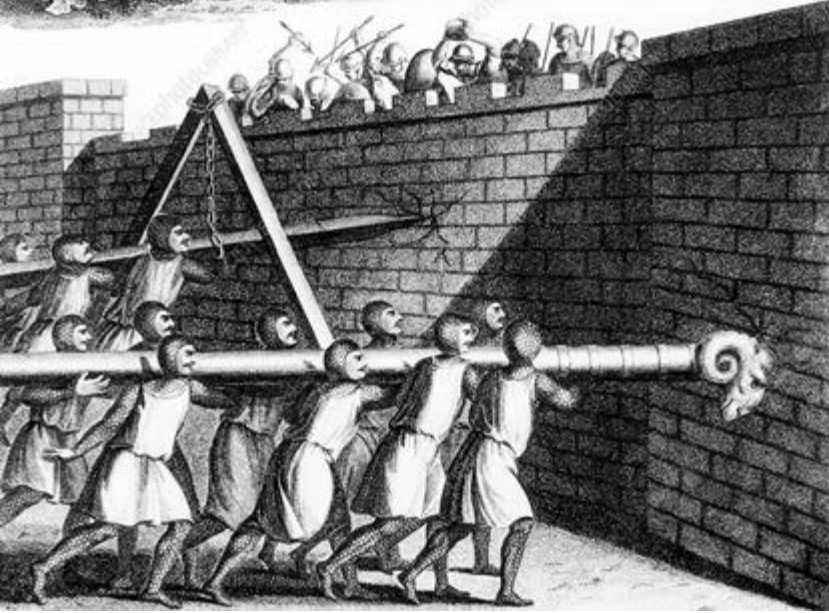
⁴ Denктаş a.g.p. s. 137.

*Ve namaz vakti müslümanlara senden haykırılır.
 Günahkâr insanı Allah taş edermiş.
 Görmedim ama inanırım.
 Hatta bir gün gelecek, gökten yağacaksın sanırım.
 Taşlardır beka, taşlardır ebediyet...
 Taştan başka tarihe ne bırakmış ki Medeniyet!
 Bir gün uzanırsın boylu boyunca Musalla Taşına,
 Yine bir taş dikerler başucuna.
 Taşlar insanoğluna bekâ..
 Üstünde bir tarih ve Fatiha
 (Osmanlı Dönemi mezar taşı-şairi bilinmiyor)*

Bazı kalıntıların da adında “kale” kelimesi geçtiği hâlde gerçek bir kale olmayıp, kilise veya sivil mimarî kalıntıları olan Felâhiye Kalehöyük, Develi Deliklikaya, Akkışla Uğurlu Kale ve Tomarza Emiruşağı Kaleleri⁵ çalışmamıza dâhil edilmemiştir.

Kale ve surlar hakkında bu genel bilgileri verdikten sonra özellikle Kayseri şehir surları ve kalesi başta olmak üzere diğer bütün kale ve surlar üzerinde çok değerli çalışmalar yapan Halil Edhem, Albert Gabriel, Mahmut Akok, Nezahat Baydur ve Mustafa Denктаş gibi birçok yazarın kitap ve makalelerine göz attığımızda; İslâm öncesi yapılan sur ve kalelerin kimler tarafından, nerede ve ne zaman yapıldığı sorularına net cevaplar verilemediği görülmektedir. Biz bu çalışmamızla yukarıdaki üç sorunun cevabını aramaya ve yorumlamaya çalıştık.

⁵ Denктаş, a.g.p. s. 31.

Surlara koçbaşlarıyla saldıran askerler, yıl 1800 civarı. Arkada zincirlere bağlı olan, önde insanların omuzlarında taşınandan daha fazla itici güç sağlayabiliyordu.

Ortaçağ Sonuna Kadar Kale Kuşatmalarında Kullanılan Silâhlar ve Kale Savunmasının Özellikleri

Orta Çağ savaşları, istilâcı güçlerin önce kale veya şehir surunu kuşatmasıyla başlayıp, aynı çevredeki küçük kale ve surların alınması sonrasında şehir kalesinin de alınmasıyla bölge el değiştirmiş olurdu. Bu sebeple kaleler her türlü saldırıya karşı gayet tahkimli yapılar olmalıydı.

Dışarıdan gelen birlikler ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar eğer bir takım özel silâh ve hileler uygulamazlarsa kale ve surları aşmak mümkün olamazdı. Genellikle kalenin etrafı bir su kanalıyla çevrili olur, bu kanal kale sahipleri tarafından denetlenen ve korunan bir ahşap köprüyle kale kapısına bağlanırdı. İstilâcı kuvvetler bu kanal ve köprüyü geçseler bile gayet kalın ahşap ve demirle yapılmış ana kale kapısını kolay kolay aşamazlardı. Buna rağmen kale surlarından yağan ok hücumu altında koçbaşlarıyla kırılan kapıdan gayet az miktarda asker içeri girebilse de kalenin ikinci kapısına kadar olan dar alanda

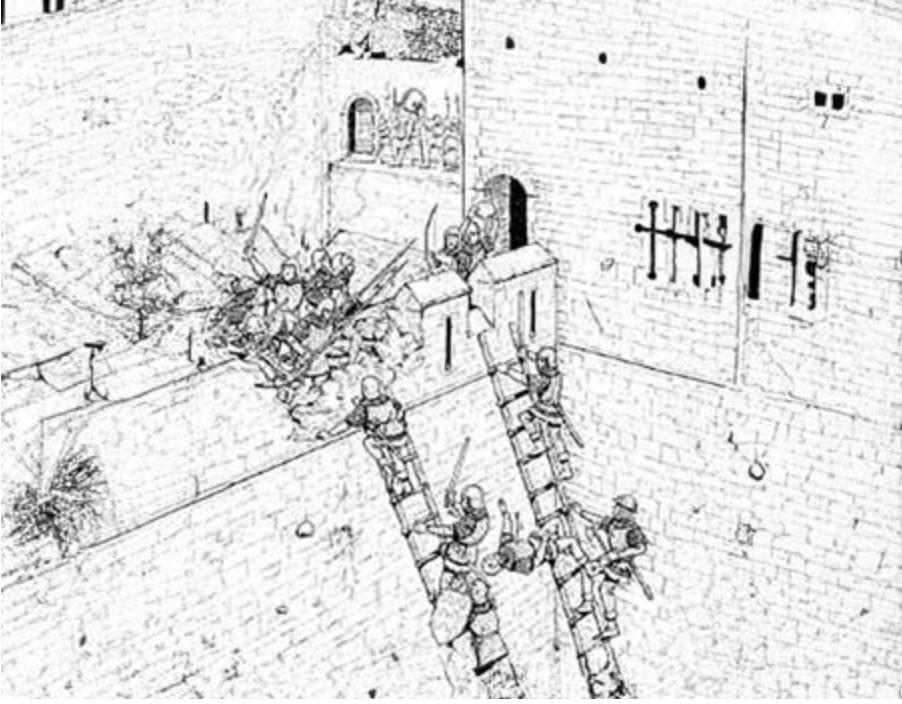

Pers ordusunda sapan birliğı

yok edilirdi. Bütün bu güçlü savunma sistemini aşmak için istilâcılar da bazı silah ve aparatlar geliştirmişlerdi.

Kalenin direncini kırabilecek en önemli silâh, muhakkak ki mancınık denilen bir nevî barutsuz toplardı. Kalenin en zayıf yerlerinin önüne ahşaptan yüksek bir tekerlekli iskele kurulur, bu iskelenin üzerine yerleştirilen mancınıklar vasıtasıyla kalenin içine bir zembereğin enerjisi ile taş güller atmak suretiyle direniş yok edilmeye çalışılırdı. Mancınık, surları yıkmak ve içeriye yıkıcı, yakıcı malzeme veya yılan, akrep gibi panik çıkarıcı hayvan dolu çömlek atmakta da kullanılıyordu.

“Koçbaşı” denilen ve bir kalenin çok sağlam kapılarını veya zayıf duvarlarını güçlü darbelerle kırmak için tasarlanan ve genellikle büyük bir kütükten ibaret olan oldukça basit bir alet vardı. Kuşatmalarda kullanılan koçbaşının ilk olarak şu şekilde bulunduğu anlatılır: Kartacalılar, Kadiz’i (Cadiz) kuşatmak için kamp kurarlar, Hisar önü siper duvarlarından birisini ele geçirerek onu yıkmaya çalışırlar. Fakat

Askerler birbirlerine biraz daha yaklaşıncı uzun saplı mızrak, göğüs göğüse çarpışmalarda da gürz, teber (balta) ve kılıç kullanılmaktaydı.

yıkım için demir araçları bulunmadığından, bir ahşap kiriş alırlar ve onu elleriyle kaldırıp ucunu sürekli olarak duvarın üstüne vurarak en üstteki taş örgüleri yıkarlar; böylece düzenli bir şekilde adım adım bütün hisarı yerle bir ederler.⁶ Bu kütükler çoğunlukla kütüğü tutan ve onu ileri geri sallayan bir grup asker tarafından kullanılıyordu. Zamanla ateşli silâhların ve topun icadıyla önemini kaybetti.

Askerlerin donanımı ise kılıç, kalkan, kama, teber (balta), gürz, yay ve ok bir de sapan denilen silâhlardı. Sapanlar daha küçük taşları kale burçlarındaki savunmacıların üzerine atmaya yarayan el yapımı düzeneklerdi. Top ve tüfeklerin yaygın olarak kullanımına kadar sapan, antik dünya savaşlarındaki en geçerli kuşatma aracıydı. Yerden

⁶ Vitruvius, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yay. çev. Suna Güven, 4. Baskı, 2005, s. 223.

kalenin yüksek duvarları üzerindeki askerlerin üzerine ceviz veya elma büyüklüğünde taşlar fırlatarak onları yaralayıp saf dışı etme silâhıydı.⁷

Hemen bütün ordularda sapan birlikleri olup daha sonra ateşli silâhlar çıktıktan sonra terkedilmiş, ancak yakın zamana kadar (1950’li yıllara kadar) Kayseri’de sivil halk arasında da bir nevi oyun niyetine sapanlarla yapılan “taş dövüşü” denilen bir gelenek devam etmiştir.

Kale savunmalarında yer alan önemli silâhlar, okla beraber kaleden aşağıya kaynar su veya daha çok Bizanslılar’ın başarıyla kullandıkları ve adına “rum ateşi” denilen yanıcı maddeler atılmasıydı. Yakın dövüşte ise, en iyi korunma aracı kalkan ve zırhtı. En iyileri, İran ve Bizanslılar tarafından yapılan demir tel örgü veya sertleştirilmiş deri üzerine metal parçaların bağlandığı elbise tarzında olanlardı.

⁷ Yedikıta Dergisi 165. sayısından (Mayıs 2022).

KAYSERİ’NİN KISA TARİHİ

Maziye bir bakıver neler neler bıraktık

Orhan Arıkan

Anadolu’da taş aletlerin yanında bakırın da kullanıldığı ve adına “Kalkolitik Çağ” denilen dönemde (MÖ 5000-3000); Aşağı Küçük Örtülü, Çağla Tepesi, Karapınar Höyük, Tavla Höyük, Tuztaşı Tepe, Yalak (Sarız), Dolma Tepe (Bünyan), Fraktin, İkitepe, Sarıca Tepesi (Develi) gibi Kayseri uzak çevresinde çok miktarda ören yeri ve buluntular olmakla beraber, Kayseri ovasında ve Erciyes’in yakın çevresinde MÖ 3. bin yılda bile kayda değer bir yerleşime rastlanmıyor. Çünkü ova yarı bataklık düzlükten ibarettir. Erken Tunç Çağı (MÖ 3000-2000) yoğun yerleşme bölgesi olan Kızılırmak boylarında kurulan Alişar, Boğazköy, Arslantepe, Kululu, Çalapverdi, Göllüdağ, Sultanhan ve Lifos’taki gibi iskân bölgeleri arasında, Kültepe’yi de görmekteyiz.¹ Kendilerini Nesalı yani Kanişli, dillerini de Nesaca/Kanişçe olarak ifade eden Hititlerin en büyük merkezleri bugün Kültepe adıyla tanıdığımız höyükte bulunan Kaniş olup Kayseri Ovası’nın ve Anadolu’daki ticaret sisteminin başşehridir. Bu statüsünü MÖ 1950’li yıllardan Helenistik Döneme kadar korumuştur.

¹ Özgüç Tahsin, *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı*, Ank. 1971, s. 71.

Bu dönemde insanlar; bakır, bronz, kurşun, altın, gümüş ve elektron gibi madenleri kullanabiliyor ve etrafı taş ve kerpiç duvarlarla çevrili küçük şehir devletleri olarak yaşıyorlardı. Diğer şehir devletleri ile ancak bir tehlike halinde birleşiyor ve bu amaçla teşkilâtlı ordu bulunduyorlardı. Halk, taş temeller üzerine kerpiç tuğladan yapılmış evlerde oturuyor; ticaret, çömlekçilik, madencilik, çiftçilik ve çobanlıkla meşgul oluyordu.² Mezopotamya ve Mısır bölgelerinin halkları MÖ 4000. yıl sonlarında kendilerine has birer yazı sistemi bulmuş olmalarına rağmen Anadolu halkı henüz yazıyı bilmiyordu. Ancak Kuzey Suriye ve Batı Anadolu şehir devletleri ile ticaret yapıyorlardı.³

Yazının Anadolu'ya gelmesi, MÖ 1950'li yılların başından itibaren Asurlu tüccarların Asur'dan Kaniş'e kadar uzanan büyük bir coğrafyada ticarete başlamaları sırasında olmuştur (MÖ 1950-1750). Bu tüccarlar, Asur'dan Anadolu'ya kalay, kumaş, baharat ve bazı mamûl eşya getiriyor ve altın, gümüş ve kıymetli taşlar götürüyorlardı. Her iki taraf için de değerli olan bu ticarî malların güvenli bir şekilde taşınması ve Kaniş'te korunması çok önemliydi. Bu sebeple Kaniş etrafı duvarla çevrili bir şehirdi. Daha sonra Hitit Devleti'nin zayıflamasıyla Kaniş de önemini kaybetmiştir.

Kaniş'ten sonra, bölgenin merkezi olarak, dönemin kutsal dağı Argaeus'un (Erciyes) kuzey eteğindeki Mazaka ön plana çıkmaya başlamıştır. MÖ XII-IX yüzyıllar arasında, şu andaki şehir merkezinin birkaç kilometre güneyinde ve ovoiden yüz metre yükseklikteki "Eskişehir" mevkinde şu andaki Battalgazi Camii'nden itibaren Tontar'a kadar olan alanda iskân görmeye başladığı tahmin edilen Mazaka⁴, bir müddet sonra Tabal, devletinin önemli bir şehri olmuş ve daha sonra da bu devletin başşehri olmuştu.⁵ Tabal'ın yıkılması ile önce Asur'a

² Kınal Fűrüzan, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK Yay. Ank. 1962, s. 49-50-51.

³ Baydur Nezahat, *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay., İst. 1970, s. 31.

⁴ Baydur age. s. 78.

⁵ Baydur, age. s. 72 (Tabal Kralı Washa-Sarma ve vassallarına ait Topa'da Suvasa, Kayseri Sultanhanı ve Kululu'da bulunan Hitit hiyerolif yazıları, yaklaşık olarak Tabal Krallığı'nın yayılış alanlarını gösterir.).

sonra da Frigler'e geçen Mazaka, Frigler'den sonra MÖ 676 tarihinde Kimmerler'in kurduğu bozkır devletinin sınırları içinde kalmıştır.⁶ Kimmerler MÖ 650 senesinde Asur ve Lidyalılar tarafından Anadolu'dan atılınca, Mazaka, Asur egemenliğine girmiş ve Kızılırmak, Lidya ile Med Devleti arasında sınır olmuştur. Uzun süren Med hâkimiyeti sırasında Pessinoute, Gordion, Ankeva, Pteria ve Tavium, Komana-Pontika ve Stalata'dan geçen "Kral Yolu"nun en işlek devri açılır. Mazaka bu çağda, ekonomik önemini devam ettirir. Bu bölgedeki Med hâkimiyeti MÖ 590 yılına kadar devam eder. Medler'den sonra Pers kralı Kyros'un Lydia kralı Kroisos'u yenmesi ile (MÖ 546) bütün Anadolu ile birlikte Mazaka da Pers hâkimiyetine girer. Bölgeye İran'dan çok insan gelir ve kendi ülkelerine benzettikleri bu topraklara devamlı olarak yerleşirler. Dinleri ateşgede olan Persler'in Argaeus çevresini kendi dinî eğilimlerine uygun bulmaları da yerleşim için ikinci bir faktör olmuştur.

Bronz, 3.7 gr. 18 mm. Yüzü; Diademli bir portre, diğer yüzü; (Erciyes), iki tarafında KAISAZ/PEIAS yazısı ve altta; MZ (47. yıl) harfleri. [H.E. Kol]

Mazaka isminin nereden geldiği konusunda çeşitli teoriler ileri sürülmektedir. En yaygın iddia olarak: Frig dilindeki "Mazaloszeus" deyiminden kaynaklandığı ve "büyük" anlamına geldiği söylenmektedir.⁷ Bu kelimeyi Persler "Mazak" olarak telaffuz etmişlerdir.

⁶ Tarhan M. Taner, *Eski Çağda Kimmerler Problemi*, VIII-Türk Tarihi Kongresi, Ank.1979, s. 366.

⁷ Baydur, age. s. 78.

Mazaka'nın Kappadokkialılar'ın cediti olan Mosoch'tan⁸ geldiği veya tanrıça "MA"dan gelmiş olduğuna dair iddialar vardır. Hüseyin Hüsameddin ise Mazaka'nın Eski Türkçe bir kelime olan "başak"tan geldiğini söylüyor.⁹ Başka bir batılı kaynak ta kelimenin Ermenice "Mazak" olduğu ve Grekçe'ye geçerken "Mazaka" şeklini aldığını belirtmiştir. Mazaka adının Persçe'den geldiği ve şahıs adı olan "Mazes" ya da "Mazdes"den ortaya çıktığı başka bir iddiadır.¹⁰ Bu iddia doğru ise, şehrin kuruluşu MÖ 12. yüzyıla dayandığına göre, Persler'den önceki ismi acaba ne idi? Bunu bilmiyoruz. Ancak Batılı kaynaklarda bazı isimler geçmektedir. Mesela, Bizanslı Etien'in bildirdiğine göre, Grekler Mazaka'ya "Edes Laportien" diyorlarmış.¹¹ E. Forrer ise Pers öncesi ismin "Hilakku" (Kuzey Toroslar'da kurulan Geç Hitit Devletleri'nden) olabileceğini ileri sürmektedir.¹²

Kappadokia'nın en büyük şehri olan Mazaka'nın yanında günümüzdeki Karacaoglu Mahallesi'nden Taşlıburun'a kadar olan bölgede ikinci bir Hellen şehri kurulmuş, bu iki şehir birleşmiş ve Kappadokia Kralı V. Ariarathes Dönemi'nde *Eusebeia* adını almıştır. Geç Roma tarihçisi ve Asya'nın prokonsülü Festus'un (MS 370) "Breviarium" isimli eserinde belirttiğine göre Kappadokia Kralı Archelaos'un MÖ 12-8 yılları arasında Roma İmparatoru Kaicar Augustus'un (Octavianus) şerefine, Kaicareia adını vermesiyle o tarihten günümüze kadar bu isimle gelmiştir.¹³ Ancak şehre Kaicareia ismini verenin Claudius olduğunu katıyetle

⁸ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev: Mihri Pektaş, İst.1961, s. 335.

⁹ Hüsameddin Hüseyin, *Amasya Tarihi*, C 2, B: 153.

¹⁰ Baydur, age. s. 79.

¹¹ Sevgen Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Ank. 1959, s. 208.

¹² Baydur, age. s. 80.

¹³ "In honorem Augusti Caesaris Mazaka, civitas Cappadociae maxima, Caesarea nuncuparetur" (Kappadokia'nın en büyük şehri olan Mazaka, Kaisar Augustus şerefine Kaisareia adını aldı.) Festus, *Breviarium resum gestarum populi Romani* s. 11/ Baydur, age. s. 81 // George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Işıltan Fikret, Ank. 1986.

iddia eden tarihçi Socrat ve O’na dayanarak Ramsay’dır.¹⁴ Socrat, bu iddiasını Claudius’un 41. senesine rastlayan genel teşkilât kurallarını ve sikkeleri örnek göstererek ileri sürmektedir. O’na göre; “*Claudius’un (MS 41-54) döneminden önce şehrin hiçbir sikkesinde Kaicareia ismi yoktur demektir.*” Ancak bu bilgi yanlış olup MÖ 36- MS 17 yılları arasında 53 yıl Kappadokia krallığı yapmış olan Archelaus’un 28. yılında yani MÖ 11 yılında bastırılmış olan bronz sikkelerde ilk defa “Eusebeias Caesareas” olarak Kayseri’nin her iki adı da kullanılmakta ve Erciyes’in ilk motifleri yer almaktadır.¹⁵

Bu aşamada şehrin Roma idarî sisteminde imparatora ait şehir statüsüne girme aşamasında olduğu anlaşılmaktadır.

Mazaka ya da Eusebeias, bugünkü şehrin takriben iki kilometre güneyinde, Erciyes’in alçak tepelerinde kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. Bu yerin günümüzdeki adı halen “Eskişehir” olarak geçmektedir. Sozomenos, Aziz Gregorios ve Ramsay’a göre, şehir burada iken, Saint Basile (Aziz Basileios), IV. yüzyıldan itibaren manastırını ve kilisesini Kappadokia’nın bu ilk başşehrinin kuzeyine (Battalaltı’ndan itibaren Ovaya) inşa ettirmişti. Ardından bu manastır ve beraberindeki yapılar, Bizans şehrinin çekirdeği haline geldi. Böylece şehir 4. asırdan itibaren bu manastırın etrafında gelişerek düzlüğe inmiştir. Daha sonra da İslâm şehri, bu Bizans şehrinin yerini almıştır.¹⁶

Uzun süre Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kalan Kayseri, 647’de Halife Muaviye zamanında Müslüman Arapların eline geçmiş, ancak bir süre sonra şehir, tekrar Bizans İmparatorluğu’nun hâkimiyetine

¹⁴ Konstantinopolis’li Socrates Skolastikos, Geç Antik Çağ’da yaşamış bir kilise tarihçisidir, Sozomenos ve Theodoret ile çağdaştır. En önemli eseri 7 kitaptan oluşan *Historia Ecclesiastica* isimli kitabıdır. Klasik Yunan Filozofu Socrates ile karıştırılmamalıdır.

¹⁵ Erkiletlioğlu Halit, *Kappadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Tarih Dizisi Yayınları, Kays. 2019, s. 236.

¹⁶ Baydur, age. s. 138 // Albert Louis Gabriel, *Anadolu’daki Türk Anıtları*, C 1, Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İst. 2022, s. 33.

girmiştir. Daha sonra Anadolu'ya yönelik Arap seferleri sırasında ilk olarak Muaviye b. Hişam, Meymün b. Mihran ve Mesleme b. Abdülmelik komutasındaki ordular Rum sınırını aştılar. Bir sonraki yıl Mesleme b. Abdülmelik Kayseri'yi ele geçirirken, İbrahim b. Hişam Anadolu'da önemli birkaç Rum kalesini fethetti. Bunlardan başka Müslüman ordular Konya, Kemah, Kayseri, Malatya Niksar, Çankırı ve Ankara şehirlerine kadar ulaşan seferlere imza attılar. Halife ele geçirdiği bazı Anadolu şehirlerine sınırlı sayıda Arap kabilelerini yerleştirmek suretiyle bölgede İslamlaşma faaliyetini gerçekleştirmeye çalıştı.¹⁷ Ancak Milâdî 725-726 yıllarındaki bu akınlar sırasında şehir iki defa 10 gün sürecek şekilde kuşatılmış fakat Araplar surları geçememişler ve şehir büyüklerinin haracı ile kuşatmadan vazgeçmişlerdir. Görünen o ki kuvvetli surlar, dış tesirlere karşı hâlâ sıkı bir direnç gösteriyor ve şehir halkını koruyabiliyordu.¹⁸ Bu durum, Selçukluların Anadolu'ya girmesine kadar devam etmiştir.

Kayseri'deki Türk hâkimiyeti, 1067'de Emir Afşin Bey'in şehri fetihmesiyle başlar. Ancak sürekli olamayan bu fetihten sonra Kayseri, Dânişmendliler Dönemi'nde tam bir Türk ve İslâm şehri olur. Daha sonra Anadolu Selçukluları, Eretnalılar, Kadı Burhaneddin Ahmed, Dulkadiroğlu ve Karamanoğulları Beyliği'nin hâkimiyetinde kalan şehir, 1398'de Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştır. Ankara Savaşı'ndan sonra tekrar Karamanoğulları hâkimiyetine giren şehir, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Karaman Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne ilhâkı ile birlikte 1474 yılında kesin olarak Osmanlı hâkimiyeti altına alınarak Karaman Eyaletine Liva (Sancak) olarak bağlanmıştır. Sultan II. Mahmud Dönemi'nde Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu Kayseri'yi işgâl etmiş ancak birkaç ay sonra yapılan bir anlaşmayla 1833 yılı içinde geri çekilmişlerdir.

Kayseri, 1839 yılında Bozok eyaletine, 1867 yılında Ankara vilâyetine bağlanmış, 1914 yılında bağımsız Liva (sancak) olmuş ve Kayseri,

¹⁷ Apak Adem, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C 18, S 2, 2009, s. 115.

¹⁸ Gabriel, age. s. 34.

Türkiye Cumhuriyeti’nin 1924 “Anayasası” ile de şehir statüsüne girerek 1927 Devlet Salnamesinde de 63 il den biri olarak belirtilmiştir. 14 Aralık 1988 yılında yayınlanan Resmî Gazete’de ilân edilerek “Büyükşehir” olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYSERİ KALE VE SURLARI

Kalenin burçları keskin dişleriyle yılmadan koşturuyor tepenin çevresinde
Vacit İmamoğlu

Şehir, kurulduğu tarih olan MÖ 12-9. yüzyıllardan itibaren beş defa yer değiştirmiştir. İlk şehir olarak kabul edilen Mazaka ve hemen onun yanına kurulan Hellen şehri (Kappadokya Dönemi) Eusebeia, 4. yüzyıldan itibaren Battalaltı'ndan başlayıp ovada geniş bir alanı kaplayan Caesareia (Kayseri), 6. yüzyılda daraltılarak güçlendirilen Caesareia ve Türk-İslâm Dönemi'nde İçerişar merkez olmak üzere etrafında gelişen şehir olarak ifade edebiliriz.

Tarih boyunca yoğun siyasî maceralar geçirmiş olan Kayseri şehrinin en karakteristik askerî ve mimarî unsuru, iç ve dış surlar ile İç Kale'dir.

Surlar ve İç Kale'nin ne zaman yapılmaya başlandığına dair bazı yazılı kaynaklar günümüze kadar gelmişse de milâdın ilk yıllarında Kayseri'ye gelmiş bulunan Roma Dönemi'nin Amasyalı seyyahı Strabon, MS 18 de yazdığı "Geographica" isimli eserindeki Kayseri sur ve kalesi hakkındaki bilgiler en önemlisidir.

Bu ifadelere göre; *"Mazaka, Kilikia eyaleti olarak adlandırılan yerdedir. Bu kente aynı zamanda Eusebeia ve ilâve olarak da Argaeus'un yanında denir. Çünkü burası, tepesinde hiçbir zaman kar eksik olmayan, dağların en yükseği, Argaeus'un eteklerinde kurulmuştur ve buna tırmananlar (ki çok azdır) berrak havada hem Pontos (Karadeniz) hem de İssikos (Akdeniz) denizinin görülebildiğini söylemektedirler. Genellikle Mazaka bir kentin kurulması için uygun bir yer değildir. Çünkü burada ne su vardır, ne de doğal şekilde tahkim edilmiştir ve valilerin ihmali yüzünden surları da yoktur. (Bir ok atımlık mesafede bulunan ve yararlı tepelerin önünde yaşayan halk, surlara çok güvenerek yağmacılık yapmasınlar diye, belki de bilerek tahkimat yapılmamıştır.)"* ifadeleriyle şehrin ilk kuruluş yeri olan Mazaka'da birinci yüzyılın başlarında bir sur olmadığını yazmaktadır.¹

Şimdiye kadar Mazaka (Eusebeia) hakkında fikir beyan eden bütün tarihçi ve yazarlar, Strabon'un bu ifadelerini esas alarak şehrin etrafında bir sur olmadığı tezini savunmuşlardır. Ancak yine Strabon'un aynı satırlarının devamında *"Her ne kadar Mazaka'lıların bölgesi birçok bakımdan yaşamaya elverişli değilse de, kralların burayı yeğlediği görülüyor, çünkü ülkedeki bütün yerlerin içinde, yapılar için gerekli taş bulunan, merkeze en yakın yer burasıdır. Bunlar sığır yetiştirdiklerinden hayvan yemine çok miktarda gereksinimleri vardı. Kent onlar için bir kamptı ve genellikle hem kendilerinin hem de tutsaklarının güvenliğini*

¹ Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, XII. Kitap, Bölüm II, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İst. 2000, s. 10.

bazıları krala, bazıları da dostlarına ait olan çok sayıda müstahkem mevkiyi² savunmalarıyla sağlıyorlardı³” ifadeleri hep gözden kaçmıştır.

Ayrıca Kappadokya tarihini incelediğimizde; Strabon’dan takriben yüzyıl önce MÖ 96 yılında burada gelişen çok önemli ve kanlı bir olay o tarihte bile şehrin bir suru olduğunu kanıtlamaktadır. Bu tarihî kayıta göre; Pontus’ta hükümdar olan VI. Mithridate Eupator’un ablası Laodika, Kappadokya Kralı VI. Ariarathes ile evlenir ve iki çocuk sahibi olur. Ancak Kappadokya’yı ele geçirme planları olan VI. Mithridates, Gordios adında Kappadokya asillerinden bir adamına tâlimat vererek VI. Ariarathes’i zehirleterek öldürtür. Bu cinayetten sonra VI. Ariarathes’in büyük oğlu genç yaştaki VII. Ariarathes anasının niyabeti altında kral olarak Kappadokya tahtına oturur. Zira Kapadokyalılar’ın kanununa göre, kral vekilliği anneye düşmektedir. Pontus Kralı Mithridat Eupator ise, bunu bir avantaj olarak görerek, kız kardeşinin Kappadokya yönetimini kendisine bırakacağı düşüncesine kapılırsa da olaylar bunun tersini gösterir. Zira kız kardeşi Laodice, kocasının katili olan ağabeyine güvenmediği için onun rakibi Bitinya Kralı Nicomede ile evlenir ve bu kral da hemen askerî birlikler göndererek Kappadokya’nın kalelerini işgal ettirir. Zira o zamanlar Bitinya’nın en parlak ve güçlü dönemidir. Bu fiilî durum karşısında iki rakip, karşılıklı birlikler oluşturarak mücadeleye hazırlanırlar⁴ ve kız kardeşinin Bitinya Kralı Nicomede ile evlenmesiyle Kappadokya’nın elinden kaçmasını kabullenemeyen ve hatta Bütün Anadolu’ya hâkim olma hevesinde olan Pontus’un güçlü kralı VI. Mithridates, bu hedefi çerçevesinde erken davranarak kendi öz ablası olan Laodike’nin kraliçe olarak yönettiği Kappadokya’ya girer ve **Mazaka şehrinin duvarları** önündeki düzlüğü ordusunu konuşlandırır. Üç yüz adım uzaklıktaki şehir duvarlarının hemen dibinde sayısı daha

² **Müstahkem Mevki:** Sağlam kalelerle, burçlarla korunan ve etrafından 7/24 devriye atılan güvenli bölgelere verilen isimdir.

³ Strabon, age. s. 11.

⁴ Charles Texier, Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, C 3, Yedinci Kitap, Dördüncü Bölüm, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ank. 2002, s. 14.

az olan Kappadokya garnizonu beklemektedir. Arkalarında ise savunma duvarlarına asılmış ve üzerinde Kappadokya kraliyet sarayının simgesi olan “kılıç ve yılan” desenleri işlenmiş bayrak asılıdır.

Mithridates; ordular çarpışarak fazla kan dökülmesin bahanesiyle öz yeğeni olan Kappadokya kralı VII. Ariarathes’i birebir görüşmeye davet eder. Görüşme, **Mazaka şehrinin duvarları** dibindeki açık alanda yapılacaktır. Ariarathes dayısına hiç güvenmemekle beraber bu oyuna kanarak iki ordunun önünde dayısı ile buluşur. Tam bu sırada VI. Mithridates şalvarının altına sakladığı hançerini çıkararak yeğenin boğazını keser (ya da kalbine saplar). Derhal onun tacını alarak üvey oğlunun başına yerleştirirken yüksek sesle: “Selâm olsun Ariarathes Eusebeios Philopator, Kappadokya’nın yeni kralı” diye bağırır.⁵ Bu oldubitti karşısında ne Mithridates’in kız kardeşi Laodike, ne karşı karşıya gelmiş olan iki ordu ve de Mazaka surları üzerinden olayı seyreden şehir halkı tepki gösterebilir. Böylece basit bir kalesi olan tepeler üzerindeki Eusebeia (Mazaka) Pontus Kralı Mithridates tarafından kolayca zaptedilmiş olur (MÖ 96).⁶ Ama Roma, bu oldubittiye razı olmayacak ve Mithridates ile amansız bir mücadeleye girecektir.

Texier de “Asia Minore” adlı eserinde III. Ariobarzanes Dönemi’nde (MÖ 52-42) Kappadokya kalelerinden bahsetmekte fakat Kappadokya eserlerinde Kapadok diliyle kabartma yazı (kitâbe) olmadığını yazmaktadır.⁷

Bu olaylardan anlaşılacağı üzere Eusebeia (Mazaka) şehri etrafında MÖ 96-95 yıllarında bile belki çok sağlam ve yüksek olmayan hatta arazi şekline uygun olarak yapılanmış müstahkem mevki olarak da adlandırılabilen bir sur bulunmaktadır.

MS birinci yüzyıldan itibaren ise (MS 17, İmp. Tiberius Dönemi) Roma İmparatorluğu’nun bir eyaleti haline gelen ve Kappadokya’nın merkezi olan Kayseri’nin yine doğudan gelebilecek askerî tehlikelere

⁵ Adrienne Mayor, *Mithridates*, İş Bank. Kültür Yay., Ank. 2013, s. 146-148.

⁶ Michael Curtis Ford, *Pontus Kralı*, Yurt Yay., çev. Sami Könikol, Ank. 2014, s. 66-70 // Erkiletlioğlu, *Kappadokia Krallığı*, s. 103-108.

⁷ Texier, age. s. 21.

karşı bir önlem olarak bu surlarının güçlendirildiği tarihî kayıtlarda yer almaktadır. Bu sebeple surlar ikinci yüzyıl ve üçüncü yüzyılın sonlarına kadar peyderpey elden geçirilmiştir. Ancak bu müstahkem surların kısmen terk edilerek dördüncü yüzyıl başlarından itibaren ovaya indiği bilinen şehrin etrafına başka bir sur yapıldığı anlaşılmaktadır.

1871-1908 yılları arasında yayınlanan Ankara Vilâyet Salnâmelerinde Kayseri sur ve kaleleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bunlardan ilki olan 1871-72 salnâmesinde ovadaki surların takriben 1500 sene önce yapıldığı ve İç Kale'nin de 790 sene önce yaptırıldığı belirtilmektedir. Yani ovadaki surların takriben 4. yüzyılın sonlarında, İç Kale'nin ise 11. yüzyılın sonlarında yapıldığı ifade edilmektedir.

Kale surları ile ilgili bu bilgiler 1891-92 yılındaki salnâmeye kadar tekrar edilmiş ancak bu salnâmede İç Kale'nin yapımı 910 sene geriye yani M/982 yılına tarihlendirilmiştir ki bu tarih Bizans imparatorları arasında en uzun saltanat süren II. Basileios (M/976-1025) Dönemi'ne rastlamaktadır. Bu imparator, doğudan ve güneyden gelebilecek askerî tehditlere karşı Anadolu da yedi adet thema kurarak bölgeyi askerî yönden güçlendirmişti.

1901 yılında yayınlanan on üçüncü salnâmede ise; “tepelerde bulunan Mazaka'nın zelzeleden yıkıldığı ve Roma İmparatoru Tiberius tarafından imar edilip şehrin adı da Caesarea (Kayseri) olarak değiştirildiği” bilgisi vardır.

Aynı salnâmede “*Meşahirden (meşhurlardan) Sen Bazil'in (Aziz Basileios) vatanı olan eski Kayseri Kasabası, Charles Texier'in araştırmalarına göre; şimdiki Kayseri şehrinin batı yönünde ve 20 dakikada gidilen yol mesafesinde ve Erciyes Dağı'na nispeten 20 dakika daha yakın bir mevkide kurulmuştu. Halen bazı harabeleri ve bu harabeler arasında bir de tiyatro eseri (yapısı) mevcut ve meşhurdur. Şimdiki Kayseri kasabası eski Kayseri'nin enkazından kurulmuştur**” denilmektedir.

Yukarda zikredilen bilgilere dayanarak ovadaki şehri kuşatan surlarla, daha sonra 6. yüzyılda daraltılan ve şehrin merkezî kısmını kuşatan ve

* *Salnâmelerde Kayseri*, Haz. Uygur Kocabaşoğlu-Murat Uluğtekin, Kayseri Ticaret Odası Yay., Kayseri 1998, s. 92.

günümüzde ancak bazı bölümleri kalan Doğu Roma Dönemi (Erken Bizans) surlarının, kuzeydoğu köşesine daha sonra Geç Bizans Dönemi'nde (9-11. yüzyıllarda) İç Kale ilâve edilmiştir diyebiliriz.

Daraltılan surlar hakkında bazı bilgiler veren ve “...*ancak İmparator Justinianus, devriye duvarlarının gereksiz kısımlarını yıkarak şehri tamamen güvenli ve saldırı durumunda tümüyle ele geçirilemeyecek bir koruma sağlayan duvarla çevirmiştir. Ardından da yeterli bir garnizon ekleyerek bu alanı sağlamlaştırmıştır. Böylelikle Kappadokya'daki Caesarea sakinlerinin güvenliğini sağlamıştır.*”⁹ diyen Bizanslı tarihçi Prokopius'un (MS 550) bu ifadelerinden: Şehrin dördüncü yüzyıl dan itibaren Battalaltı'ndan itibaren ovaya inmeye başlayan, burada da 150-200 sene süresince etrafına başka bir sur yapılan ve bu surların da, depremler ve bakımsızlık sebebiyle yıkılmış olduğundan, İmp. Justinianus (MS 527-565) tarafından eski surların batı tarafındaki taşlarını da kullanarak yeni bir sur ile takviye garnizon binaları yaptırttığını anlamaktayız.

Mevcut kalıntılara bakarak Hunat'tan Yoğunburç'a ve Meydan'dan Düvenönü'ne doğru giden iki katlı surlarla başlayan ve şehrin güneybatısında nereye kadar gittiği ve ne kadarının daraltıldığı bilinmeyen surların, Justinianus Dönemi'nde yapıldığı kabûl etmek durumundayız.

Nitekim Justinianus surlarının yapımından takriben yüz sene sonra bile Hz. Ömer'in Anadolu'da fetihler yapmak üzere görevlendirdiği Muaviye, emrindeki İslâm orduları ile MS 644 yılında şehri kuşattığı hâlde bu yeni surları aşamamıştır. Muaviye, kale çevresini tahrip ederek Pozantı yolundan Şam'a dönmüştür.

Yine 725 ve 726 tarihlerinde Anadolu'ya yapılan Arap Seferleri'nin her ikisinde de on ikişer gün süren kuşatmalara rağmen surlar aşılamamış, şehir ele geçirilememiş, güzel abideleri olan ve müreffeh bir hayat yaşayan Kayseri halkı, surlar ve şehir yöneticilerinin verdikleri haraç sayesinde işgâlden kurtulmuşlardır.¹⁰

⁹ Gabriel, age. s. 46.

¹⁰ Gabriel, age. s. 35.

Milâdî 644 yıllarından başlayan yukarda bahsi geçen Arap kuşatmalarından sonra, 1072 yılında şehri harabeden depremin surlara da büyük zarar verdiği Bizans kaynaklarında belirtilmektedir.¹¹ 12. yüzyıla kadar ki kaynaklarda Kayseri Kalesi hakkında fazla bilgiye rastlanılmazken 12. yüzyılda Dânişmendîler'in 3. Hükümdarı Melik Muhammed Gazi (1134-1143), Kayseri'yi merkez yapmış ve ovaya inmiş olan ve daraltılmış bulunan şehrin surlarını daha da daraltarak tâmir ettirmiş, sur içine Cami-i Kebir, sur dışına da Kölük (Gülük) külliyelerini yaptırtmıştır. Bu onarımlar Evliya Çelebi tarafından şöyle anlatılmaktadır: “*Dânişmendoğulları Kale’yi Rumlar elinden fethettikten sonra genişleterek onardılar. Ancak bugün bakımlı olan yeni Kayseri bu eski Kayseri’den sekiz bin adım uzak mamur ve süslü bir şehir, eski zaman işi sağlam, güçlendirilmiş kaledir.*”¹²

Daha sonra Türkiye Selçukluları Sultanı I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) tarafından surun güney-doğu tarafını güçlendirmek amacıyla yaptırılan oval planlı ve 18.60 metre yüksekliğindeki Yoğunburç, Türk Dönemi'nin en önemli yapısı olup aynı zamanda “ahmedek” olarak da kullanılıyordu.¹³ I. Alâeddin Keykubad da bilhassa İç Kale'ye önemli müdahaleler yaptığı gibi ayrıca Demir Kapı'dan Sâhibiye Medresesi'ne giden ve medresenin ön duvarını da kullanarak güneye yani Ok Burcu'na yönelen, Ok Burcunu da içine alarak İç Kale'nin Dizdar Kapısına birleşen ve saray ile yönetim merkezini içine alan bölümü yaptırtmıştır. Selçuklular Dönemi ve sonrasında Karamanoğlu, Dulkadiroğlu, Eretna, Kadı Burhaneddin dönemlerinde ele geçirilen ve çeşitli tadilatlar geçiren kale ve surlar, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

¹¹ Turan Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İst. 1971, s. 51.

¹² Karaaslan Mehmet, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Kayseri Şehri ve Kayserililer*, Yeditepe Yayınları, İst. 2015, s. 200 (Evliya Çelebi bu ifadelerle galiba Mazaka'dan bahsediyor.).

¹³ Tanyeli, U. *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci* (11-15. yy), İst. 1987, s. 153.

Osmanlı Devleti'nin bir sancak merkezi olan Kayseri'ye 1613 yılında gelmiş olan Ermeni Simeon, daha çok Ermeni Cemaati'nin durumlarını değerlendirdiği seyâhatinde Kayseri Kalesi için; “*Kayseri şehri, kırmızıya çalan yontulmuş iri taşlarla yapılmış olup üçgen ve kare şekillerinde birçok kulelerle takviye edilmiş bir surla çevrilidir. Altı adet olan sur kapıları şu adları taşır: 1) Sivas Kapısı, 2) Köylerden gelen, şehre tarla mahsûlleri getiren kağnıların toplandığı Kanglı Kapısı?, 3) At Pazarı Kapısı, 4) Meydan Kapısı, 5) Boyacı Kapısı, 6) Erciyes ve Talas Kapısı da denilen Kiçi (küçük) Kapı. (Ayrıca) sur içinde olup siyah taşlarla yapılmış, iki kapılı küçük (İç) kalenin bir kapısının önünde bulunan, ahşap, hareketli köprü, gerektiğinde, Talas'tan getirilen suyu akıtmak üzere yukarı kaldırılır. Kalede, dizdar dâhil olmak üzere Türklerle meskûn 15-20 ev bir de cami vardır.*”¹⁴ demektedir.

Evliya Çelebi ise 1649 yılında geldiği Kayseri'den; “*Hız. Ömer kendisi Kudüs'ü fethedip, seksen bin askere Hâlid bin Velîd Hazretleri'ni büyük kumandan tayin etti. Hâlid, bu Kayseri'yi Nebî'nin Hicreti'nin yılı (...) tarihinde fethedip, içine kâfi miktarda bekâr erkeklerden (asker-i azebân) İslâm askeri koyarak Medine'ye gitti. Yine Kayser ülkesinde (Bizans toprakları) yaşayan kâfirler pis askerleriyle gelip bu kaleyi kuşatarak kaleye kapanmış Müslüman gâzîleri bütünüyle şehid edip kaleyi istilâ edecekken bu kalenin arka tarafını görmeyi engelleyen (..) yönündeki dağdan bir büyük ordu yeşil sancaklarla çıkarak kâfirlerin hepsini öldürdüler. ... Sonraları bu Kayseri boş ve kullanılmadan öylece kalarak hiçbir hükümdar imâr etme işine cesaret edemedi.*”

Kör Harkil Kayser oğlu (...) adlı bir adı kötüye çıkmış inatçı kirli kul, inat edip yer ve yurtlarından sürdüğü bütün insanları getirerek Kayseri'yi imâr etti. Kral Harkil (Bizans İmp. Heraklius 610-641), Erciyes Dağı eteğinde yüksek bir tepe üzerinde fil cüssesinde kesme taşlar ile surları onarttı.¹⁵ Kayseri Kalesi bu yüksek dağın eteğinin (...)

¹⁴ Simeon, *Tarihte Ermeniler, 1608-1619*, çev. Hrand D. Andreasyan, Çiviyazıları, İst. 1999, s. 261-262.

¹⁵ Evliya Çelebi, kale için “fil büyüklüğünde taşlarla yapılmış ve şehre sekiz bin adım ötede” derken tepelerdeki sur duvarlarını ve müstahkem mevkilleri kastetmiş olmalıdır.

yönünde yükselmiş *havalı, etrafı açık bir şehrin bakımlı ve şenlikli yeri ve yurdudur.*"¹⁶ İfadeleriyle bazı kulaktan dolma bir bilgiler verirken muhtemelen bahsi geçen eski sur kalıntılarını kastetmektedir.

19. yüzyılın sonlarında Kayseri'ye gelmiş olan Tozer ise; "*Kayseri surlarının tamamı Selçuklu menşeli olsa da bazı kısımlarının, bilhassa birçok burcun daha eski tarihlere ait durduğunu*" yazmaktadır.¹⁷ Güllük Camisi, Hacıkılınç ile Hunat Külliyesi ve Han Camisi ile Şifaiye-Gıyasiye, Sâhibiye, Köşk medreseleri ise şehir surlarının dışına taşmıştır.

1797 yılında P. Lukas ise; "*Şehir Reis Efendi'ye aittir. Duvarları çok kötü vaziyettedir.*" demektedir. Bununla birlikte şehri 1813'te ziyaret eden Kinneir; "*şehir duvarlarının kayda değer bir kısmının henüz ayakta olduğunu*" belirtmektedir.¹⁸

Bu tarihî genel bilgilerin ışığında Kayseri şehrinin tarihî surlarının, daha sistematik ve detaylı olarak incelenmesinin gerektiğini düşünmekteyiz. Surların yerleri ve yapım aşamalarını altı kısımda ele almaktayız.

İlk yerleşimin başladığı eski şehri yani Erciyes'in eteklerinde kurulmuş olan Mazaka'yı kuşatan surlar. (MÖ 2. yüzyıl ortalarında, V. Ariarathes Dönemi'nde yapımına başlanıp 4. yüzyıl başlarına kadar çeşitli tâmirlerle kullanılan surlar.)

Ova'da yayılmaya başlayan şehri Battalaltı'ndan itibaren kuşatan sur ve burçlarının meydana getirdiği geniş korunma çevresi. (4. ve 5. yüzyıllarda)

Justinianus ve Heraklius Dönemi'nde daraltılan surlar. (6. yüzyıl ortaları)

Dânişmend hâkimi Melik Muhammed Gazi'nin daha da daraltarak tâmir ettirdiği ve daha sonra Selçuklular Dönemi'nde önemli tâdilata uğrayan ve İçerişar'ı içine alan surlar.

Günümüzde sadece Okburcu denilen bölümü kalan ve Devlethâne ve Paşa Sarayı'nı çeviren bölüm. (I. Alâeddin Keykubad Dönemi 1220-1237)

Geç Bizans Dönemi'nde (9-11. yüzyıllarda) yapılp, Türk Dönemi'nde (11-13. yüzyıllarda) yenilenip geliştirilen İç Kale (Ahmedek).

¹⁶ Karaaslan, age. s. 197-200.

¹⁷ Gabriel, *Anadolu'daki Türk Anıtları*, s. 45.

¹⁸ Gabriel, age. s. 45 // Yüksel a.g.t. s. 32.

1- İLK YERLEŞİMİN BAŞLADIĞI ESKİ ŞEHİR YANI ERCİYES'İN ETEKLERİNDE KURULMUŞ OLAN MAZAKA YA DA EUSEBEİA'YI KUŞATAN SURLAR

(MÖ 2. yüzyıl ortalarında, V. Ariarathes Dönemi'nde yapımına başlanıp 4. yüzyıl başlarına kadar çeşitli onarımlarla kullanılan surlar.)

Kaniş'in yıkılışından (MÖ 1200) yüzyıllar sonra bölgede Mazaka adında başka bir şehir kuruldu ve bu şehir, yüzyıllar sonra Kapadokya Krallığı'nın başkenti oluyordu. Mazaka'nın yeri tam olarak belirlenemese de genellikle tarihçilere göre, şimdiki şehrin iki km güneybatısında, Erciyes'in eteklerindeki tepelerin üzerinde yer aldığını düşünülüyor. Yani Mazaka'nın varsayılan konumu, üzüm bağları ile kaplı tepelerin üzerindeydi ve Kayseri'den yaklaşık yarım saat uzaklıktaydı. Türkler oralara "Eski Şehir", "Eski Kayseri" veya eskiden Ermeniler bu bölgeye "Zorzat", "Zorzot" adını vermişlerdi. Ancak tam yeri hakkında genel bir fikir birliği olmamasına¹⁹ rağmen tahminimizce Battalgazi Mescidi'nden başlayıp Tontar Tepesi'ne kadar olan bölgedir.

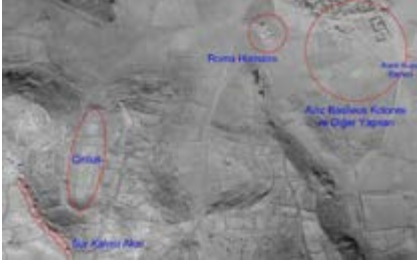
Zimmerer ve Strabon'un Mazaka hakkında aktardıkları bilgilere göre, o dönem mevcut şehrin inşa olduğu tepelerin eski Mazaka'nın yeri olduğu düşünülür. Daha çok Ermeni kaynaklara dayanan Alboyacıyan'a göre; eski Mazaka'nın bulunduğu yer Beş Tepeler ve Araplar Gediği denilen yerde ya da Eski Şehir Bağları'nda lavlardan oluşan volkanik kayaçların bulunmamasından dolayı ve bölge kireç taşı ile kaplı olduğu için, burada olamayacağından Mazaka'yı, başka bir bölgede aramak gerekmektedir.²⁰

Antik Dönemin en önemli kaynağı olan Strabon'un, "Geographika" adlı eserini yazdığı MS 18 yılında²¹ Mazaka ya da Eusebia'nın adı değişmiş ve Kaicarea olarak anılmaya başlamıştı. Strabon, Kayseri'yi ziyaret

¹⁹ Yüksel Batuhan, *Alboyacıyan'ın Kayseri Ermenileri Tarihi Kitabının Kayseri Şehri (I. Cilt) Adlı Bölümünün Tercüme ve Değerlendirmesi*, T.C Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Eylül 2022, s. 55.

²⁰ Yüksel, a.g.t. s. 22-55.

²¹ Strabon *Geographika*, Antik Çağ Coğrafyası, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İst. 2000, s. XVI // Bu değişiklik Archelaos'un krallık yılının

Eusebeia hipodromu ve Battalaltı Bölgesi
1954 Hava Fotoğrafı

ettiği yıllarda surların henüz olmadığıını bildirmekte ve “*Kabilenin (Kappadokialılar’ın) metropolis’i olan Mazaka ise Klikia Eyaleti olarak adlandırılan yerdeydi. Bu kente aynı zamanda Eusebeia ve ilâve olarak da Argaeus’un yanında denir. Çünkü burası, tepesinde hiçbir zaman kar eksik olmayan dağların en yüksekği, Argaeus’un eteklerinde kurulmuştur ve buna tırmananlar -ki çok azdır-*

berrak havada hem Pontos (Karadeniz) hem de İssikos Akdeniz) denizinin görülebileceğini söylemektedirler. Genellikle Mazaka bir kentin kurulması için uygun bir yer değildir. Çünkü burada ne su vardır, ne de doğal bir şekilde tahkim edilmiştir ve valilerin ihmâli yüzünden surları da yoktur (Bir ok atımlık mesafede bulunan ve yararlı tepelerin önünde yaşayan halk, surlara çok güvenerek yağmacılık yapmasınlar diye, belki de bilerek tahkimât yapılmamıştır.)” demektedir.²²

Fakat detayları yukarda anlatılan ve MÖ 96 yılında Mazaka Kalesi önünde gelişerek şehrin Pontus Kralı VI. Mithridates tarafından işgâl etmesiyle sonuçlanan tarihî olaydan anlaşılıyor ki, Strabon’dan çok daha önce de şehrin etrafında fazla güçlü ve yüksek olmayan bir sur veya tahkimat bölgeleri bulunmaktadır. Nitekim bu tez, Texier’in “*Şehri kuranlar, saldırganların işine yaramasından korktukları için, birbirinden hayli uzak birçok yüksekliğin, kayaların, bahçelerin, otlakların etrafını çevirdiler.*”²³ İfadeleriyle kabul edilmektedir.

Çünkü burası Kappadokya’nın başkentiydi ve V. Ararathes (MÖ 159-131) Dönemi’nde Mazaka’nın hemen yanında, Karacaoğlu Mahal-

28’ine rastlar. Yani MÖ 8 yılı civarındır. Bazı müellifler ise şehrin isim değiştirme tarihinin MÖ 12-9 yılları arasında olduğunu kabul ederler.

²² Strabon, age. s. 9.

²³ Charles Texier, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C 3, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ank. 2002, s. 59-64.

lesinden itibaren Taşlıburun'a kadar uzanan bölgede Eusebeia adıyla kurulan önemli bir Hellen şehriydi. Bu iki şehir birleştirilerek tapınak ve okullarla donatılmıştı.²⁴ Erciyes'in eteklerindeki dört sütunlu Zeus Poliouchos, Apollon ve yine dört sütunlu Tyche pagan tapınakları, saray, hipodrom (circus) ile darphâne gibi özel yapıları barındıran bir başkentini korumasız olması düşünülemezdi.

Kanaatim odur ki, başkenti bir Hellen şehri haline getiren V. Ariarathes'ten (MÖ 163-130) itibaren Mazaka ve hemen yanına kurulan, sonra da birleşen Eusebeia'nın etrafı ya da en stratejik bölgeleri surla tahkim edilmiştir.

Bu Tarihi Fotoğrafta (19. yy. sonları) Sırtlardaki Surlar Seçilmektedir.²⁵

Bilindiği gibi Kappadokya'nın son kralı Archelaos Helenleşmeye çok önem vermiş, Mazaka-Eusebeia adını Roma İmparatoru Augustus'un unvanı olan Caesarea olarak değiştirmiş (MÖ 8) ve o, Roma'da ölünce de Kappadokya Roma'ya bağlanarak eyalet olmuştu (MS 17). Bu tarihten itibaren Kappadokya ve onun idarî merkezi olan Kayseri, büyük ölçüde askerî önem taşımaya başlamıştı. Bu sebeple Romalılar buranın tahkimatına çok önem veriyorlardı. Roma İmparatorlarından Gordianus III Dönemi'nde de (MS 238-244) surlar önemli bir müdahale geçirmiş olup bu onarımı belirtmek üzere olduğu zannedilen hem kendi ve hem de eşi Sabinia Trankulliana adına Kayseri darphanesinde

²⁴ Erkiletlioğlu, age. s. 157-99.

²⁵ Gürcan Senem-İbrahim Yelkara, Kayseri Kalesi'nin Tarihlendirilmesinde Yeni Yaklaşımlar, *Kays. Büyükşehir Belediyesi Şehir Kültür Sanat Dergisi*, Sayı 49, s. 29

sikkeler darbettirmiştir. Sasanî tehlikesine karşı yapılan sur onarımlarının, Kaicarea'daki (Mazaka-Eusebeia) Tontar'dan Taşlıburun'a kadar Eskişehir içine alan surlar olduğu ve onarımların daha sonra birçok defa tekrarlandığı anlaşılmaktadır.

Gordianus'un Adı Geçen Sikkeleri:

GORDIAN III

AVGUSTUS KAYSERİ

(238-244) Bronz $\mathcal{A}$, **Yüzü:** Gordian'ın sağa bakan dökümlü ve zırlı büstü, $\text{AYK MANT FOPAIANOC}$. (Gordian) / **Tersi:** Bir çelenkle çevrilmiş daire içinde üstte zirvesinde çelenk bulunan Erciyes, $\text{M-HT-POPOAEWC KAICAP ENTIX}^{26}$ BN (2. Nekrosluk) **Altta:** ET A (Tarih: 4= 241).

GORDIAN III

(AUGUSTUS) KAYSERİ

Bronz $\mathcal{A}$ (25 mm) Ortalama ağırlık: 9.47 gram Yıl $\Delta = 4$ (MS 241).

Yüzü: $\text{AYK MANT FOPAIANOC}$, Gordian III'ün bol dökümlü ve zırlı büstü. **Tersi:** $\text{MHTP(OII) KAIC(A) ENTIX BN ET(O) \Delta}$. (2. Nekrosluk) çelenk içinde dört satırlık yazı, **Üstte:** Tyche büstü²⁷

GORDIAN III(AUGUSTUS) KAYSERİ

Bronz $\mathcal{A}$ (25 mm) Ortalama ağırlık: 9.91 gram Yıl $\Delta = 4$ (MS 241).

Yüzü: $\text{AYK MANT FOPAIANOC}$, Gordian III'ün büstü.

Tersi: $\text{MHTPO KAIC(A) B N, ENT(I), ET A, eNT}$ (2. Nekrosluk) yazılı sunağın üzerine yerleştirilmiş Argaeus.²⁸

Roma imparatoru III. Gordianus (MS 238-244) ile karısı Tran-kulliana'ya ait Kayseri darphanesi baskılı ve çoğunluk olarak içinde eNTIXION veya bu kelimenin kısaltmaları olan bir sunak ve sunağın üzerinde Argaeus yahut etrafı çelenkle çevrilmiş bir daire içinde “üstte

²⁶ **Entix:** Sûr demek olup Kayseri sûrlarının onarıldığı ya da bitirildiğini belgeleyen sikke olarak nitelendirilmektedir.

²⁷ Ganschow Thomas, *Münzen von Kappadokien*, Arkeoloji ve Sanat Yay. İst. 2018, Band II, 889c–g.

²⁸ Ganschow, 883a, 884a.

Sn. Gürcan Senem tarafından aplike edilen Eusebia Circus'u

reanimasyonu /Bu hipodrum, M.Ö. 163-131 yıllarında Kappadokya krallığı yapmış olan ve krallığı döneminde babasının kurduğu Ariaratia (Pınarbaşı olabilir!) şehrini terk ederek başşehri Mazaka'ya taşıyan ve buranın adını babasının sıfatı olan EUSEBIA olarak değiştiren Ariarathes V Dönemi'nde yapılmış olmalıdır. Çünkü o Hellen kültürünü benimsemiş ve uygulamış, şehri sūr, saray, hipodrom, sirkus gibi birçok Hellen kültürünün gerektirdiği yapılarla donatmış ve yarışmalara açmıştır. (H.E.)

Argaeus ve altta metropol Kayseri, eNTIXI, 2. Nekrosluk” yazan ya da aynı tarzda fakat üstte küçük boyutta Tyche büstü olan farklı baskı tiplerindeki çok sayıda sikkede ifade edilen “eNTIXION” (sur) ibaresine bakarak Kayseri surlarını en azından III. yüzyıla tarihlendiren yazarlar olmuştur.

Bizim konumuza giren husus, bu iki kulenin ve Entixion yazısının Kayseri surlarıyla alâkasının bulunup bulunmamasıdır. Bu bağlamda yine sikkelerde Argaeus Dağı manzarası olan iki kuleyi gösteren tasarımı ilk olarak tanımlayan Imhoof-Blumer tartışmaya açmıştır.²⁹ Severus Alexander'ın 5. 7. ve 8. yıllara (MS 226 ve 228-9) tarihlenen bronz sikkelerindeki iki kule arasındaki Argaeus tasarımı çok benzer bir şekilde 12 yıl sonra Gordian'ın saltanatının 4. yılındaki Kayseri sikkelerinde de görülüyor. Madeni paralarda görülen bu iki kule acaba surların bir parçası olabilir mi? Adı geçen sikkelerde kulelerin kendileri alçak ve geniştir ve yuvarlak görünürler; büyük dikdörtgen kaideler üzerine oturtulmuş olup hem kuleleri hem de kaideleri bezelidir. Her kulenin

²⁹ Blumer, Friedrich Imhoof, *Zur Griechischen Und Römischen Münzkunde* 1908, Verlag der schweiz numismat. Gesellschaft Rue du Commerce, 5, s. 231.

Eskişehir bölgesinde Karacaoğlu Mahallesi, Uluyol Sokağı ile Örentepe Sokağı arasındaki yamaçta bir kaya kütesine bitişik olarak devam eden sur parçası / Özbek Yıldırım-Arslan Celil, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay., Kayseri 2008, C III, s. 12

tepesinde, alevleri temsil ettiği düşünülen üç veya dört üçgen çıkıntı vardır. Her kulenin iki yanında, ya askeri standartlar ya da kurdelelerle süslenmiş ahşap direkler vardır. Kulelerin arasında ise Argaeus Dağı'nın küçük bir görüntüsü yer alıyor. Kulelerin dağın eteğinde gösterilmek istendiği zannediliyor. Imhoof-Blumer, ya şehrin bitmemiş duvarlarının bir parçası ya da bir tür kule anıtı olabileceğini öne sürüyor.³⁰

Bu yapının Gordian sikkeleri arasındaki tek önemli fark, birincisinde kulelerin altında kaide bulunmamasıdır. Eğer bu kuleler ve altındaki kaide Kayseri surlarını ifade ediyorsa Gordianus'tan 12 yıl önce de Severus Alexander tarafından surlar yaptırılmaktadır. Böyle olduğunu varsayarsak surlar o dönemde uzun yıllar içinde ve birçok imparator tarafından ele alınmıştır. Zaten çok geniş bir alanı kapsaması gerektiği

³⁰ Bland, Roger Farrant, *Antakya ve Sezar'da (Kayseri) Gordion III Sikkeleri*, Bölüm 6, Doktora Tezi, University College, Arkeoloji Enst. Londra S. 301.

için yapım ve onarımının da bizim düşündüğümüz gibi “Kappadokya Kralı Ariarathes V’ten itibaren devam ettiği” iddiamızı güçlendirir.

3. (Γ) yılda (MS 240) darbedilen başka sikkelerde de bir sunak üzerine yerleştirilmiş Argaeus Dağı bir sunak üzerinde yer almakta ve sunağın içinde eNTI veya eNTIXION (duvar) yazılıdır. Bir sonraki yılın madeni paraları, çok daha fazla olduğundan, aynı oranda büyük bir tasarım çeşitliliği gösterir ve bu kelime; eNT, eNTI, eNTIX veya eNTIXION şekillerinde yazılmıştır.

244 yılındaki Sasanî Savaşı sebebiyle bronz sikke basımı, Gordianus’un 3. (241) ve 4. (242) yılında kullanılan bir ön yüz kalıbı tekrar kullanılarak 5. yılda durdurulan bronz sikke basımı 6. yılda yeniden basılmaya başlar. Bu sebeple 244 yılında basılan bu eNTI yazılı sikkelerde de basım yılı daima (Δ) 4 olarak görülür.

Gordianus’un 6. yıl (244) sikkeleri her zaman, düz veya bir çelenk veya eNT[I] içeren bir sunak üzerine yerleştirilmiş Argaeus’un bir görüntüsünü içerir.

Gordian altındaki ibare, MHTPOLIOAewC KAICAPIAC ENTIXION B Ne eT A olarak çeşitli biçimlerde kısaltılmış ibareler görünür. Buradaki yeni unsur, Argaeus Dağı tipi madeni paraların bazılarının sunağında da eNT veya eNTIX olarak kısaltılmış olarak geçen eNTIXION kelimesidir. Bu kelime ilk olarak Imhoof-Blumer tarafından duvarlı, duvarları olan (sur) anlamına geldiği ve o dönemde Caesarea’nın çevresine şehir surlarının inşa edilmesini ifade ettiği belirtilmiştir.³¹ Yine Eskiçağ tarihçisi Mustafa Hamdi Soyar³² da ENTIXION sözcüğünün etrafı duvarla çevrili yani surla çevrili ENTEIXION kelimesinin MS 3. yüzyıldaki yazılım şekli olduğunu bildirmiştir.

Grekçe’de - x- harfi - h- olarak okunuyor. O hâlde “en tixiyon” kelimesi “en tihion” olarak okunur. Buradaki “en” edatı “içinde” anlamında olup “tihion” ise sur-duvar anlamına gelmektedir. Yani “sur içinde” anlamına gelmektedir. Bu ifadeden, o tarihte Eskişehir bölgesindeki şehrin etrafında bir sur olduğunu ve muhtemelen bu surun bazı

³¹ Bland, age. s. 307.

³² Prof. Dr. İst. Üni. Ed. Fak. Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı.

bölümlerinin Gordianus Dönemi'nde onarıldığını anlamamız gerektiği kanaatindeyim.

Zaten on üç yaşında tahta geçen ve sadece altı sene kayın pederinin vesayeti altında Roma İmparatorluğu yapmış olan III. Gordianus'un bu kadar kısa bir zamanda surları yeniden yaptırtması düşünülemez. Buradan yola çıkarak zaten var olan Mazaka ve surlarının MS 232 yılında güçlü bir depremle büyük zarar görmesi üzerine bazı bölümlerinin tâmir ve inşâ edildiğini kabûl etmemiz gerekir. Hatta bu depremi tanrıların gazabına bağlayan Romalı pagan vali; “*kurban sunmayı reddetmelerinin tanrıları kızdırdığını*” iddia ederek doğal afetten Hristiyanları sorumlu tutmuştu.³³

III. Gordianus'tan hemen sonra İmparator Valerian (MS 253-260) Dönemi'nde yine doğudan gelebilecek Sasanî tehlikesine karşı güçlendirilen surlar sayesinde Sasanî hücumları ilk anda durdurulabilmiştir. Daha sonra Valerian, esir edilmiş (MS 257) olduğu hâlde, şehir halkı yiğitçe karşı koyduğu için surlar yine geçilememiş fakat Sasanîlerin, savaş tutuklusu bir hekime işkence ile zayıf noktalarını söyleyip, bir gece baskını yaparak suru geçip, henüz ovaya inmemiş olan yukardaki şehri yağmalamışlardır (MS 260). Bu konuda daha başka antik kaynaklarda da Valerian'ın esir edilmesinden önce de Şapor'un Kappadokia'yı yakıp yıktığı bildirilmektedir.³⁴

Bugünkü Şehir Mezarlığı'nın kuzeybatı sınırında bulunan ve Taşlıburun olarak anılan sur parçası ya da burcun, milattan önceki son iki yüzyılda yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu surlar, muhtemelen Taşlıburun'dan itibaren güneydoğuya doğru uzanan tepeleri çevirmekte idi. Bölgede çıkan kalıntılardan, şehrin Battal, Tontar ve Esenyurt gibi Erciyes'in eteklerindeki tepelerde yer aldığını, belki bu tepelerin hemen

³³ <https://www.cappadociahistory.com/post/caesarea-mazaca-Kayseri>.

³⁴ Baydur, age. s. 103 (Bu konuda yazılan hemen bütün makâle ve yayınlarda İmparator III. Gordianus ve Valerian'ın Ova'daki surları yaptırttığı ya da onarttığı yanlış tekrarlanmıştır. Oysa onarılan sûrlar Eskişehir tepelerindeki sûrlardır. Hatta tepelerdeki Mazaka sûrları 6. Yüzyıla kadar Ova'daki surlarla beraber kullanılmaya devam etmiştir.).

yakınında bulunan ovanın güney ucuna biraz taştığını söyleyebiliriz. **Ancak bölgeyi çeviren surların ovadaki surlarla bir bağlantısı olmadığı anlaşılmaktadır.**

Alboyacıyan'ın naklettiğine göre; Cuinet, birkaç Bizans surunun parçasını veya uzunca bir savunma duvarı kalıntılarını ve bunun yanında iki burç kalıntısını gördüğünü söylüyor. Bu parçalar kesinlikle, uzmanlara göre şehrin kalesi Akrapol'ün bulunduğu Beş Tepe'yi (bugün Beştepe deniyor) taçlandıran bir dizi sura aitti. Bu surlar ve kaleler muhtemelen çeşitli zaman aralıkları içinde inşa edilmişlerdi.

Sn. Denктаş'ın da önemle altını çizdiği³⁵ Prokopios'un anlatımında geçen “...herhangi bir saldırı sırasında erişilemeyen ve çok yukarıda dik eğimle uzanan yerleşmedeki ...” ifadeleri bugünkü dış kaleden ziyade Beştepeler'deki mevcut kalıntılara daha çok uymaktadır. Ancak İmparator Justinianus'un tepelerdeki bu surları takviye ettirdiği gibi, o zamana kadar ovaya inmeye başlayan şehrin de etrafına ayrı bir sur yaptırttığı anlaşılmaktadır. (Aşağıdaki satırlarda daha geniş anlatılmaktadır.)

Mazaka'yı çeviren bu surlardan bazı izler “Eskişehir Bağları” denilen bölgede elli yıl önceye kadar mevcutken şehrin, bu bölgesinin yoğun yapılaşmasıyla günümüzde pek az iz kalmıştır.

2- OVADA GENİŞ BİR ALANI ÇEVİREN SURLAR

Dördüncü yüzyılın başları Kayseri (Kaicarea) halkının tamamen Hristiyanlaşarak manastır ve keşişlerin yaygınlaştığı ve dinî hayatın geliştiği dönemdir. Bu yüzyılın ikinci yarısında Hristiyanlığa hizmet bakımından en önemli kişi şüphesiz Kayseri Piskoposu Basileios'tur (Vasileios MS 329-379). Basileios, doğup yaşadığı Kaicarea'ya MS 363 yılında rahip olarak atanmış ve 370 yılında da Kaicarea metropoliti Eusebios'un ölmesi üzerine başpiskopos seçilmiş bir din adamı idi. Keşişlerin çoğunun münzevî olmaya yetecek disiplini taşımadığını, bu yüzden komünal bir manastır yaşamına ihtiyaçları olduğunu öne sürerek Hristiyanlık inançlarında devrim yapan Kappadokya babalarının

³⁵ Denктаş, a.g.p. s. 3.

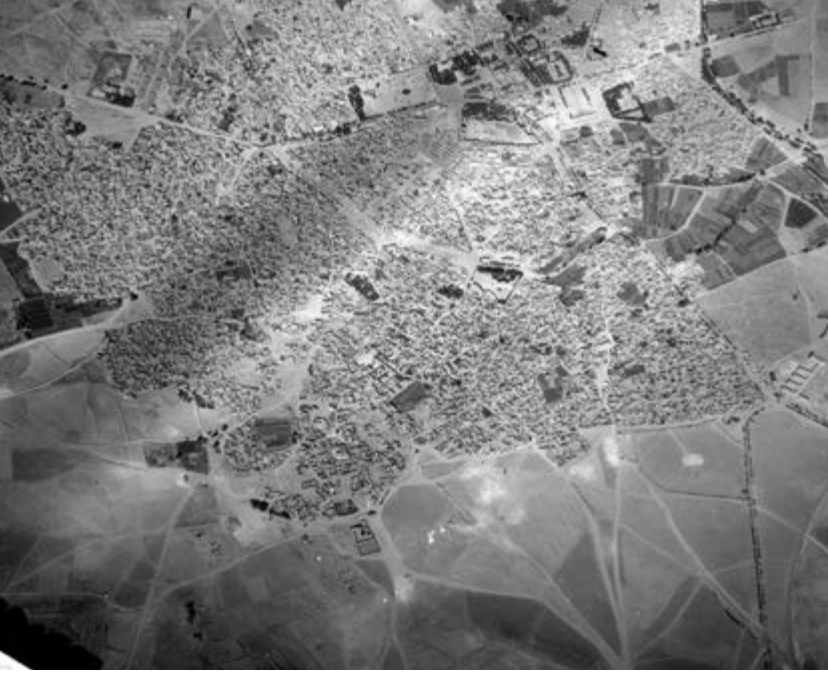
Basileios'un Külliyesine ait olduğu tahmin edilen Battalaltı'ndaki kalıntılar

başında geliyordu. Ayrıca bugünkü Hristiyanlığın temel akidesi olan “Üçlü Teslis”in de en önemli savunucularındandı.

Basil'in, Caesarea piskoposu olmasının ertesi yılı bölgeyi şiddetli bir kıtlık vurdu. Ardından, kurnaz iş adamları fiyatı daha da şişirmek için tahıl istiflediler. Basil, 74 numaralı mektubunda; *“Şehrin inanılmaz bir duruma düştüğünü ve Caesarea'yı ziyaret eden hiç kimsenin, O'nu en yakından tanıyanların bile, O'nu olduğu gibi tanımayacağını”* söylüyor ve *“Öylesine tam bir terk edilmişliğe dönüştü ki birdenbire şehir bir çöl gibi oldu. Yargıçlar Podandus'a (Pozantı) kaçtı ve vatandaşlar açlıktan ölmeye devam etti.”* diyor. Basil'in yardım çağrısı, belki de merhamet uyandırmak için abartılmış, vahim bir durumu anlatıyor.

Çare olarak Basil, yoksulları beslemek ve hastaları iyileştirmek için devasa bir insanî yardım külliyesi olan “Basiliad”ı inşa etmek için aile servetini kullandı. Antik kentin aşağısındaki açık ovadaki alan o kadar popüler oldu ki, Nazianzuslu Gregory buranın başka bir kent olduğunu söyledi. Bu noktada, Basil'in insanî yardım merkezi çok sayıda insanı cezbedtiğinden, Caesarea şehir merkezi tepenin tepesinden (artık terk edilmiş olan Beştepeler) şimdiki konumuna geçiş yaptı.³⁶

³⁶ <https://www.cappadociahistory.com/post/caesarea-mazaca-kayseri>.

Şehrin ovaya indiği yıllarda surla çevrildiği düşünülen geniş alan (Hava fotoğrafı 1944)

Ramsay'da Başpiskopos Basileios, bugün Battalaltı diye bilinen yerdeki **Kaicarea kapıları** önüne büyük bir hastane ve öksüzler yurdu yaptırdığını belirtmektedir.³⁷ Bu komünal yapı topluluğu başlı başına bir şehir niteliğinde idi ve Basileios, hayalindeki manastır yaşamını gerçekleştirmiş oluyordu. İçinde değerli taşlarla bezeli ve gerçek çarmıhın tahtası bulunan bir kilise³⁸, piskopos sarayı, kütüphane, rahip evleri, gezginler, hastalar ve fakirler için misafirhâneler ve bir cüzzam hastanesi bulunmakta idi.³⁹ (Bu kilisenin, 1838 yılında bile ayakta olduğunu aynı yıl Kayseri'ye gelen W. Rubruk seyahâtnameinde belirtmektedir.)

³⁷ William M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, Millî Eğitim Basımevi, İst. 1960, s. 461.

³⁸ Bu kilisenin adı geçen kapısı 1071 Malazgirt Savaşı'ndan önce Konstantinopolis'e götürülmüş. (Gabriel, age. s. 34).

³⁹ Baydur, age. s. 138.

Basileios Külliyesi Olduğu Tahmin Edilen Kalıntılar

Ermeni kaynakları da şehrin yer değiştirmesinin başlamasını Hristiyanlarca tanınmış ünlü Episkopos Basileios (371-379) Dönemi'ndeki yapılaşmaya bağlamaktadırlar. *“Kappadokya o muhteşem kiliselerini hem bu büyük patriğe hem de Roma Kayserisi'ne borçlu olduğu, Basileios'un, sadece kıtlık zamanında felakete uğrayan insanlara yardım etmekle kalmadığı, aynı zamanda insanî yardım kuruluşları da inşa ettiği, böylece şehrin dışında fakir ve hastalar için büyük bir bakımevi inşa ettirdiği, ayrıca muhtemelen şehrin dışında, bir*

tapınak inşa edilmesine izin verdiği, o dönemde şehrin Basileios'un yaptırdığı yapının çevresinde toplandığı” belirtilmektedir. Yine Grigor Nazianzatsi'nin açık ifadesi zikredilerek; *“Roma Kayseri'sinin eski şehirde veya ona yakın bir yerde kurulduğu ve şehirden çıkıp, tanrının bir eseri olan yeni şehre hayranlıkla bakıldığında muhteşem kiliseleri ve Basileios'un çabalarıyla fakirler ve hastalar için inşa edilen bakım evleriyle Roma Kayserisi'nin inşa edildiği tepelerin eteğindeki bu genişletilmiş şehrin, güvenli ve korunaklı olmadığı ancak siyasî ve özellikle dinî açıdan önemli bir merkez olduğu”* nakledilmektedir ki o tarihte iki ayrı şehrin varlığı özellikle belirtilmektedir.

Basileios, kişisel çabalarıyla gücünü vurguladığı büyük Kappadokya kilisesini, Episkoposluk makamının mirasçısı olarak görüyordu. İmparator Valentinianus, Kayseri içindeki bu gücü sarsmak için Tyana (Kemerhisar) içinde bir Episkoposluk makamı kurmak istemiş. Bu durum Kayserili Basileios ve Tyana Episkoposu Antimos arasında bir mücadeleye sebep olmuştu. Ancak Basileios, makamını ve saygınlığını korumayı başardı. Böylece Kayseri, tercih edilen bir makam olarak

Battalaltı’ndan başlayarak Caferbey ve Gülük Mahallesi, Düvenönü, Cumhuriyet Meydanı, Yoğunburç, Kartal Kavşağı ve tekrar Battalaltı’nda ki eski şehrin kapılarında son bulan takriben 6 km uzunluğunda ve 240 hektar büyüklüğündeki geniş surların sınırları; tarihi bilgiler ve izler dikkâte alınarak tarafımızdan oluşturulmuş ve Harita Mühendisi Atilla Kalkan tarafından çizimi yapılmıştır (H.E.).

üstün önemini hiç kaybetmedi.⁴⁰ O'nun kurduğu hastanenin yeri, bir vadide bulunan “Cürcürik” (günümüzde bu bölge, bazı kalıntıları halen duran Caferbey Mahallesi olarak bilinmektedir⁴¹) denilen yerde olduğu tahmin ediliyor.⁴²

O hâlde MS 4. yüzyılın sonlarında Doğu Roma İmparatoru Arcadius Dönemi'nde (MS 395-408) ovada sur yapımı başlamış olması gerekir diye düşünmekteyiz. Buradan ovaya inen ilk surların başlangıç noktasının Kayseri Kapıları önündeki Basileios Külliyesi olduğunu (Battalaltı) şu anda Caferbey ve Gülük Mahallesi'nde harabe halindeki bina kalıntılarını içine alıp (yakın zamanda bu bölgede inşaat yapan bir

⁴⁰ Erkiletlioğlu Haht, *Kappadokia Krallığı ve Roma Bizans Dönemi*, Kayseri Büyükşehir Kültür Yay. Kayseri 2019, s. 330-334.

⁴¹ Yazarın Notu.

⁴² Yüksel, a.g.t. s. 69.

Han Camisi'nin batı duvarındaki güneye giden sur kalıntıları

müteahhit arkadaşım inşaatının temellerini kazdığında sırada kalın bir sur temelinin çıktığını, yetkililerin inşaatı durdurur korkusuyla alelacele temel betonunu döküp kalıntıları yok ettiğini anlatmıştı), yine şu andaki Gülük Camisi'nin çevresini de kuşatıp, Düvenönü'ne ve oradan doğuya devam edip şimdiki İç Kale'den (o tarihte henüz İç Kale yok) güneye kıvrılıp, Yoğunburç'un yerinde basit bir burç oluşturup, Han Camisi (Cami de henüz yok fakat caminin batı duvarında bu surun izlerini görmekteyiz.) Ahî Evren Zaviyesi'nin altından (Orada hafriyat yapılırken bu surun temellerini

bizzat gördüm.) Kartal Kavşağı'na ulaştığını düşünüyoruz. Oradan batıya dönüp "Karakuyu" denilen su sarnıcını da içine aldıktan sonra tekrar Basileios Külliyesi ile birleşmekteydi. Karakuyu denilen sarnıç ile günümüzde Yoğunburç'un güneybatısında temelleri halen duran sarnıç, büyük ihtimâlle sınırlarını çizdiğimiz şehrin su ihtiyacını karşılamaktaydı. Ana kaynağı Erciyes olan; Zincidere, Kuruköprü, Talas-Gölbaşı, Hisarcık gibi bölgelerden getirilen su ile doldurulmakta ve sınırlarını çizdiğimiz şehrin çeşmelerine akıtılarak su ihtiyacı karşılanmaktaydı.

Çünkü Roma İmparatorluğu bölündükten (MS 395) hemen sonra doğudan gelen istilâların bir sonucu olarak Dicle'den Fırat'a ve nihayetinde Toros Dağları'na kadar Doğu İmparatorluğu'nun sınırları daraldığından, Kayseri'nin bir surla çevrilmesi bir zorunluluk haline gelmişti. İlk işgâllerden sonra İmparator Arcadius (MS 395-408) tüm şehirlere surlar inşa etmeleri için emir verdi. İmparator Anastasius'da (MS 491-518) şehirlerin savunmalarını güçlendirmelerini emretti. Ardı sıra gelen istilâlardan sonra Bizanslılar, Küçük Asya'yı kaybetmemek

ve Kapadokya'yı güçlendirip korumak için ellerinden gelen her türlü çabayı göstermekteydiler.

Bizans ordusunun üssü olan Beştepeler'in eteklerine veya yakınında kurulan bu şehrin ve Eskişehir denilen tepelerin üzerine kurulmuş olan Roma Kayserisi'nden farklı yeni bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Vital Cuinet, yukarıda bahsettiğimiz harabe Rum kiliselerinin hepsinin sur dışında olduğunu ve Roma Sirki'nin (Circus Maximus) kalıntılarının da mevcut şehirden uzakta olduğunu söyleyerek bu iki şehri ayırt etmektedir.

Yine Alboyacıyan, Ermeni kaynaklarına dayanarak; *“Bu bölgede ‘Cıncıklı’ adlı bir yerin olduğunu ve burada bir kale, Bizans garnizonu ve kemerleri yakın zamana kadar ayakta duran Roma sarayının (?) kalıntılarının bulunduklarını belirtmektedir. Belki de bir Bizans garnizon binası veya sarayı olduğu varsayılan bu yapıyı kast ederek; Cıncıklı’da yüksek duvarlarla çevrili kâgir bir yapı (Hamam Kaya) bulunur. Kalıntılarıyla saygı uyandıran bir yapıdır. Şüphesiz binlerce yılı görmüş geçirmiş ve halk arasındaki söylentinin aksine bir hamam (onun yükseltelerinde görülen bacaya benzer delikler nedeniyle) olmaktan uzak bir yapı. Yapının çeşitli yönlerinde bulunan bu bacaya benzer delikler burada eski bir ibadethane olabileceğini gösteriyor”*⁴³ demektedir.

Bu tarihî bilgilerden anlaşıldığı üzere şehir, ancak 4. yüzyılın sonundan itibaren Battalaltı'ndan başlayarak ovaya inmiş ve etrafına da ilk zamanlarda olmasa da daha sonra koruma duvarları yapılmaya başlamıştır. Nitekim Suraiya Faroqhi, şehrin “Erken Bizans” Dönemi'nde taşındığını ifade etmektedir.⁴⁴ Mahmut Akok'da kalenin yapı çekirdeğinin Bizans Dönemi'nden kaldığından emindir.⁴⁵ Tabî ki bu surun yapımı, imparator I. Justinianus Dönemi olan (MS 527-565) 6. yüzyılın ortalarına kadar takriben yüz elli yıl civarında bir zaman

⁴³ Yüksel, a.g.t. s. 145.

⁴⁴ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, çev. Hamit Çalışkan, T. İş Bank. Kültür Yay. İst. 2009, s. 52.

⁴⁵ Akok Mahmut, Kayseri Şehri Tarihî İç Kalesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, C XXIII (1976), s. 2, 5-38.

Justinianus'un Mozaik Resmi

almıştır. İmparator Justinianus Dönemi'nde bile hem eski şehirde yani Mazaka'da ve hem de ovada surlar bulunmaktaydı.

Şehrin yavaş yavaş Battalaltı'ndan itibaren ovaya inmesiyle özellikle doğudan gelen Pers tehlikesine karşı sur inşaatına önem verildiği anlaşılmaktadır.⁴⁶

Bu geçiş sürecini ve dolayısıyla eski ve yeni şehirde yerleşimin devam ettiğini Charles Texier 1862-1882 yıllarında yazarak bastır-
dığı Küçük Asya (Asie Minor) adlı kitabında

şöyle anlatmaktadır.⁴⁷

Kayseri'nin yeri, büyük bir ticaret noktası olması açısından, Asya'nın her tarafından birçok nüfusu topluyordu fakat şehir yönetiminin, özellikle Justinianus'un bütün yönetimi süresince devam eden İran saldırılarına karşı kendilerini korumaktan yoksun olmalarıydı. Erciyes Dağı'na yaslanan bir dizi tepeliğin hâkim olduğu şehir, durmadan istilâcı bir ordunun oklarına hedef oluyordu. Justinianus (Justinien), Procope'nin kaydettiği bir savunma sistemi kurmuştu: “Şehri kuranlar, saldırganların işine yaramasından korktukları için, birbirinden hayli uzak birçok yüksekliğin, kayaların, bahçelerin, otlakların etrafını çevirdiler. Bunlar, o günden sonra içlerine hiç ev yapmadıkları bu yerlerde kaldılar; böylece evler birbirlerinden uzak düştü ve birbirlerine yardım eli uzatamaz oldular. Üstelik garnizon alanla karşılaştırıldığında yetersiz kalıyordu ve halkın surların bakımını yapacak imkânları yoktu.

“Justinianus şehrin çevresini makul bir büyüklüğe indirmek için bu setlerin bir bölümünü yıktırdı. Geriye kalanları iyice sağlamlaştırdı ve içine iyi bir garnizon kurdu.” Procope'un bu kaydı yörenin incelenmesinden sonra daha da netleşir. Türklerin Ali Dağı diye adlandırdıkları Saint-Basile Dağı başta olmak üzere şehri çevreleyen tepeliklerin

⁴⁶ Baydur, age. s. 21.

⁴⁷ Charles Texier, *Küçük Asya-Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C 3, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ank. 2002, s. 59-64.

her biri, bir kale ile taçlandırılmıştı. Orada hala eski surların izlerine rastlanır fakat bu birbirinden bağımsız kaleler zinciri on kilometreden daha fazla bir uzunluk meydana getiriyordu. Justinianus tamamen değiştirdiği işte bu savunma sistemidir. Bu da şehrin etrafındaki Erciyes Dağı ayrıntıları olan tepelerde müstahkem noktalar ve bekleme kuvvetleri oluşturmaya idi. Buna ilişkin belgelere göre, Kayseri'nin şimdi var olan kalesi, Jüstinyen (Justinien)'in bu savunma sisteminden birisi olup Selçuklulara ait değildir. Bu hükümdarlar, kaleyi sadece restore ettirmişlerdir. Eski Kayseri şehri, gerçekte bugünkünün yerinde değildi. Bugünkü şehrin çeyrek mil batısında ve Erciyes Dağı'na daha yakındı. Burada, yerlilerin Eski Kayseri adını verdikleri bazı harabeler görülür. Çok az bazı izler bırakmış olan eski şehrin hipodrom gibi binaları olduğuna işaret eden şeyler vardır. Bazı mimari süsleme parçaları, burada mermer kullanıldığını gösterir. (Yıkıntıların güneyinde, iki yüksek nokta veya daha doğru bir ifadeyle tepenin yamacında, çimenle kaplı ve yer yer dış görünümünü tamamen değiştirecek bir bitki örtüsü kabul etmeye hazırlanmış yaklaşık iki yüz metre uzunluğunda bir toprak çöküntüsü görürüz. Bunların eski Kayseri Cirki (hipodrom) kalıntıları olduğu şüphe götürmez.)

Bu ifadeden anlaşılıyor ki Justinianus, eski şehir üzerindeki küçük surları tanzim ettirmiş ve ovadaki sur ve kaleleri de daraltarak sağlamlaştırmıştır. Nitekim 1927 yılında Kayseri'ye gelmiş olan Albert Louis Gabriel de bu surların izini sürmüş ve kendisinden önce bölgede araştırma yapan Cuinnet'e dayanarak *“Eski Kayseri'nin olduğu bölgede bir savunma duvarının ve iki kulenin olduğunu, bu eserlerin ilk surlara ait olabileceğini”* belirtmiştir.⁴⁸

Şehri çeviren bu surun daraltılmadan önce Han Camisi batı duvarında izleri görüldüğü gibi güneye doğru devam etmekte olduğu, Ahî Evren Müzesi'nin tam altından geçtiği hafriyatlarda çıkan temellerden anlaşılmaktadır. Fakat güneyde nereye kadar gittiği ve nereden batıya dönüp şehri çevrelediği net olarak bilinmese de ovadaki şehrin ilk kuruluş

⁴⁸ Gabriel, age. s. 34.

yeri Battalaltı'ndaki Basileios Külliyesi olduğuna göre külliye de içine alacak şekilde çok geniş bir alanı çevirmekte olduğu anlaşılmaktadır.

3- DARALTILAN SURLAR

Bizans tarihçisi Prokopios (MS 500-565) ise şehrin bir surla çevrili olduğunu ve bu surun çok geniş bir alanı kapsamasından dolayı İmparator I. Justinianus (MS 527-565) tarafından daraltıldığını kaydetmektedir.⁴⁹ Daha da ayrıntılar vererek; *“Eski çağlardan beri büyük ve kalabalık olan Kayserya'nın etrafı savunmaya uygun olmayan ölçüsüz boyutlarda bir duvarla çevriliydi. Saldırılarda ise savunmak mümkün değildi. Çünkü şehrin etrafında çok geniş bir alanı kapladığından kolayca aşılabilirdi. Hatta birbirinden uzak tepeleri bile hapsedmeye çalışıyordu. Uzunca bir zaman tepelerdeki evler ıssız kaldığı için bu bölge garnizon tarafından da korunamıyordu.*

İmparator Justinianus, gereksizleri yıktı. Çevre duvarlarının bir kısmını ayırdı ve şehri gereken güvenli ve zaptedilemez bir duvarla çevreledi. Sonra da buraya yeterli bir garnizon göndererek Kapadokya'daki Kayserya halkının güvenliğini garanti altına aldı.” belirtmektedir.⁵⁰

Ovaya indikten sonra yapılan ilk surların içindeki şehir, yavaş yavaş 4. yüzyılın sonları ile 5. yüzyıl boyunca ovada doğuya doğru genişlemiş ve takriben 5500-6000 metre uzunluğunda⁵¹ tâmir ve bakımı zor bir sur haline gelmişti. I. Justinianus da bu gelişimi dikkate alarak şehre ovada mevcut surun içine yeni duvar inşa ettirerek surla kuşatılan alanı daralttırmıştır.⁵² Hatta başka bir ifadeyle; Justinianus, Basileios'un yeni şehrinin bir kısmı güçlü duvarlarla çevriliyken burayı daraltarak bir kaleye dönüştürmüştür.

⁴⁹ William M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, Millî Eğitim Basımevi, İst., 1960, s. 461/ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, çev. Ahmed Akif Tütenk, Ank. 1954, s. 15.

⁵⁰ Procopius, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, London William Heinemann Ltd MCMLXXI Book IV 5. 333-335 (archive.org)

⁵¹ Tarafımızdan ölçülmüştür.

⁵² Gabriel, *Anadoludaki Türk Anıtları*, 2022, s. 34.

Buradan eski surların kuzey duvarlarından da faydalandığı, bozulan bu bölümleri yıkarak, herhangi bir saldırı sırasında erişilemeyen ve çok yukarıda bulunan yerleşmedeki eski kalenin batısında çok güçlü duvarlar inşa ettirdiği öğrenilmektedir. Prokopios'un belirttiği eski kale, antik kaynaklarda “Mazaka” olarak tanımlanan Roma yerleşimini ve oadaki devamını tanımlamaktadır. Justinianus, oadaki şehrin savunmasına destek olarak Battal Camisi çevresindeki eski kentin surları ile Ali Dağı ve Seygalan Hisarları'nı da onartmıştır. Özellikle Battal Camisi yakınındaki surlar, Justinianus'tan 700 yıl sonra bile Moğol kuşatması sırasında Ahîler tarafından etkili biçimde görev yapmıştı. Seygalan Hisarı ise Haçlı Seferleri sırasında Selçuklular tarafından kullanılmıştı.⁵³

Zira Kayseri, geniş zaman içerisinde sık sık yıkılmış ve yeniden yapılmıştır. Her defasında bir önceki şehrin yapı malzemeleri değerlendirilmiştir.

Caesarea, Konstantinopolis'ten Kudüs'e giden ünlü Hacı Yolu'nun yakınında bulunduğundan Basileios Manastır ve Külliyesi Orta Çağ'da birçok hacıyı cezbetti. Bu dönemde surlardan başka kilise, sağlık yurdu, halk hamamları ve zengin şehirlerin bir göstergesi olan birçok tesis de yapılmıştır. Prokopios, kentin bu haliyle Romalılar'ın eyalet şehri diye adlandırdıkları metropolis haline geldiğini anlatır.

Albert Gabriel yapım tekniği olarak surları iki bölüme ayırmakta; *“Kuzey ve doğu taraflarda görülen iki katlı surları, (Procopius'un MS 500-565 yazdıklarını da dikkate alarak) Justinianus'un yaptırttığını belirtip, ancak bu surların güneyde ve batıda*

Roma Mezarı

⁵³ Eravşar Osman, Kayseri, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, C 2, s. 241.

nereye kadar uzandığını ve ne kadarının daraltıldığını bilmiyoruz.” demektedir. Bu surların kuzey duvarındaki meydan kapısı yakınında surla bütünleşen bir de Roma mezarı bulunmaktadır.

7. yüzyılın başlarında Doğu Roma Devleti’ni tehdit eden tehlikelerden en önemlisi doğudan gelen İran saldırılarıydı. Nitekim İran hükümdarı Hüsrev II nin 605 yılında başlattığı taarruz sonucunda Şahen’in komutasındaki İran ordusu Kayseri önlerine kadar geldiler. Justinianus’un güçlendirdiği şehir surlarını aşarak Kayseri’yi işgâl ettiler.⁵⁴ Bu sırada şehirde çok sayıda Ermeni bulunmakta ve bunlar arasında Bizans ordusunda başarılı hizmetleri bulunan Ermeni Beyi Vasak Ardzıruni de vardı. Persler Vasak’ı esir alıp, 611 yılında Kayseri Kalesi kapıları önünde çarmıha gererek öldürdüler. Fakat Bizans ordusunun harekete geçtiği duyulunca aynı yılın kışında Kayseri’yi terk ederek kışlaklarına çekildiler.⁵⁵ Ertesi yıl 612 de yeni başarıya imza atarak Antakya, Kayseri ve Mısır’ı ele geçirmişlerdi.⁵⁶ Diğer yandan 7. yüzyılın ortalarında Hz. Ömer’in Anadolu’da fetihler yapmak üzere görevlendirdiği Muaviye kumandasındaki İslâm ordularının, MS 647 yılında Kappadokya’ya girerek şehri kuşattığı ve surları aşarak şehre girdiği belirtilmektedir. Burada fazla durmayarak Frygia’ya yöneldiği bu zengin eyaletten değerli ganimetler ve çok sayıda esirle Pozantı yolundan Şam’a döndüğü İslâm kaynaklarında belirtilmektedir.⁵⁷

Böylece VI. ve VII. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu, önce Sasanîlerin ardından İslâm’ın ortaya çıkmasıyla beraber de Arapların ciddi saldırılarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Bu çerçevede İmparator Herakleios (MS 610-641), Sasanî saldırılarının olumsuz etkilerini en aza indirmek ve bu saldırılara karşı koymak

⁵⁴ Ostrogorsky Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, TTK Yay. Ankara 1981, s. 78.

⁵⁵ Grousset Rene, *Başlangıcından 1071’e Ermenilerin Tarihi*, Aras Yay. İst. 2005, s. 262.

⁵⁶ Bamyacı Mehmet Ertan, Güçlüay Sezgin, İmparator Herakleios Dönemi (610-641) Bizans İmparatorluğu’nun Genel Ekonomisi ve Ticaret Politikası, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* C 28, S. 1, s. 281-288, Ocak 2018.

⁵⁷ Ostrogorsky, age. s. 108.

için ilk uygulama alanı Anadolu’da toprağa dayalı idarî, askerî ve sosyo iktisadî bir sistem kurmuştur. Tarihî kaynaklarda “thema” olarak adlandırılan bu sistemin VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulduğu ve etkili olduğu görülmektedir. Bu sırada Kappadokya Caesarea’sı (Kayseri’si), Herakleios ve ordusunun buluşma ve toplanma merkezi olmuş, Herakleios bu merkezde birliklerini düzenlemiş ve buradan Sasanîler üzerine sefere çıkmıştır.

Bu yılların devamında Arap akınları daha da yoğunlaşır. 725-726 yıllarında iki defa Anadolu’ya sefer tertip edip Kayseri’yi de zaptederler. İmparator Leon III’ün 740 yılında bu işgâle son verdiği görülür.

Ancak sık sık doğudan gelen Arap akınlarına hedef olan şehir surları İmparator I. Basileios (867-886) ve muhtemelen özellikle İmparator II. Basileios (963-1025) dönemlerinde elden geçirilerek kuzeyine İç Kale ilâve edildiği tahmin edilebilir.

Bu tarihlerden sonra 1065 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan komutasındaki Türk ordusu, Ermenistan’ı boydan boya geçerek Ani’yi zaptettiğini görüyoruz. Güneye inip önce Kilikya’yı sonra da 1067 yılında Kayseri’yi de ele geçirirler ancak burada fazla kalmadan üslerine dönerler.

Hemen arkasından 1072 yılında Bizans İmparatoru Mihael Dukas, İsaak Komnenos’u kardeşi Alexis ve Norman prenslerinden Russel ile birlikte kuvvetli bir ordu ile Anadolu’nun müdafaasına gönderdiği ve bu ordu Kayseri’ye ulaştığında şehrin büyük bir deprem ile harap olduğu ve burçlardan başka bir yapının kalmamış olduğu Bizans kaynaklarında belirtilmektedir.⁵⁸

Ancak Justinianus’un, surları sadece İçerişar’ı içine alacak kadar mı daralttığı, yoksa İçerişar’dan daha geniş bir alanı mı çevirdiği şimdilik tespit edilememektedir.

⁵⁸ Turan Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, s. 51.

4- DÂNİŞMEND HÂKİMİ MELİK MUHAMMED GAZİ’NİN ELDEN GEÇİRDİĞİ VE DAHA SONRA TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ’NDE DE ÖNEMLİ DEĞİŞİKLİKLER YAPILAN VE SADECE İÇERİŞAR’I İÇİNE ALAN TÜRK DÖNEMİ SURLARI

Malazgirt Savaşı ile Bizans hâkimiyetinden kurtarılan Anadolu, Oğuz boyları ve Selçuklu beyleri tarafından sistemli bir şekilde iskân görmeye başlar. Orta Anadolu’da Malatya, Tokat, Sivas ve Kayseri bölgeleri Danişmendli beylerinin hâkimiyetine girer.

Kayseri’yi başkent yapan Melik Muhammed Gazi (1134-1143) muhakkak ki bu deprem sonucunda büyük tahribata uğrayan surları elden geçirmiş ve uzunca bir zaman harabe halinde kalan şehirde Ulu Cami başta olmak üzere bir takım önemli imâr faaliyetlerinde bulunmuştur. Nitekim çağdaş Süryani yazar Gregory Ebu’l Ferec (1225-1286) “*Melik Muhammed Gazi çoktan beri harap bir hâlde olan Kapadokya’daki Kayseri’yi, Bizans Dönemi’nden kalan surları ve Bizans’ın saraylarını onarttı ve burada ikamet etti.*” demektedir.⁵⁹

Başka bir ifade ile bugün İçerişar dediğimiz alanı sınırlayan ve takriben 2000 metre uzunluğundaki surlar, büyük oranda Melik Muhammed Gazî ile güney cephesinde Yoğunburç’tan itibaren başlayan ikinci tip üçgen çıkıntılı surların ise I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰ Hatta birçok yazar, önemli kanıtlar sunarak, bu surun Danişmendliler ya da Selçuklular Dönemi’nde ve daha yakın ihtimalle kısmen birinin, kısmen de diğerinin döneminde inşa edildiğini iddia ederler. Süryani Mihail de Danişmend Melik Muhammed (1135-1143) için “Kayseri surlarını inşa eden” demektedir. Ancak bu dönemde hiçbir kaynak İç Kale’den bahsetmemektedir.

Türkiye Selçukluları Sultanı I. Alâeddin Keykubad (1220- 1237) tahta geçtiği ilk yıllardan itibaren Kayseri, Sivas ve Konya gibi önemli

⁵⁹ Gregory Ebu-l Ferec, *Ebu’l Ferec Tarihi*, C II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, C II, s. 367 /Turan, Osman, Türkiye, age., s. 173.

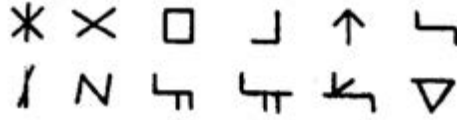
⁶⁰ Gabriel, age. s. 12- 26-27.

şehirlerin surlarının yenilenmesine büyük önem vermiş ve böylece Moğollar'ın saldırılarına karşı savunmada önemli bir set oluşturmuştu.⁶¹

Türk Dönemi'nde kale ve surlara ilk müdahaleleri Danişmendli Melik Muhammed'in yaptığı, onu I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. Alaaddin Keykubat ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in takip ederek onardıkları üslûp ve kitabelerden anlaşılmaktadır. Kayseri surlarının Türk-İslam mimarisiyle oluşturulmuş olduğunu Tozer ve diğer kaynaklar da kabul etmektedir.⁶²

Bunun ispatı olarak Yoğunburç duvarları üzerinde klâsik Selçuklu Dönemi izlerinden taşçı ustalarının işaretlerine ve üzerinde Selçuklu üslûnda bezemeler bulunan toplama unsurlara çokça rastlanmaktadır.

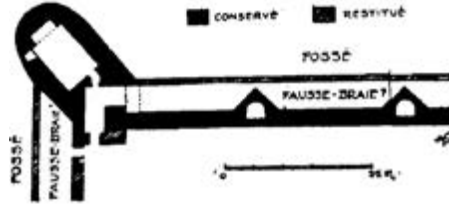
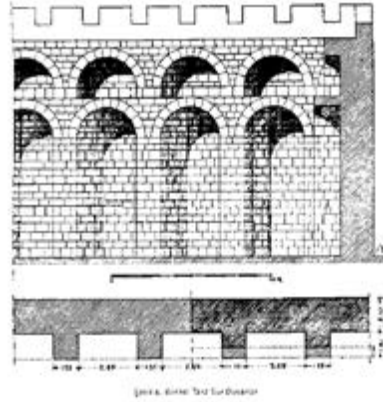
İçerişar olarak bilinen alanı çevreleyen daralan surların toplam uzunluğu 1950 metre olup⁶³, kalınlığı 3.20-5.20 yüksekliği ise 7-12.5 metre civarındadır. Sınırları ise; Kağnı Pazarı meyda-

(Şekil 9) — Yoğun Burc: isci işaretleri

Albert Gabriel

Albert Louis Gabriel

Birinci ve ikinci tip sur duvarları (A. Gabriel, a.g.e. s. 26-27)

⁶¹ Turan Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İst. 1971, s. 331.

⁶² Batuhan, a.g.t. s. 31.

⁶³ Tarafımızdan ölçülmüştür.

Kale hendeklerinin kapatılmadan önceki hali (1915'den önce)

nında İç Kale'den güneye doğru ayrılarak Sivas Kapısı ve Yoğunburç'a gelir. Buradan batıya dönerek Kışıkapı ve Boyacı Kapısı'nı geçerek Düvenönü'ne ulaşır. Düvenönü'nden bu defa doğuya dönerek İç Kale önündeki dış surlarla birleşir. Bu I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde yaptırıldığı kabul edilen son bölümden günümüze sadece "Ok Burcu" gelebilmiştir.

Sonradan Justinianus tarafından daraltıldığı belirtilen surların güneydoğu köşesinde basit bir burç varken daha sonra Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus (1210-1220) Dönemi'nde yaptırıldığı kitâbesinden anlaşılan burç yapılmıştır. Yoğun Burç denilen ve "Ahmedek" de olarak kullanılan kalenin alt katı zindan ve üst katı "Paspan" dairesi olup bunun kapısı hükümet dairesi içine açılmaktaymış. Bu kulede Paspan Başı ve ona bağlı olanlar bulunur, surun her iki tarafına sevk edilecek nöbetçiler buradan gönderilir ve bunlar burcun her on beş metrede bir çıkıntılı nöbetçi bölgelerinde görev yaparlarmış. Daha sonraki dönemlerde sözü edilen hükümet ve mahkeme dairelerinin arsası üzerine birtakım evler, mekânlar inşa edilerek birine Hürrem Çavuş ve diğerine Sultan

Mahallesi adı verilmiş ve bunlardan Hürrem Çavuş Mahallesi'ndeki harap arsaya "Eski Saray" ve diğerine "Eski Mahkeme" adı verilmiş. Surun doğu köşesinde Yoğun Burç veya Birinci Pasban (Karakol) Dairesi ve batı köşesinde de İkinci Pasban (Karakol) Dairesi bulunmaktaymış.

Ebü'l-Fidâ; milâdî XIV. yüzyılın başında "*Kayseri, yine de güçlü bir kaleyle savunulan büyük bir şehirdi.*" demektedir. İbn Batuta da şehri hâkimiyetinde tutan Moğol garnizonunun yerinin burada olduğunu belirtmektedir.⁶⁴

Bu dış surların da önünde hendek bulunduğu yirminci yüzyılın başlarından itibaren çekilen fotoğraflarda görünmektedir.

KAPILARI

Surların yedi kapısı olup bu kapılar; Meydan Kapısı (Odun Pazarı), At Meydanı Kapısı, Hisarönü Kapısı, Yeni Kapı, Sivas Kapısı, Kiçi (Geçi-Ayavasil) Kapı, Boyacı Kapısı adıyla bilinmektedir.

Kale kapıları, çift olarak muhtemelen ya tamamen demirden ya da kalın ağaçlardan yapılarak üzeri tunç veya demir malzeme ile kaplanırdı. Bu demir kaplamayı güçlendirmek üzere de yüzeyine kadak denilen kalın başlı çiviler çakılmış olurdu. Kapılar topuk üzerinde dönerek açılırdı. Büyük kalelerde kapıların olduğu bölümün her iki yanında kapıyı korumak maksadıyla kule ya da burçlar inşa edilirdi.

Eski sur, kuzeye açılan Meydan Kapısı'ndan yine kuzeye doğru bir üçgen yapıp, At Meydanı ve Dizdar Kapıları ile surların ana bedenine bağlanır. Buradan Yeni Kapı ve Sivas Kapılarını ihtiva ederek güneye uzanır. Yoğunburç'la bir dik açı yaparak batıya döner. Batıda Kiçikapı ve Boyacı Kapılarından giriş sağlar. Buradan düz bir hatla Düvenönü'ne gelir. Düvenönü'nden tekrar keskin bir açıyla doğuya dönüp Meydan Kapısına ulaşır. Böylece gayrimuntazam köşegen biçiminde bir şekil ortaya çıkar. Surun Selçuklular Dönemi'ndeki kapılarına ilâveten Sultan II. Selim Dönemi'nde de "Yeni Kapı" isimli bir kapı daha açılmıştı.

⁶⁴ Gabriel, age. s. 37.

Kapılar adlarını ya gittikleri yoldan ya civardaki ünlü bir yapıdan ya civarda yaşayan semt ahalisinden ya da şekil ve niteliğinden almıştır.

Bu sınırlar içine yaygın olarak İçerişar= İçeri Şehir (Arapça Batın-ül Medine) veya Sur-ı Atik denilmekte olup ilk dönemlerde bu alanda on dokuz mahalle bulunmaktaymış. Burası çarşılar, pazarlar, imalâthane-ler, ibadethâne-lerle doludur. XVII. yüzyılda şehrin kapıları civarındaki büyük ekseriyetle yoksul mahalleler olduğu ve buralarda hemen hemen hiç zengin yaşamadığı hâlde şehrin siyasî merkezini oluşturan kale bölgesinde bazı fakir evleri bulunmaktadır.⁶⁵

a- Meydan Kapısı (Demir Kapı- Odun Pazarı Kapısı)

Selçuklu Dönemi'nden beri Meydan Kapısı olarak bilinen bu kapı, Kale'nin batı tarafında kemerli bir yapı idi.⁶⁶ Bu kapının varlığı surların durumuna açıklık getirmekte olup şehir sarayının yerini de işaret etmektedir. Yani, diğer dört kapı İçerişar'a açılırken Meydan Kapısı Sarayın ve Devlethâne'nin bulunduğu alana açılmaktaydı. XVI. yüzyılda bu kapı çevresinde; Yenice, Kapan, Yalman, Mescid-i Pervane, Hasbeğli, Köse Danişmend, Mescid-i Hacet, Kürtler, Gürcü, ve Kalenderhâne Mahalleleri bulunuyordu. Mahkeme binası civarında olan XVII. yüzyılda bu ismi taşıyan kapı, daha sonra "Odun Pazarı" ismini almıştır.

1835 yılında Kayseri'ye gelmiş olan İngiliz Coğrafya Derneği üyesi William John Hamilton, notlarında kaldığı yerden çevre araştırması yapmak üzere Batı Kapısı'ndan (Meydan Kapısı) çıktıktan sonra heybetli duvarlarla, hisar hendeğini geçip şehrin dışında dediği Güherçile fabrikasına (Hacıklılıç Medresesi'nin bitişiği) gittiğini yazmaktadır.⁶⁷

⁶⁵ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, çev. Hamit Çalışkan, T. İş Bank. Kültür Yay. İst. 2009, s. 269.

⁶⁶ Yüksel age. s. 28 // Günümüzdeki Bürüngüz Camisi'nin yerindeydi. Burada Osmanlı Dönemi'nden itibaren yakın zamana kadar hizmet veren İki Kapılı Mescid yıkılarak Bürüngüz Camisi yaptırılmıştır.

⁶⁷ Eravşar Osman, *Seyahatnamelerde Kayseri*, Kayseri Ticaret Odası Yay., Kays. 2000, s. 107.

Bu ifadeden anlaşıldığına göre, 1835 yılında Kayseri sur ve kapıları ayakta ve kullanılmaktadır.

b- At Meydanı Kapısı

Şu anda mevcut olmayan bu kapı, sadece Okburcu denilen bir parçası kalan, üçüncü bölüm surlarının kuzeydoğusunda yer almaktaydı. Devlet-hâne veya Paşa Sarayı'na yakındı.

c- Hisarönü (Asarönü) Kapısı

Doğuda Hunat Külliyesi tarafına açılmaktadır. Ok Burcundan gelen sur duvarının İç Kale'nin Dizdar Kapısına bağlandığı yerdedir (Hunat Külliyesi'nin karşısı). Buradan At Meydanı ve Paşa Sarayı'na girilirdi.

d- Sivas Kapısı

Selçuklular Dönemi'nde de aynı isimle bilinmekte olup Sivas'tan gelen tarihî yolu karşıladığı için bu ismi almıştır. Moğollar 1243 yılında şehri işgâl ettiklerinde Debbaglar Çarşısı ve Sivas Kapısı civarında karargâh kurmuşlardı. Aradan bir buçuk yüzyıla yakın bir zaman geçmesine rağmen Kadı Burhaneddin'in de adı geçen kapı ve sur tarafından şehre girmesi, söz konusu kapının Sivas yolunu karşılamasına bağlıdır. XVI. yüzyıl sonlarında da aynı adla anılan kapı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yanlışlıkla "Asar Önü" adıyla anılmaktadır.

XVI. yüzyıl başında bu kapı adıyla anılan semtte; Medrese-i Köşk, Neseb Hatun, Mescid-i Ahî İsa, Mescid-i Bayram Bey ve Mescid-i Huand Mahalleleri bulunmaktaydı.

e- Kicıkapı (Ayavasil Kapısı)

Selçuklular Dönemi’nde bu isimle anılmakta olup ismini yakınındaki aynı isimli kiliseden almıştır. Kayseri’de gayrimüslimler Kicıkapı’daki Ayavasil Kilisesi civarında yoğunlaşmışlardır. Şehrin Hristiyan mahallesinde bulunan ve XVIII. yüzyıl ortalarında da bu ismi muhafaza eden kapının⁶⁸ ne zaman isim değişikliğine uğradığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Yeni Kapının genişletilmesinden (1567) sonra diğerlerinden küçük kaldığı için bu ismi almış olması düşünülebilir. Ya da şehrin arkası kabul edilen ve Hristiyan mahallelerine baktığı için arka kapı anlamında “Kıç Kapı” denildiği de rivayetler arasındadır. Evliya Çelebi de bugün kullandığı şekliyle “Kicıkapı” olarak kaydetmiştir.

XVI. yüzyıl başlarında; Tutak, Tosoglu, Deveciyan, Eslem Paşa, Ekmel, ve Mescid-i Emrem Mahalleleri bu kapının semtinde bulunmaktaydı.⁶⁹

XVII. yüzyılda Kayseri’deki tarihî yapılarla ilgili kayıtların bulunduğu yazma bir kitapta derkenar olarak “Tecdid-i Kiçi Kapu, sene 982” kaydı bulunmaktadır. H 982 (M 1574- II. Selim Dönemi) Kayseri surlarının kapılarının onarıldığı ve bu onarımın kapılara yerleştirilen birer kitâbe ile belirtildiği ve fakat her iki kitâbenin de kapılarla birlikte yok edildiği anlaşılmaktadır.⁷⁰ Ne zaman yıkılıp yok edildiği bilinmeyen kapının horasanla tutturulmuş kalın bedenleri bir doğalgaz hafriyatı

⁶⁸ Selçuklu Veziri Celâleddin Karatay tarafından 1247-48 yıllarında yaptırılan Karatay Kervansarayı’nın vakfiyesinde Karatay Kervansarayı’na bağışlanan bu bölgedeki Kasaplar Çarşısı’nda bulunan bir handan söz ediliyor ve Kayseri şehrinin dış kısmında, Ayavasil Kapısı yanında olduğu belirtiliyor. “bunun sınırları; Emir-i Hacc’ın mülküne, kiliseye, Hacı Muhammed mülküne, Enrük (Endürlük) mülküne, Thranî (Tayranî) mülküne, Kayseri’deki Ayavasil Kilisesi’ne, Şeyh İlyas Mülküne, bezzaz Yanıl’ın mülküne, Arabşah’ın mülküne ve yola münthehi (nihayetlenmiş) olur.” (Koç Yunus, Mülk ve Vakıf Toprakları, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu* Cilt 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ank. 2006, s. 356).

⁶⁹ Gökbilgin, VI. Asrın Başlarında Kayseri Şehri ve Livası, *Zeki Velidi Togan Armağanı*, İst. 1950-55, s. 94-95.

⁷⁰ Çayırdağ Mehmet, *Kayseri Ansiklopedisi, Kiçi Kapı Maddesi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay. Nu: 129, 2015 C 4, s. 221.

sırasında günümüzdeki Tennurî Caddesi'nin Kışıkapı Meydanı'na açıldığı noktada çıktığı hâlde hemen kapatılarak belirsiz hale getirildi.⁷¹

f- Boyacı Kapısı (Bab-ı Sabbâğ)

Kışıkapı ile Düveönü arasında takriben Hatiroğlu Camisi'nin kuzeyinde bulunmaktaydı. Hatuniye Medresesi, Hoca Bey Camisi, Kadı Hamamı, Melikgazi Medresesi, Vezir Hanı, Pamuk Hanı, Bedesten geçilerek İç Kale Kapısı'na ulaşan İçeışar'ın en önemli caddesine Boyacı Kapısı'ndan girilmekteydi.⁷² Kapının açıldığı bölgede boyacılar esnafının bulunması sebebiyle bu ismi almıştır. Tabîi boyanın en önemli unsuru olan cehri denilen bitkinin en kalitelilerinin Kayseri çevresinde yetişmesi Kayseri'yi boya sanayisinde önde gelen şehirlerden biri yapmıştı. Roma Dönemi'nden beri bilinen ve “aşı boyası” adıyla Sinop'a gönderilen oradan da Avrupa'ya ihraç edilen sarı cehri, özellikle XIX. yüzyılda halkın başlıca gelir kaynağıydı.

Cehri katkısıyla sarıdan kahverengiye kadar çeşitli tonlarda elde edilen boya, ipekli ve pamuklu kumaş dokumasında ve halı, kilim ipine renk vermede kullanılıyordu. Bu boyanın başlıca alıcısı son yüzyıllarda ip ve dokuma sanayisinde çok gelişmiş olan İngilizlerdi. Nitekim yakın zamana kadar “Manchester Halı” olarak bilinen Kayseri halıları İngiltere'nin Manchester şehrinden ithâl edilen iplerle dokunmaktaydı. Bundan dolayı Kayseri'de pek çok boyahane bulunmaktaydı. XVII. yüzyıl başında Celâlî baskınları sırasında boyahaneler bir süre kapatılmış ve bu sebeple boya sıkıntısı çekilmiş, yeniden açıldığında da uzun süre eski seviyesine gelememişti.

1500 tarihli tahrir kayıtlarına göre; Cami-i Sultan, Tavukçu, Mescid-i Gülük, Debbağın, Hacı İvaz, Mescid-i Merkepçi, ve Sasak Mahalleleri bu kapının adı ile anılan semte bağlıydı.⁷³

⁷¹ Bizzat gözlemim.

⁷² Faroqhi, age. s. 74.

⁷³ Gökbilgin, age. s. 94-95.

H 982 (M 1574) yılında II. Selim Dönemi’nde onarılan ve bir kapıüstü kitâbesiyle bu onarım tarihi belirlenen kapının ne zaman yok edildiği bilinmemektedir.

g- Yeni Kapı

Günümüzde, Hunat Camisi batı karşısında Millet ve Kaleönü Caddelerinin kesiştiği yerdeki eski Kağnı Pazarı mevkiine açılmaktadır (Günümüzde Zeynelabidin Türbesi’nin güneyi). 1500 yılında yapılan tahrirde mahallelerin bulunduğu kapılar arasında Yeni Kapı’nın adının geçtiği görülmektedir. Bu kapının belki Dânişmendliler veya daha sonra Selçuklular Dönemi’nde Kayseri’nin fethi sırasında açıldığı zannedilmektedir. Zira fetihle ele geçirilen şehirlerde fethin bir simgesi olarak mevcut sur kapılarına yeni bir kapı ilâve edilerek buna “Bab’ül Cedid” (Yeni Kapı) ismi verildiği bilinmektedir. O hâlde fethin ilk yıllarının hatırasına bu kapının açıldığı, XVI. yüzyıl başlarında adı anılmayacak kadar küçük olduğu ve 1567 (H/ 975) tarihinde ihtiyaçtan dolayı genişletilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tadilâtla ilgili olarak II. Selim tarafından yazdırılan kitâbe Kayseri Müzesi deposunda bulunmaktadır.⁷⁴

⁷⁴ Bu Kitâbe Ahmed Nazif Efendi tarafından bir helvacının dükkânında bulunarak Mekteb-i İdâdiye (Lise) teslim edilmiştir (Mir’at-i Kayseriyye, s. VI).

Yeni Kapı Kitabesi (0.8x0.40x2 m)

Transkripsiyon:

“Ve kad kâne bâze'l-bâb-ı ale'n-nâsi dayyikan vessa'ahu men evsaa

Lillâhi te-âlâ aleyhi rıdvanun fî eyyâmi es-Sultanü'l-a'zam

Sultan Selim Han fî hamsin ve sebain ve tis'a mie”

(Bu kapı halka dar geliyorken hicrî dokuzyüz yetmiş beş (milâdî 1567) yılında Sultan Süleyman Han'ın oğlu, büyük Sultan Selim Han zamanında genişletildi. O'nu genişletene Allah bol rızık versin)⁷⁵

h- Dış Surların Gizli Kapıları

Selçuklular Dönemi'nde kalenin dışarıya açılan gizli kapıları ve geçitleri varmış. Lağım (Çirk-ab) kanallarından birinin yerini “Akok” belirlemiştir. Bu kanal Hunat Cami'nin önüne çıkıyormuş.

Diğer Çirk-ab kanalını ise Moğolların şehri kuşatması sırasında öğreniyoruz. Kuşatma sırasında Hacukoğlu Hüsam ve Topal Fahreddin Ayaz Sivas Kapısı burcu karşısında bulunan kanaldan geçerek, Moğol ordu komutanı Baycu Noyan'la anlaşma yapmışlar ve şehrin zayıf noktalarını ifşa ederek Moğol ordusunun şehre girmesini sağlamışlardır. Şehrin başka yerlerinde de bu şekilde kanalların olduğu bilinmektedir. Ancak bunların büyük bir kısmı tahrip edilmiştir.

⁷⁵ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Haz. Kemal Göde, Ank. 1982. s. 21.

1- Sur İçinin Ticarî ve Sosyal Yapısı

Bizans'ın son döneminde Kayseri tam bir Ortodoks Hristiyan merkezi oldu. Oxford Üniversitesi Bizans uzmanı Cyril Mango; “*Şayet Aziz Basileios, 9. ve 10. yüzyılda yeniden hayata dönüp de Kaesareia'nın surla çevrili alanını ziyaret etme fırsatı bulabilseydi, tiyatro, pandomimci, soytari ve başı açık kadın göremeyecekti. Herkesin evinde oturduğunu ve sadece kilisede bir araya geldiklerini görecekti. Onları oraya çekmek için ünlü bir vaizin bile gerekmediğine şahit olacaktı. Hatta büyük bir ihtimalle bir vaiz bile olmadığını görecekti. Aziz Basileios herhalde bu durumdan hoşnut olurdu. Ama ardından, belkide gerçekleri görebilen aklı, bütünü değişen koşullara rağmen şeytanın işlerinin hâlâ ilerlemekte olduğunu fısıldayacaktı ona.*”⁷⁶ demek suretiyle şehirde ne denli bir dinî hayat yaşandığını belirtmektedir.

Kayseri'nin Danişmendli Melik Muhammed tarafından başkent yapıldığı sırada (1134-1143) Müslüman nüfusunun 15.000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir (Sur içi ve dışındaki iki büyük cami cemaati sayısı 3000 olduğuna göre bu sayının 5 aile ferdi sayısı ile çarpılmasıyla bulunan rakam). Bu tarihten 130 yıl sonra 1277 yılında Baybars'ın Kayseri seferi sırasında Cuma namazı kılınan yedi cami vardı ki⁷⁷ bu camilerde takriben toplam olarak 15.000 kişi namaz kıldığını göre şehrin Müslüman nüfusu 35-40 bin kişi civarına ulaşmıştı.

12-13. yüzyıllarda Kayseri, Sivas, Erzincan, Konya ve Kırşehir, belli konularda ihtisaslaşmış çarşı ve şehir hanlar ile dolmuştu. Adı geçen uç şehirlere nazaran daha kozmopolit idi. Bir yandan yerli Hristiyanlar, diğer yandan İtalyan ticaret kolonileri, Türkler ve İran asıllılar iç içe yaşayabiliyorlardı. Diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Kayseri'de de bir İtalyan kolonisi mevcuttu. Kilise ve fırınları bulunan bu İtalyan topluluğuna “Pizalılar” deniliyordu. İranlılar için de, Baybars'ın Kay-

⁷⁶ Cyril Mango, *Bizans, Yeni Roma İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yay. 3. Baskı, İst. 2016, s. 249.

⁷⁷ Sümer Faruk, *Yabanlu Pazarı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı* 14, İst. 1985, s. 85.

seri seferi sırasında (M. 1277) Sultan'ın vak'a nüvisi Kadı İbn Abdü'z Zahir, bir camide halkın gruplaşarak oturduğunu ve aralarında Farsça konuşuklarını yazmaktadır.⁷⁸

İçerişar ya da Bâtını'l Medine denilen bu mekânda şehrin çarşıları, pazarları imâlathaneleri, ibadethaneleri bulunmakta ve ayrıca şehir eşrafı da burada oturmaktadır. Ticarî alanlar özellikle Ulu Cami etrafında yoğunlaşmıştı. Şehirde kırmızı taşlardan yapılmış medreseler, tekkeler, ribatlar (hanlar) vardı. Güzel bahçeleri akarsularla sulanmaktaydı. Devlethâne ve Kale içinde çarşı hatta dükkân bulunmayıp etrafında oluşmuştu.⁷⁹

Şehrin bazı çarşıları sur kapıları etrafında teşekkül etmişti. Sivas Kapısı etrafında debbağlar, sahtiyanclar, Ayavasıl Kapısı (Kıçıkapı) yanında Kasaplar Çarşısı, II. Selim'in genişletmiş olduğu Yeni Kapı içerisinde pembeciler, Yeni Kapı ile Meydan Kapısı arasında At Meydanı, Meydan Kapısı dışında da büyük bir çarşı oluşmuştu. Seyyid Mehmed Efendi ve Selâm Ağa isimli şahısların birçok dükkânlar inşa ettiklerini Düvenönü (Dördüdükkân Önü) denilen yerde savaşlarda ikmâl hizmetinde kullanılmak üzere deve ahırları ve zahire ambarları inşa edildiği bilinmektedir.

Kayseri Kalesi kapıları yakınına kurulan pazarlar ve şehir surlarının dışında inşa edilen hanlar (Han Camii) hem dışarıdan gelen tüccarların hem de şehir halkının kolayca buluşmasını sağlıyordu. Mesela; Kağrı Pazarı ve At Pazarı, bugünkü Zeynel Abidin Türbesi'nin güneyinde ve meydan kapısının yakınında idi.

Ayrıca sur dışlarında veya kale kapıları yakınlarındaki geniş alanlarda; pazar yerlerinin dışında, cülûs, karşılama-uğurlama, şenlik, düğün, idman ve çevgen oyunları, infaz gibi birçok etkinlik yapılmaktaydı.

Saray ve Devlethâne, Müslüman mahallelerinin olduğu şehrin kuzeyinde yer almaktaydı. Türkler daha çok İç ve Dış Kale'nin etrafındaki camiler ve medreselerin etrafındaki mahallelerde oturmaktaydılar.

⁷⁸ Sevim, Ali ve Merçil, Erdoğan *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, TTK. s. 517.

⁷⁹ Sümer F. age. s. 86.

1500 yılında yapılan tahrirde belirtildiği gibi, 1520 ve 1584 yıllarında yapılan tahrirlerde de Sivas Kapısı, Boyacı Kapısı ve Kiçi Kapı semtlerinde Rum Mahalleleri bulunmaktaydı.⁸⁰ 1649-50 yıllarında Kayseri’ye gelmiş olan Evliya Çelebi, sur içerisinde 600 hânenin olduğunu bildirmektedir. Bu rakamı şüpheyle karşılamak gerekir. Zira Bu tarihten 66 yıl önce bile 1583 tarihli Tahrir Defteri’ne göre sur içi ve sur dışında şehrin nüfusunun 30-35 bin civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu da her hânede dört kişi olduğu hesabıyla takriben 8500 hâne eder.⁸¹

15. yüzyıla kadar şehrin farklı mekânlarında dağınık hâlde bulunan dükkânlar, bu yıllarda yapıldığı tahmin edilen “Kapalı Çarşı’da” toplandı.

Kapalı Çarşı’nın yapılmasıyla, meydanın idare ve savunma kimliğine ticaret kimliği de eklendi. Selçuklu Dönemi’nde İçerişar’da merkezî büyük çarşı yoktu. İmalat ve ticaret yapan iş yerleri, sur içinde değişik bölgelere dağılmış olarak faaliyet gösteriyordu. Kapalı Çarşı’nın temelleri 1497’de II. Beyazıt’ın torunu Hançerli Hatun’un bedesteni yaptırmasıyla atıldı. Bedestenden sonra, bölgeye çarşı ve dükkân yapımı hızlandı. Vakıf belgelerine göre, Kapalı Çarşı adı verilen büyük külliye, farklı zamanlarda yapılan bölümlerin eklenmesiyle uzun bir süreçte tamamlandı.⁸²

1903 yılında şehirde 3722 dükkân ve 30 han bulunması ne derecede geniş bir ticarî faaliyetin olduğunu gösterir. Zira Kayseri; yüzyıllar boyunca ürettiği boya, deri, kösele, dokuma, halı, kilim, pastırma, sucuk ve kuru meyveyi ihraç etmekte ve dışardan da yünlü ve pamuklu kumaşlar, tütün, pirinç, şeker, kahve, petrol ile demir, bakır gibi bazı madenler almaktaydı.⁸³

⁸⁰ Jennigs Ronald, Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: a Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum, *International Journal of Middle East, Studies*, VII /1 1976 s. 28-29.

⁸¹ Faroqhi Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar*, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İst. 2009, s. 55.

⁸² Karatepe Şükrü, Kayseri Cumhuriyet Meydanı’nın Mekânsal Gelişimi, *Düşünen Şehir*, Kayseri Büyükşehir Kültür Yay. Mayıs 2021, sayı 14, s. 135.

⁸³ Erkiletlioğlu Halit, *Osmanlılar Zamanında Kayseri*, Kayseri Büyükşehir Bel. Yay. Nu: 5, 1996.

Ahmet Nazif Efendi 1914 yılından kaleme aldığı ve 1835 yılına kadar olan Kayseri tarihini incelediği kitabında Sur içini anlatmaktadır:

“Bunun içi Umumi (Kapalı) Çarşı ile beraber ondokuz mahalleyi şamil ve İçeri Şehir adıyla anılır. (Kayseri tabiriyle İçerişar) Doğuya açılan Sivas Kapısından girildiği gibi sağlı sollu, kapının iki tarafında “Dizdar Ağası Dairesi”, yani Kapıcı Başı Konağı bulunur.”

İç Kalenin Top Kulesi önünden Zeynel Abidin Hazretlerinin türbesi civarındaki Nöbetçi kulesine (Ok Burcu) ve oradan da şimdiki “Daire-i Askeriyeye, Debboy (askerlerin silah ve elbiselerinin depo edildiğini ambar) ve hapishaneyi hizalayarak Serçeoğlu Mahallesi’ndeki diğer nöbetçi kulesine uzanmış olmak üzere eski bir sur idi. Bu surun içine “AT MEYDANI” denilir ve Meydan Kapısı bu meydana açılıp sözü edilen meydanda Usul-ü Harp tâlimi ve güreş icra edilirdi. Kuzeye bakan Meydan Kapısı’ndan girilebildiği gibi sağ tarafta askeri kışla ve sol tarafında kapısı meydana açılmak üzere umuma ait büyük bir han vardı. Ayrıca batı tarafına doğru uzanan surun muayyen yerlerinde de bunun gibi birer nöbetçi kulesi mevcut idi. Dört Dükkân Önü (Düvenönü) denilen mahâllin üzerine gelen nöbetçi kulesi ikinci paspan dairesinden ibaret bulunmakta ve civarındaki kule nöbetçileri zikredilen daire tarafından sevk edilmekte idi.

Meydan Kapısı ile Sivas Kapısı civarında umuma ait olmak üzere birer han bulunduğundan her akşam, dizdarlar tarafından kapılar kapatılır, nöbetçiler oturtulur ve gece gelen yolcu ve nakliyeciler sabahleyin yoklama yapıldıktan sonra şehre kabul olunurdu. (üstleri ve eşyaları arandıktan sonra)

Eski surun dışı, hendeklerle çevrili ve ilerisi mera ve mezradan ibaret, ev ve iş yerleri bulunmayan mahallerdir. Halen Konuklar Mahallesi adıyla meşhur olan ve şimdi hemen hemen şehrin ortasında kalan mahalle, kayıtlı bir vakfiyede “Konuklar Mezraası” adıyla yazılıdır”.⁸⁴

⁸⁴ Ahmet Nazif Efendi (1860-1914), *Mir’at-i Kayseriyye*, çev. Mehmet Palamutoğlu, Kays. Özel İdare ve Kays. Bel. Birliği Yay. No. 2, 1987, s. 69.

5- GÜNÜMÜZDE SADECE OK BURCU DENİLEN KISMI KALAN VE SARAYI İLE DEVLETHÂNE'Yİ ÇEVRELEYEN BÖLÜM (I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ 1220-1237)

Genel kanaat olarak ve Kayseri Müzesi'nde bulunan 1224 tarihli kitâbeye dayanarak I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde yaptırıldığı kabul edilen ve takriben 450-500 metre uzunluğundaki bu surun Devlethâne ve Saltanat Sarayı'nı koruduğu anlaşılmaktadır. 1220 yılında ağabeyinin Sivas'ta ölümü üzerine Selçuklu tahtına oturan ve ilk iş olarak Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirlerin surlarını onaran Keykubad, İç Kale'nin kuzeydoğusunda ve dışında bulunan devlet dairelerinin çevresini güvenli bir hale getirmek için ilâve bir surla kapattı. Bu ilâvenin içine de saray (devlet-hâne) yaptırarak yazları ve sefer zamanlarında burada oturmaya başlamıştı. Ancak 1225 yılından itibaren Kayseri'nin bir fersah yakınında inşâ ettirdiği Keykubadiye sarayı onun yazlık sarayı oldu.⁸⁵ Keykubad'dan sonra da şehrin İç Kale'nin kuzeyindeki adına Atmeydanı denilen, çevresinde geniş bahçesi bulunan, içi çinilerle süslenmiş bu güzel saraydan yönetildiği bilinmektedir.

Gabriel'in, "*Dış kalenin kuzey surları, İç Kale'nin kuzeyinde yalnızca kırsala doğru değil, İç Kale'ye doğru da bir duvarla korunmuş gibi duran geniş bir çıkıntı ihtiva ediyordu*".⁸⁶ dediği bu kısım için Halil Edhem de; İç Kale'nin kuzey cephesinde, At Meydanı olarak adlandırılan bölümünün ayrıca bir sur ile çevrildiği ve orada bulunan askeri deponun bir duvarının üzerinde, mermer üzerine dört satır olarak yazılmış Alâeddin Keykubad Dönemi'ne ait kitâbenin yer aldığını belirtmektedir. Bu kitâbede, "her ne kadar, bu kitâbe metninde; "bu kale" veya "kule" ve "bu burç" gibi, bir sözle kitâbenin nereye ait olduğu açıklanmamışsa da, kalenin onarılarak veya genişletilerek yapılışına dâir olduğunu bulunduğu yer, yeteri kadar açıklamaktadır." yorumunu yapmaktadır.⁸⁷

⁸⁵ Turan, age. s. 398.

⁸⁶ Gabriel, age. s. 39.

⁸⁷ Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri*, Hazırlayan Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. Ank. 1982, s. 68.

Ok Burcunda taşı işaretleri

Ok Burcu

(Türkçesi: Bu mübarek yapı, altıyüz yirmi bir senesinde, müminlerin emirinin delili, dünya ve dinin yücresi, fetihler babası, cihandaki sultanların sultanı, şahlar şahının en azametlisi, Keyhüsrev'in oğlu ulu Sultan Keykubad'ın devrinde tamamlanmıştır. Sene: 1224)

Dipnotta bahsedilen kitâbeden⁸⁸ anlaşılacağı üzere kale, I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde 1224 tarihinde bir inşa ve onarım geçirmiştir. Bu ilâve bölümün de bu tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde saltanat değişikliği sırasında meydana gelen birçok olay, burada tanımlanmaya çalışılan bu surun müstakil bir bölüm olduğunu göstermektedir. Meselâ I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden (1237) hemen sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Saltanat Sarayı'nda tahta çıkaran emirler, muhaliflere engel olmak için Meydan Kapısı hariç şehrin diğer kapılarını kapatarak tedbir almışlardı.⁸⁹ Bu durum şehrin diğer dört kapının şehirle, adı geçen kapının ise Saltanat Sarayı'nın bulunduğu alanla irtibatlı olduğuna işaret etmektedir. (I. Keykubad'ın zehirlenerek ölümü ve iktidar darbesi, ilerde ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.)

⁸⁸ Günümüzde Kayseri müzesi deposunda bulunan kitâbe 90-15 numaralı envantere kayıtlıdır.

⁸⁹ Bknz. A. Gabriel'in yaptığı, kale kapılarını gösteren çizim.

Ayrıca İbn Bibi, 1243 yılında Moğollar'ın kaleyi kuşatmasını Selçuk-name'nin 108 numaralı başlıklı bölümünde detaylı olarak anlatmaktadır: *“Sultan Gıyaseddin'in annesi bu olayları duyunca Kayseri'den Sis tarafına sığındı. Zahitlerin ve hassaların meliki (melikü'z zühhad ve'l havas) Camedar Samsamüddin Kaymaz ile Topal Fahreddin Ayaz, savaştan kaçıp (Sivas'tan) Kayseri'ye gelince savunma ve kuşatma araç gereçlerini düzenlemeye başladılar. O şehrin sipahi ahîleri (feteyan) şehrin burçlarını ve duvarlarını sağlamlaştırmaya koyuldular.*

Moğol ordusu şehrin dışında önüne çıkamı yakıp yıktı, eline geçirdiğini boğup öldürdü. Ertesi gün Baycu Noyan, diğer noyanlarla ata binip şehrin etrafını dolaştı. Sivas Burcu karşısında bulunan ve şehir halkının sağlamlığı ve geçilmezliğine kesin olarak güvendiği Dericiler Çarşısı (debbağ) tarafında üç mancınık kurdu. Bunların çekilip çalıştırılmasında esirleri ve cavlakları (kalenderler) kullandılar. 15 gün süreyle taş atışlarına devam ettiler. Bu arada burçta büyük yarıklar açılmasına rağmen şehir halkı cesaretlerinden kararlılıklarından ve fedakârlıklarından hiçbir şey kaybetmediler. Her iki taraftan da çok sayıda ölenler ve yaralananlar oldu. Kayserililerden birkaç yiğit Mescid-i Battal dağlarında ve harabelerinde pusuya yatıp, fırsatını buldukça saldırıya geçtiler ve Moğollar'a büyük kayıplar verdirdiler. Moğol Ordusu'nun eline düşmediler. Buna rağmen zafer ortada kaldı. O arada yağmadan elde ettikleri bol miktarda mala, eşyaya ve yiyeceğe sahip olan Moğol emirleri ve komutanlar dönmeyi ve Kayseri'nin işini ertesi yıla bırakmayı düşünmeye başladılar. Fakat o sırada şehrin iğdişbaşısı olan Hajuk oğlu Hüsam, geceleyin gizlice Baycu Noyan'a haberci göndererek can güvencesi istedi. Noyan, ona yazılı teminat gönderdi. Hajukoğlu aynı gece su kanalından dışarı çıktı. Moğol ordugâhına giderek şehir halkının durumunu ve onların çektikleri sıkıntıları ayrıntılı olarak anlattı. Bu ihanetten habersiz olan şehir halkı ise, savunma ve direnmeye devam etti. Durumu gören şehrin subaşısı Topal Fahreddin Ayaz da aynı yoldan Baycu'ya sığındı. Onun gidişiyle şehirde Samsamüddin Kaymaz'dan başka yönetici ve önlem alacak kimse kalmadı. O elinden gelen çabayı gösterdiyse de kuşatmaya fazla dayanamadı.

Baycu bu şartlar altında askerlerine yeniden silâh başı yapmaları emrini verdi. Onlar yerlerini alınca şehre burcun karşından dolu gibi ok yağdırdılar. Mancınık darbeleriyle yarıklar açtıkları burca merdivenler kurup kaleye çıktılar. Önlere çıkan herkese kılıç darbeleriyle ölüm şerbeti içirdiler. Burca çıkan bahadırların bazıları aşağıya inerek şehrin kapılarının kilitlerini balyozla kırdılar. Moğollar şehre girerek kaleyi ele geçirdiler.⁹⁰

Moğol işgâli sırasında sur ve saltanat sarayının, Muînüddin Pervane Dönemi'nde de önemi olaylara sahne olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda önemli bir tarihî olay da Memlûk Sultanı Baybars'ın Kayseri seferidir. Baybars önce 20 Nisan 1277 Çarşamba günü Keykubâdiye sarayına inmiş, 22 Nisan Cuma günü de başının üzerine, birinde arslan, diğerinde kuş (kartal) olan Selçuklu çetrimini koyarak Kayseri'ye girmiş ve doğruca kendisi için özel döşenmiş ve süslenmiş olan Saltanat Sarayı'na giderek Selçuklu tahtına oturmuştur.⁹¹

Yine Ebu Said Bahadır Han (1316-1335) Dönemi'nde Anadolu Genel Valisi olan Timurtaş da 1318 yılına kadar on yıl müddetle muhtemelen bu sarayda oturdu.⁹²

I. Alâeddin Keykubad'ın iç kalenin kuzeyine ilâve olarak yaptırdığı surlar ve içindeki saray ile Devlethâne takriben yüzelli sene hizmet gördükten sonra Kadı Burhaneddin Dönemi'nde yine çok önemli siyâsî olaylara sahne olmuştur.

Bilindiği gibi on dördüncü yüzyılın son senelerinde Kadı Burhaneddin, Eretnaoğlu II. Mehmed'i bertaraf ederek Sivas merkezli kendi adını taşıyan devletini kurar. Doğup büyüdüğü ve kadılık yaptığı Kayseri şehrine de çocukluğundan itibaren himaye ederek eğittiği Şeyh Müeyyed'i yönetici olarak atar.

Ancak Şeyh Müeyyed her türlü vefa ve akrabalık duygularını unutarak Sultan Kadı Burhaneddin'in en büyük hasmı Karamanoğlu ile ilişki

⁹⁰ İbn Bibi, *Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk, TTK 2. Baskı, Ank. 2020 S. 502-3.

⁹¹ Kaymaz Nejat, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ank. Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. 202, Ank. 1970, s. 164.

⁹² Turan, age. s. 642.

Gabriel'in Dış Kale çiziminde gösterilen Devlethâne bölümündeki yorumumuz
(Çizim: Mimar Mehmet Rauf Erkiletlioğlu)

kurmaya başlar. Hatta Sultan'ın yakını olan Süleyman Şahı tutuklayarak Kayseri'nin ileri gelenlerine ve halka olmadık eza ve cefa çektirmeye başlar. Kayseri civarındaki kale ve şehirlere haberciler göndererek onları da kendisine katılmaya davet eder. Bütün bu eylemlerden daha da vahimi hutbe ve sikkeyi Karamanoğlu adına çevirir.

Bardağı taşıran bu olay üzerine Sultan Kadı Burhaneddin büyük bir ordu ile Kayseri'deki yeğenin üzerine yürür. Ancak doğup büyüdüğü şehre ve halkına zarar vermemek için adamları aracılığı ile şehrin ileri gelenlerinden bir grupla gizlice anlaşır.

Seçilmiş askerler, bir gece yarısı ip merdivenlerle burçlara tırmanarak ve Kale içinden de gelen destek ve yardımlarla şehre girenler, Kale muhafızları ile şiddetli çarpışmalar yapılırken bir yandan da Kale kapılarını kırıp şehri ele geçirirler. (İçerişar denilen bölüm ele geçirilir)

Sultan, yağma yapılarak halka zarar verilmesini önlemek üzere ordusu içindeki Moğol ve Türkmen askerlerinin şehre girmesine de izin vermez.

Seçilmiş birlikler iç kalenin kuzeyinde ayrı bir surla çevrili olan Saray ve Devlethane bahçesine girerler ve Şeyh Müeyyed'in sarayını yağmalayıp, yakıp yıkarlar ve çoluk çocuğunu esir alırlar.

Bu durumu gören Müeyyed, İç Kale'ye gizli bir kapıdan kaçarak oranın kasırlarına (köşklere) sığındıysa da bu defa Dervaze-i Zerrin (Altın Kapı-Aslanlı Kapı) kırılarak İç Kale de ele geçirilir.

Nihayet Emir Veled, Şeyh Müeyyed'in saklandığı kasıra girerek onu yakalar. Prangaya vurarak ata bindirirler ve hakaretler ederek şehrin sokaklarında gezdirirler. Sonra da öldürürler. *“Böylece kapıları açanın (müfettihü'l ebvâb) yardımı, şanı yüce olan sebeplerin sebebinin (müsebbibü'l-esbab) lütfuyla Kayseri fethedildi”* diyen Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî *“Bezm u Rezm”* isimli eserinde anlattığı bu olaylardan sonra bir de şiir ekler;

“Üzerinde bulunduğu Kale'nin temelleri sallandı.

Burçlar yıkılmaya, ayağının altı kaymaya başladı.

Duvarlar çatlayıp, surlar yıkıldı.

Bütün Kale burçlarıyla yerle bir oldu.”

Şiirde “yerle bir olan” tabiriyle bahsettiği yer, Keykubad'ın yaptırttığı Saray ve Devlethane'nin de bulunduğu bölüm olmalıdır.⁹³

XIV. yüzyıl sonundaki Kadı Burhaneddin'in yeğeni Kayseri Valisi Şeyh Müeyyed'le mücadelesi sonucu gelişen olayları anlatan tarihçi Estârabâdî Devlethâne'nin ve sarayın burada bulunduğunu yazmaktadır. Yine 1705'te Kayseri'ye gelen Fransız Seyyah Paul Lucas, şehrin tam ortasında büyük bir saray bulunduğunu belirtmektedir.

Yani Devlethâne'nin ve Saray'ın muhtemel yeri, Saat Kulesi'nin güneyinde veya şimdiki vali konağına yakın bir yerdeydi.

Sonradan Osmanlı Devleti Dönemi'nde bu bölgenin şehri yöneten paşa rütbesindeki sancak beyi tarafından ikâmet ve yönetim merkezi olarak yeniden ihyâ edilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Paşa sarayını çeviren surların tek kalıntısı olan Ok Burcu'nun da Yıldız arşivindeki bir fotoğrafta iki katlı olduğu ve üst katının köşk olarak dizayn edildiği

⁹³ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, Çev: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri Dizisi 153, Ank. 1990, s. 464-477.

görülmektedir. Günümüzde de şehrin valilik makamı burası olup halk arasında buraya “Sarayın önü” denilmektedir. Bu bölümde “Saray Camisi” adlı bir de mescid bulunmaktaymış.

Selçuklular ve Kadı Burhaneddin Dönemi’nde meydana gelen bütün bu olaylardan şehir surlarında üçüncü bir bölümün de varlığı teyit edilmektedir. Araştırmalarda üçüncü bölümün bulunduğu kısmı bugün itibariyle “Devlethâne’yi çevreleyen surlar” şeklinde ifade edebiliriz. Albert Gabriel, çizmiş olduğu kale planında bu surları belirtmiş fakat detaylar vermemiştir. Bu bölüm Meydan Kapısı ile Dizdar Kapısı arasında Devlethane’yi (Vali konağı) içine alarak “Ok Burcuna” ulaşır. Bu surun içine “At Meydanı” denilir ve Meydan Kapısı bu meydana açılıp sözü edilen meydanda savaş tâlimleriyle, güreş, cirit gibi oyunlar yapılmış.

Gabriel’in çizdiği bu şemada Ok Burcundan kuzeybatıya gelen duvarın 7 numarada gösterilen Sâhibiye Medresesi’ni dışarıda bıraktığı görülmektedir. Oysa surun, medresenin ön güney duvarına kavuşarak oradan Odunpazarı Kapısı ile birleştiği kanaatindeyim (H.E). Nitekim başka bir yayında da “*Kayseri’deki Sahip Ata Külliyesinin mescit ve medresesi karşılıklı olarak yer alıyorlardı ve çoğunlukla (aralarından) yol geçiyordu. Medresenin ön cephesi, Ortaçağ Kayseri’sinde, At Meydanı olarak bilinen alana bakıyordu.*”⁹⁴ “denilerek bu fikrimiz teyit edilmektedir.

Halil Edhem de Gabriel’inkine benzer bir çizim yapmış ve bu şemada Yoğunburç’u Birinci Pasban Dairesi (Karakol), dış surların Düvenö-nü’nde bulunan burcu da İkinci Pasban dairesi olarak belirlemiştir.⁹⁵

Kayseri’nin yönetici kadrosunun Ankara’dakinden daha küçük rütbeli olmasına rağmen şehir eyalet valisi konağı (Paşa Sarayı) ile ünlüdür. Gabriel’e göre; “*Şehrin kuzey batısını koruyan dış kale içinde olan bu bina, vilayet konağına yol açmak için kale ve onu koruyan duvarlarla birlikte yıkıma uğradı. İdâre dışındaki ve içindeki diğer paşalarda*

⁹⁴ Yavaş, Alptekin, *Anadolu Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ai’nin Mimari Eserleri*, 2007 <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/37423>.

⁹⁵ Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri*, Haz. Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. Ankara 1982, s. 22.

kendilerine evler yaptılar. Ne yazık ki bu binaların şehrin merkezinde nerelerde yer aldığını bilmiyoruz.” Gabriel’in tahminleri doğru ise İç Kale ve (Bastion) dış çıkıntılı kule sahası politik merkez, Dış Kale’nin güney bölümleri de Kayseri’nin ticari faaliyetlerinin merkezi idi.

1900 tarihli bir fotoğrafta zannedildiğinin aksine İç Kale’nin büyük ölçüde dış surlara bitişik olmadığı, kuzey ve batı yönlerinde başka bir sur ile çevrili olduğu görülmektedir. Dış surların bir bölümünü de kullanmak suretiyle meydana gelen bu alan, Kayseri Kalesi’nin en karmaşık bölümüdür. Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırıldığı tahmin edilen ve bugün Ok Burcu adıyla anılan kule hariç bu bölümün tamamı yok olmuştur. Burcun cephesinin üç bölümlü olması sebebiyle “Üç Kule” olarakta anılmaktadır. Ok Burcu son olarak 2005 yılında Mimarlar Odası tarafından restore edilerek sosyal hizmetlerde kullanılan bir mekâna dönüştürülmüştür.

Bu alandan dışarıya İç Kalenin Dizdar Kapısını karşılayan Hisarönü kapısı, yine dışarıya At Meydanı Kapısı (Okburcu yakınında) ve Meydan Kapısı da denilen Odunpazarı Kapıları bulunmaktaydı.

6- İÇ KALE (AHMEDEK)

*Her şeyi silip süpüren zaman yeli
Bizimkileri de yıkıp yok edecek mi?
Mısır'ın, Roma'nın tapınakları gibi*
Vacit İmamoğlu

İç Kale'nin yapılış tarihi konusunda bazı tahminler bulunmaktadır. Bunlardan Mahmut Akok, “*Kayseri İç Kalesi'nin Bizans çağının cesur bir kuruluşu*” olduğunu ifade etmektedir. Akok, burcun birinin içerisinde bulunan üçgen kesitli burç kalıntısının eski kale kuruluşuna

ait olduğunu belirtmekte ve yürüyüş yolu seviyesine kadar, Bizans özelliklerini muhafaza ettiğini ileri sürmektedir.⁹⁶

Genel olarak bu konuyu araştıran yazarlar, İç Kale'nin Bizans eseri olduğu konusunda birleştikleri hâlde yapılış tarihini net olarak söyleyememektedirler. Fakat Bizans İmparatoru Justinianus Dönemi'nden sonra, onun yaptırttığı kabûl edilen surlar üzerine ilâve edilerek Geç Bizans Dönemi yapısı olarak inşa edildiği muhakkaktır.⁹⁷ (Daha önce 46. Sayfada belirtilmişti)

Kayseri, 863-873 yıllarında Bizans Devleti tarafından kurulan Harsianon Theması'nın başkenti olarak Bizans idarî merkezi haline geldi. İç Kale'nin bu dönemde inşa edilmesi ihtimali olduğu gibi, 1891-92 yılındaki Ankara Vilâyet Salnâmesinde; (herhangi bir kaynak gösterilmeden) kale inşaatı, salnâmenin yayın tarihinden 910 sene geriye götürülerek M. 982 yılına tarihlendirilmiştir ki bu tarih, Bizans imparatorları arasında en uzun saltanat süren II. Basileios (M. 976-1025) Dönemi'ne rastlamaktadır. Zaten yapılış özellikleri ve içinde bir şapel bulunması de "Orta Çağ" mimarisinin en bariz göstergeleridir. O hâlde sık sık doğudan gelen Arap akınlarına hedef olan şehir surları İmparator I. Basileios (867-886) ve muhtemelen özellikle İmparator II. Basileios (976-1025) dönemlerinde elden geçirilerek kuzey duvarının üzerine İç Kale ilâve edildiği tahmin edilebilir. Çünkü, II. Basileios (960-1025), Bizans tahtına oturduktan sonra 976 yılında Bardas Skleros'un kendi komuta ettiği ordunun askerleri tarafından imparator ilan edilip Doğu ordusunun hazinesini devralıp ve Kayseri (Caesarea) üzerine yürümeye başlayan isyanını şiddetle bastırdı ve Bizans ordusunda yüksek rütbeli görevlerde bulunmuş olan Mazaka ve Kappadokya bölgesinin güçlü ailesinden olan diğer ünlü general Bardas Fokas'ı kendine yardıma çağırdı. Bardas Fokas da eski imparator olan II. Nikiforos'un yeğeni idi; yüksek askerî komutan olarak meşru olarak imparator olma imkânı vardı ve bu nedenle Sakız (Chios) adasına sürülmüştü ve orada bir

⁹⁶ Akok, Mahmut, Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXIII-2, Ankara, 1976, s. 7-12.

⁹⁷ Gabriel, age. s. 53.

Geç Bizans Döneminde Doğu Sınırları

manastırda keşiş olarak yaşamaktaydı. II. Basileios'un isteğine uyararak Konstantinopolis'e dönüp, II. Basileios'a bağlılık yemini etti. Gizlice kendi güç merkezi olan Kayseri (Casearea)'ya gidip orada asker toplayıp bir yeni ordu kurmaya koyuldu.

Anlaşılabacağı üzerine Bizans Devletinde gelişen bu çok önemli olaylar sırasında imparatorluğun doğusundaki Kayseri'nin güçlü bir savunmaya ihtiyacı vardı ve bu ihtiyaç II. Basileios'un uzun imparatorluk döneminde (65 yıl, 49 yıl tek başına) Kayseri surlarının kuzey-doğu ucuna yapılan İç Kale ile sağlandı.

Yine muhtemeldir ki koyu bir Hristiyan devleti olan Bizans, yine İç Kale'de ibâdet edecekleri, şapel veya kiliseler de kurmuşlardır.

İç Kale'nin içinde ve güney duvarında, basamaklarla çıkılan, gayet özenli yapılmış bir mekân bulunmaktadır. İç Kale'nin yapım tarihinin Geç Bizans Dönemi olduğu ve Bizans'ın da bir din devleti olduğu dikkate alınırsa adı geçen mekânın bir şapel olması ihtimali yüksektir.

O dönemde kale içinde ayrı bir yapı olarak bir kilise bulunsaydı Kayseri 11. yüzyıl sonlarında fethedilince bu kilise de "kılıç hakkı" olarak bir mescide çevrilmiş olurdu. Ancak kalenin güney duvarına

Şapel'in iç görünüşü

yapışık olan ve birçok basamakla çıkılabilen şapelin mescit yapılması uygun görülmemiş fakat buranın tam karşısına kuzey duvarının iç yüzüne ayrıca bir mescit yapılmıştır. Bu şapel de dizdarlık makamı olarak kullanılmaya başlamıştır diye düşünmekteyim. Ayrıca şapelin merdivenlerinin hemen yakınında bir de hamam olduğu son hafriyatlar sırasında çıkan hamamın cehennemliğinden anlaşılmıştır. Bu hamamın ve kale için su ihtiyacı ise Arslanlı Kapı'nın dışında bulunan (şimdiki polis noktasının olduğu yer) bir sarnıçtan karşılandığı Arkeolog Gürcan Senem tarafından ifade edilmiştir.

Ancak sonradan yapılan ekleriyle ve bir de cami ilâvesiyle tamamen bir İslâm eseri görünümünü kazanmıştır.

Daha sonra da Selçuklular ve Osmanlılar tarafından ilâve ve genişletilmesiyle 16. yüzyılın sonlarına kadar İç Kale garnizon olarak kullanıldı.

Şehirde her an savaşa hazır büyük askerî birlikler bulundu. Askerî birlikler gerekli olan talim ve törenlerini At Meydanı'nda yaptılar. Osmanlı ordularının Doğu Anadolu, Suriye, Irak ve Mısır'a seferler düzenlediği yükselme döneminde kale, güvenlik açısından stratejik öneme sahipti.

Gerileme döneminde artık doğu yönünde sefere çıkılmadığı ve Kayseri sınır boylarına uzak olduğu için, büyük askerî birlik bulundurmaya ve kaleyi garnizon olarak kullanmaya gerek kalmadı. Bu tarihten

sonra Kale içi sivil yerleşime açıldı. Kale içine ev yaparak ilk yerleşen aileler, kalede bırakılan askerî mühimmata bakmakla görevlendirildi ve bu görevi yapan aileler örfi vergilerden muaf tutuldu. 19. yüzyılın ortalarında 70 civarında ailenin oturduğu Kale Mahallesi adıyla yeni bir mahalle oluştu.⁹⁸

İç Kale, dış şehir surlarının kuzey doğu kenar ucuna, iki kenarıyla, çevresine bağlanacak durumda yer almıştır. Dış şehrin kuzey kısmını çevreleyen iki katlı Justinianus surları üzerine ilâve edilerek yükseltilmiştir. Burç yükseklikleri farklı olmakla beraber ortalama 16.40 m. ile 22.50 metredir. Böylece İç Kale, dış şehir çevre surlarından ayrılarak, yeniden eklenen sur duvarlarıyla, kapalı bir kale durumuna getirilmiştir. Seçilen yer itibarıyla de kuzeyden Yozgat yolu ile doğudan Sivas yollarını karşılaması amaçlanmış olmalıdır.

Kuruluşunun genel düzenine göre, uzunluğu doğu-batı yönünde olmak üzere, güney cephe 204 m. doğu cephe 100 m. kuzey cephe 120 m. ve batı cephe de 77 m. olmak üzere çevresi 501 metredir.

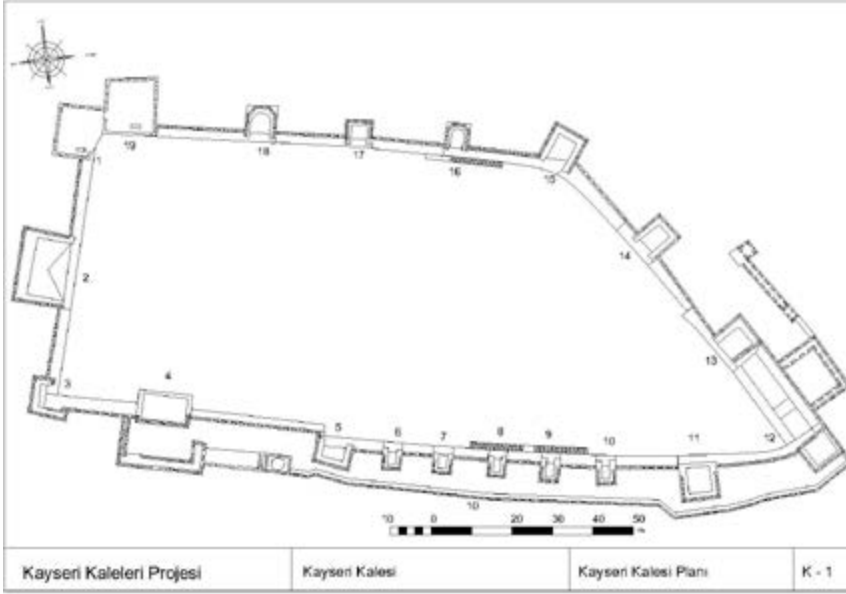
İç Kale günümüze kadar varlığını koruyan gayri muntazam bir yapıdır. Beden duvarları ve bu duvarlarla bütünleşen farklı büyüklüklerdeki 19 burç ve bu burçlar üzerinde yer alan iki kapıdan oluşur.

İç Kale'nin duvarları 2,5-5 m. kalınlıkta ve 13-15 m. yüksekliklerde olup yapıldığı dönemde bu yüksekliğin; 1977 yılında İç Kale'nin doğu kapısı bitişiği alt geçit yapılmak üzere kazıldığında kalenin temelinin yol seviyesinden 3 metre daha aşağıda bulunduğu dikkate alınarak 16-18 metreler kadar çıktığı anlaşılmaktadır.

10.040 m² lik bir alanı kapsamaktadır. Bu duvarlar üzerinde yükseklikleri 3 m ile 6 m arasında farklı boyutlarda burçlar yer almakta ve duvarların etkisini arttırmaktadır. Gerek duvarların bir kısmında, gerekse de burçların bitiş seviyelerinde 17m yüksekliğinde ve 115- 150 cm ebatlarında mazgal dişleri (dendanlar) bulunmaktadır.⁹⁹

⁹⁸ Karatepe Şükrü, age.

⁹⁹ Kayseri Valiliği İnternet Sitesi, <http://www.kayseri.gov.tr/kayseri-kalesi-beden-duvarlari-projesi>.

Denktaş, a.g.p. s. 189

Duvarlara yaslanan batı cephesinde 3, güney cephesinde 8, doğu cephesinde 3 ve kuzey cephesinde 5 olmak üzere 19 burca sahiptir. Bu burçların kuzey taraftaki iki adedi beşgen olup diğerleri dikdörtgen formda yapılmıştır. Yakın zamana kadar beşgen burçlardan birisine belediyece bir kurusıkı top yerleştirilerek Cumhuriyet ve Ramazan Bayramlarında patlatılırdı. Top atışına 2000’li yıllardan itibaren son verilmiş, bunun yerine sesli havaî fişek atışı ile amaç sağlanmıştır. Kuzey-doğu köşedeki burç ise diğerlerinden daha yüksek ve sağlam yapıdadır ki bu burca “Balâhisar” veya “Başkule” denilmekteydi.

Burçların içleriye çeşitli amaçlarla kullanılabilecek boşluklar halindedir. Üzerlerinde toplam 206 adet harpuştalı¹⁰⁰ denden mevcuttur. Burçların altlarından seğirdim yolu (devriye yolu) geçmektedir. Kayseri Kalesi’nde mazgal, dikdörtgen, yuvarlak ve sivri kemerli pencere tipleri ile karşılaşılmaktadır.

İç Kale surları yükseklik olarak Dış Kale surlarından yüksek olduğu gibi yapım tekniği bakımından da bazı farklılıklar göstermektedir.

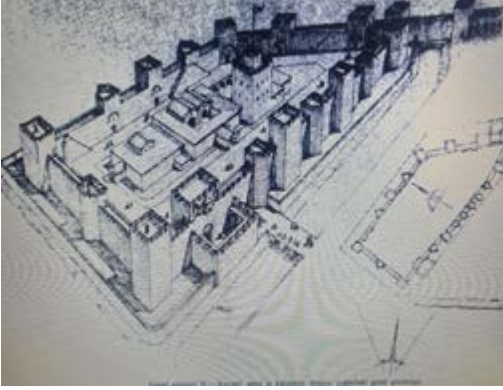
¹⁰⁰ Harpušta=dendanların üzerindeki koruyucu taş örtü.

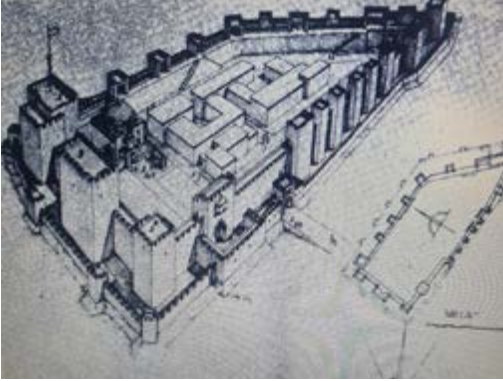
Tevfik Erarslan Kol.

Tıpkı Dış Kale surları gibi İç temel seviyelerinde iri blok kesme taş, üst kısımlarda ise daha küçük ebatlı kesme ve kaba yonu taşlar kullanılmıştır. Kısmen Selçuklu Dönemi karakteri taşıyan devşirme malzeme de kullanılmıştır. Dış çevresi ise diğer ortaçağ kalelerinde olduğu gibi su hendekleriyle çevrili olup hendeklerin önünde de “Hisar peçe” denilen mazgallı ikinci bir duvar daha vardır. Bu su hendeklerini dolduran suyun Talas’tan getirildiğini 1613 yılında Kayseri’ye gelen Simeon ifade etmektedir.¹⁰¹ Talas Gölbaşı mevkiinde (Meydanı) bulunan debisi bol bir su kaynağının önce büyük bir sarnıçta (uzunluğu 166, eni 3 m. olup günümüzde Talas Belediyesi’nce restore edilmiştir.) toplanıp buradan da üstü kapalı taş kanallarla Yoğunburç’un güneybatısındaki sarnıca

¹⁰¹ Simeon, *Tarihte Ermeniler, 1608-1619*, çev. Hrand D. Andreasyan, Çiviyazıları, İst. 1999, s. 261-262.

Bizans Dönemi Kale İçi (Mahmut Akok), Akok Mahmut, Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı: XXIII -2 TTK Ank. 1976 s. 29-30

Türk Dönemi Kale İçi (Mahmut Akok)

akıtıldığı, buradan da şehrin su ihtiyacının karşılandığı anlaşılmaktadır.

İç Kale'nin orijinal iki korumalı kapısından ahşap köprülerle girildiği eski fotoğraflarda görülmektedir.

Daha sonraki yıllarda bu su hendekleri doldurularak yeşil alan haline gelmişken günümüzde bu alan tamamen yol haline getirilmiştir.

Doğu yöndeki beden duvarlarının köşelerde ve ortalarında belirli aralıklarla yerleştirilmiş dört tane dikdörtgen planlı burç bulunmaktadır.

Kuzeyde, doğu-batı yönünde uzanan sur duvarı üzerinde kurulmuş, köşelerde ve ortadaki dikdörtgen planlı üç burç ile bunların ortasında çok köşeli olarak yapılmış iki burç olmak üzere toplam beş

burç yer almaktadır. Batıdaki sur duvarı kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta ve iki köşe ile tam ortada dikdörtgen planlı üç büyük burç bulunmaktadır. Ortadaki burcun içinde üçgen planlı eski kale kuruluşundan bir payandanın kalıntıları rahatlıkla görülebilmektedir.

Batı kanadın ortasında bulunan ikinci burç plan düzenlemesi ve mimarî kuruluş bakımından diğer burçlardan belirgin farklılıklarla ayrılır. Burcun içerisinde üçgen planlı bir payanda yer alır. Dikdörtgen burç payandayı tamamen kuşatarak çevirmiştir. Batıya doğru açılan en son katında mazgalı vardır.

Kuzeyde, doğuda ve batıdaki sur duvarlarının ve kulelerin yüzlerinde, Selçuklu üsluplu bezeme parçalarının kullanıldıkları görülür. I. Alâeddin Keykubad tarafından doğudan gelecek olan Moğol tehlikesine karşı bir tedbir olarak 1224 yılında İç Kale surları büyük oranda onarılmıştı. Bu onarım kalenin doğuya bakan burcunun üst kısmında ve şimdi Kayseri Müzesinde bulunan I. Alâeddin Keykubad'ın iki kitâbesinden anlaşılmaktadır. Ancak Selçuklular Dönemi'nde dış müdahalelere karşı ülkede güvenlik sağlandıkça sur dışı yerleşimler de artmıştır.

Kayseri'nin Gedik Ahmed Paşa tarafından 1474 tarihinde Osmanlı Devleti'ne katılmasıyla ikinci defa yapılan 1484 tarihli Tapu- Tahrir Defterinde “Merdân-ı ahmedek” başlığı altında; 1 Dizdar, 11 Kethüda-i kal'a, 25 Merdân-ı ahmedek (İç Kale muhafızı) adı altında 27 görevli kaydedilmiştir.¹⁰² Bu sayımdan sonra şehir, daha da yaygınlaşmış ve Sur dışında birçok mahalle kurulmuştur. Kale içi de KALE MAHALLESİ olarak devam edegelmiştir.

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde şehrin Osmanlı Devleti'nin Karaman'a bağlı bir sancak haline getirilmesiyle birlikte, Kayseri Kalesi'nde de köklü tâmir ve onarım faaliyeti yapıldığı kalenin güney cephesinde bulunan giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeden anlaşılmaktadır. Fatih Dönemi'ne ait diğer kitabe ise doğuda bulunan giriş kapısı üzerinde yer almaktadır.(Bkz. Kale Kitâbeleri Bölümü, 5 ve 6 numaralı kitâbe)

Daha sonra M.1507 yılında Kayseri Kalesi'nde yine önemli bir onarım yapıldığı Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'ndaki Bab-ı Defteri Kataloğu'nda 36805 numarada kayıtlı bulunan 97 sayfadan oluşan defterden anlaşılmaktadır. Bu defterdeki bilgilere göre, kalenin onarımı 61 gün sürmüş ve onarımda çalışan usta ve kullanılan malzemeler için 57.980 akçe harcanmıştır. Defterde, onarımda çalışan benna, neccar, haddâd (demirci) ve ırgatlara 30.063 akçe, onarımda kullanılan demir, kömür ve yakacak maddeleri, ağaç, tahta, gilamada (kurutulmuş üzüm çubuklarına verilen isim olup bir tür yakacak), kamyş, kireç taşı, yapı taşı, kum, kireçhane binası yapımı ve

¹⁰² İnbaşı Mehmet, Osmanlı Dönemi Maddesi, Kays. Büyükşehir yay. Kays. Ans. 5. Cilt, s. 133.

usta giderleri için ise 27.917 akçe olmak üzere toplam 57.980 akçe harcanmıştır.¹⁰³

Kayseri halkı, 1553 tarihinde kalenin ve burçlarının harap olduğunu belirterek devlete müracaat etmiş, kalenin onarımının yapıldığı takdirde, 1.000 adet ırgat (işçi) vermeyi taahhüt etmişlerdir. Yapılan müracaat kabul edilerek, devlet-vatandaş iş birliği ile onarım için 50.000 akçe harcanarak kale restore edilmiştir.

Kale'nin bilinen en eski görseli ise Matrakçı Nasuh'un Kanunî Sultan Süleyman'ın İran Seferi sırasında çizdiği Kayseri

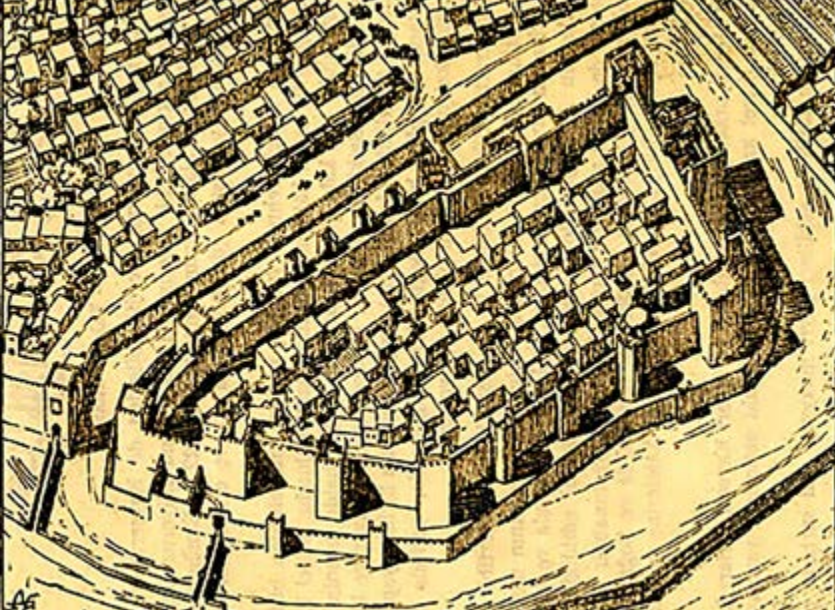

Matrakçı Nasuh'un Kayseri Kalesi Minyatürü (1533-1536)

Kalesi'nin gravürüdür. Eserdeki Kayseri minyatürü Kayseri'deki kale bölgesinin, XVI. yüzyılda şehrin çekirdeği durumunda olduğunu göstermektedir. Surların gerisinde ise yeni gelişmelerin başladığı, altta ise Dış Kale surları görülmektedir.

Kayseri Kalesi ile ilgili geniş bir bilgi Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde bulunmaktadır. Buna göre; *"..Bu güzel kale eski üslup bir yapı olup gayet sağlamdı. Kapısının kemeri üzerinde karşı karşıya ve yan yana bir arslan ve bir kaplan heykeli vardır. Bu kapıdan içeride erzak ambarları vardır. Fetihten beri ambarları, buğday, pirinç ve peksimetle doludur. Diğer malzeme, silah ve cephanenin hesabı belli değildir. Kale*

¹⁰³ İnbaşı Mehmet, "Kayseri Kalesi", OTAM (Ank. Üniv.-Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı:11, Ank. 2000, s. 825-831-848.

Albert Gabriel

içinde altı yüz hane vardır.(abartılmış bir rakam). Dizdar Kapısı'nın önü bahçe ve şadırvanlar vardır.”

Orijinal haliyle iki kapısı olan, etrafı hendekle çevrilmiş İç Kale'nin korumalı kapılarına ahşap köprülerle girilirmiş.

1243 Moğol işgâli sırasında Kale hendeğinde yaşanan bir olayı Ahmed Eflâkî şöyle anlatmaktadır: “Seyyid Hazretleri Kayseri Hendeği yanında ilâhî şarapla mest olmuş oturuyordu. Moğol askeri de şehri yağma ediyordu. Birden bire bir Moğol kılıcını çekerek, Seyyid'in hücreğine geldi. Ona “Ey sen kimsin?..” diye bağırdı. Seyyid: “Ey! Deme. Çünkü sen, her ne kadar Moğol kıyafetine bürünmüşsen de bizce malûmsun. Çünkü ben senin kim olduğunu biliyorum” buyurdu. Moğol derhal atından inip baş koydu. Biraz oturup gitti. Seyyid'in yanında bulunan arkadaşları o adam hakkında sorguda bulundular, Seyyid “Hırka içinde saklı olan bu adam, Tanrı kubbeleri ile örtülü olanlardandır”

dedi. Biraz sonra bu adam döndü. Seyyid'in ayağına bir kaç dinar saçıp başını açtı, mürid olup gitti”¹⁰⁴

I- Kale İçi Camisi, Hapishanesi ve Geçirdiği Evreler

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde “Kale” yönetimi adeta bağımsız olup doğrudan merkezî idâreye bağlıydı. Sübaşı fazla müdahale edemezdi. Kale yöneticisine önceleri Farsça “Kût-vâl” denilirken daha sonraları yine Farsça “Dizdar” olarak anılmaya başlamıştır (bu geçiş zamanı bilinmiyor). Dizdar'ın geliri “Dirlik” olarak verilmekteydi. Dizdar yardımcısı, kaledeki görevliler ve Kale Camisi'nin imamı, müezzini vs.'nin yetki ve sorumlulukları ile ücretleri dizdar tarafından belirlenmekteydi.¹⁰⁵

Kayseri,1474 yılında Karamanoğulları'ndan Osmanlılara geçtiği sırada şu andaki cami yerinde “*Karamanoğlu Mescid-i Şerif-i*” adında harap durumda bir mescid bulunuyormuş. 15. yüzyılda bizzat Fatih Sultan Mehmed' in fermanı ile Gedik Ahmed Paşa nezaretinde bu metruk caminin yerine yeniden cami yaptırılmış.

*Kayseri Kalesi ile ilgili tapu-tahrir defterlerindeki ilk bilgiler, II. Bayezid Döneminin hemen başına ait olan 1484 tarihli bir defterde bulunmaktadır. Bu tarihte kale dizdarı Sinan adlı bir kimse olup Erkilet köyü ve bir mezraadan elde ettiği 10.223 akçelik tımar tasarruf etmekteydi. Aynı zamanda kalede bir kethüda ile bir de kaledeki mescitte görevli olan imam bulunmaktaydı. Kaledeki mustahfızların sayısı ise 82' dir. Kale görevlilerinin 1484 tarihinde 20 köy, 3 mezraadan elde ettikleri gelirlerin toplamı 133.723 akçedir.*¹⁰⁶

Bu duruma göre caminin yapılış tarihi 15. yüzyılın son çeyreğine rastlamaktadır. 1520 tarihli Tapu-Tahrir Defteri'nde “Mescid-i Ahmedek” (İç Kale Mescidi) adında bir kayıt bulunmakta olup tahsis edilen

¹⁰⁴ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri I*, çev.Tahsin Yazıcı, İst. 1986, s. I-IX.

¹⁰⁵ Baykara Tuncer, *Türkiye Selçuklularında Taşra Yönetimi*, age. s. 212.

¹⁰⁶ İnbaşı, *Kayseri Kalesi*, Dergipark, s. 828.

1926-28 Kale Camii

Kale Camisi avlu kapısı, köşk minare ve Çeşme (A. Gabriel)

1926-28 yıllarında Kayseri'ye gelen Alman mühendislerinin objektifinden (Mehmet Çelebi arşivi)

vakıf miktarı, bir mezra ile iki dükkândan elde edilen 1600 akçedir. 1584 yılındaysa aynı mescide 2350 akçe tahsis edildiği belirtilmektedir.¹⁰⁷ Caminin avlusu içinde bir de Ta'lim Okulu (Dar-üt-ta'lim) bulunmaktadır. Caminin Evkaf idâresinde 1818 kuruş âşarı Mevkûfe Bedeli (vakfedilmiş âşar geliri) ve üç adet hademesi kayıtlıdır. Ayrıca da camiye vakfedilmiş emlâkleri mevcuttur.

Cami daha sonra 1711 târihinde Deveciler (Şütürbân) mahallesi halkından Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu Kadı Seyid Burhaneddin Efendi tarafından genişletilerek yenilenmiş ve bazı emlâk ve dükkânlar da vakfedilmiştir. Ayrıca caminin kapısı önünde bulunan arazi üzerine iki adet dükkân yaptırmış ve caminin batı tarafında bulunan bir dükkânı da vakfa ilâve ederek gelirlerinin bir kısmını hoca ve imama diğer kısmını da mütevellîye vakfetmiştir.¹⁰⁸ 1786 târihinde bu defa Saçan Hasanoğlu tarafından onarılmış ve girişine de;

“Ta’ebed ma’mur ola bu câmi-i Cennet misâl

¹⁰⁷ İnbaşı, Osmanlı Dönemi, s. 133, Kays. Ans. Büyükşehir Bel. yay. 5. Cilt, 2017.

¹⁰⁸ Kayseri Şerîyye Sicili, Nu: 135/111-2.

*Vir muradın bunu ihyâ edene yaz elcelâl”
 (Sonsuzluğa kadar Cennet misâli bu cami imar edilsin
 Celâl sahibi Allah’ım! Bunu ihyâ edene muradını ver.) yazılı bir
 levha asılmıştır.¹⁰⁹*

Ayrıca cami 1778, 1886 ve son olarak da 1990 yılında tamir görmüştür.

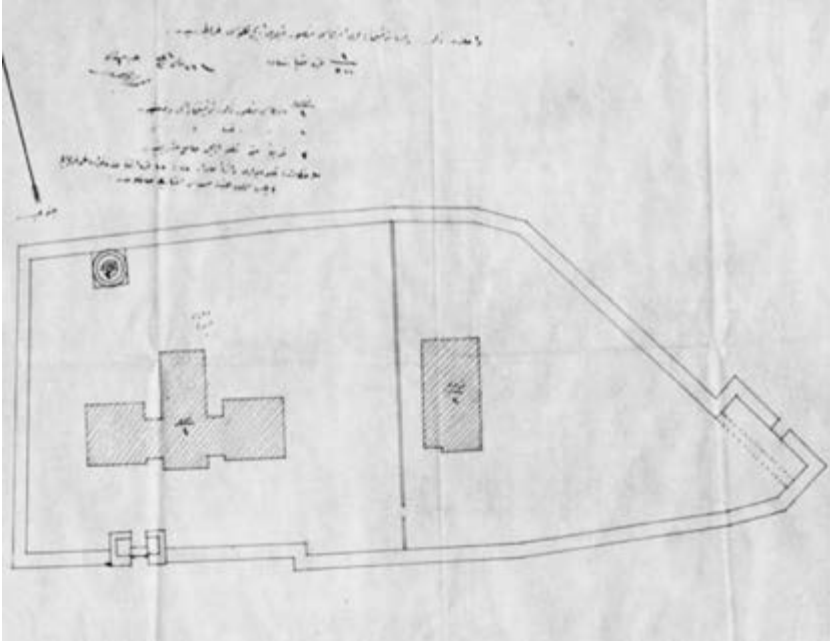
Kale Camisi adıyla bilinen ve Vakıflar İdaresi’ndeki kayıtlarda da “Fatih Cami-i Şerifi” adıyla belirtilen, İç Kale’nin kuzey duvarına bitişik olan cami, yapı tarzı olarak dört kemer ile bir kubbe üzerine inşa edilmiştir. 20. yüzyılın başlarında cami ile kale duvarı arasında bir avlu ve içinde kubbeli odalar bulunmaktaymış. Bu avluya üzerinde bir köşk minare bulunan kemerli kapıdan girilmekteymiş. Kapının önünde bulunan “Çifte Çeşme” denilen üçgen kırma çatılı, dört sütunlu çok zarif çeşme de 1989-90 yılında maalesef yok edilmiştir.

İç Kale’nin içinde 19. yüzyılın başlarına kadar az da olsa bazı sivil yerleşim yerleri vardı. Ancak 1834 tarihli Temettuât Defteri kaydında kalede bulunan askerî mühimmatın muhafaza ve korunması ile görevli kişilerin ikamet ettikleri ve bunlardan örfî vergiler alınmadığına dair bilgiler bulunmakta olduğuna göre sivil yerleşimin bu tarihte başlamış olduğu kabul edilmektedir. Bu muhafızların aile ve nesillerinin zamanla imtiyazlı bir halka dönüştüğü anlaşılmaktadır. 1872 yılında yapılan vergi kayıt defterinde Kale Mahallesi toplam 70 hâne olup Orta Sokak, Tennurcuoğlu Sokağı, Zanzak

1897 , İç Kale’de bir sokak ve Çeşme, Fotoğraf: Alfred Boissier-Kapadokya Yoculuğu

¹⁰⁹ Ahmed Nazif, age. s. 32.

İç Kale Hapishanesi (Kübra Saykı, Kayseri Sancağı ve Sancağa Bağlı Kazalarda Kadın Mahkumlar, Şehir Dergisi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, S 37, s. 38-39)

Sokağı ve Cami Sokağı adlarında dört sokaktan oluşmaktaydı.¹¹⁰ Ayrıca Fatih Camisi ve Çeşmesi, bir başka çeşme, Kale Zindanı, Cebehane (silâh deposu, tâmirhanesi ve imâl yeri) ve 7 adet ahır yer almaktaydı.¹¹¹ H.1300 (M.1882) tarihli Vilâyet Sâlnâmesi'ne göre; Kayseri'de bulunan 62 adet sıbyan mektebinin biri de "Kale Mektebi" adıyla kalede bulunmaktaydı.

Halkına da "Kaleliler" denilirdi. 1916 yılında Belediye Reisi Rıfat Bey Dönemi'nde buradaki 70 civarındaki ev sahibine tehcire tabii tutulan

¹¹⁰ İnbaşı, Kale Mahallesi, age. 3. Cilt, s. 409.

¹¹¹ Cömert Hüseyin, 19. Yüzyılda Kayseri, Mazaka Yay. Kays. 2007, s. 259.

Ermenilerin evleri tahsis edilmiş, boşalan Kale İçi¹¹², bir kısmı hapishâne, bazı resmî daireler ve muhacirlerin geçici iskânına tahsis edilmiştir.¹¹³

Nitekim 3/5/1933 tarihli TBMM zabıtlarındaki bir karara göre; savaş sebebiyle (1. Dünya Savaşı) sayısı çoğalan suçlular için genel hapishane yetmemesi sebebiyle Talat Paşa'nın tâlimatıyla mahallî hükümet tarafından (valilik) gösterilen lüzum üzerine kalenin tahliyesine karar verildiği ve kale içinden tahliye edilen 70 hane halkına, tehcire tâbi tutulan Ermenilerin evleri tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

1918 senesinde Ermenilerin bir kısmının geri dönmesi üzerine bazı hukukî sıkıntılar çıktığı ve hükûmetin hem kale içinden çıkarılanlara hem de dönen Ermenilere devlet tahvili vererek adaleti sağlamaya çalıştığı görülmektedir.

Bir dönemde Kayseri İç Kalesi, askerî garnizon olmasının yanında şehirdeki değerli ve taşınabilir eşyaların muhafaza yeri ve hapishane olarak da kullanılmıştır. Kadın hapishanesinin tam olarak hangi tarihte kurulduğu bilinmemekle beraber 19. yüzyılın sonlarında kale içinde bulunan erkek hapishanesinin yakınına bir de “kadın hapishanesi” kurulduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Hatta 1911 tarihli bir yazıda Kayseri kadın hapishanesinin tâmire muhtaç bir hâlde olduğu hakkında belirtilen kayıtlardan bu tarihten önce de burada kadın hapishanesinin varlığı anlaşılmaktadır. Bu hapishanelerin kale içindeki yerleri de bir krokide gösterilmiştir.¹¹⁴

1912 yılında kadın hapishanesinde Kezban ve Hatice isimli iki kadın gardiyanın da adı geçmektedir.¹¹⁵ 1917 yılındaki hapishane kayıtlarına göre; bu hapishanede 6 kadın ve 101 erkek mahkûm bulunmaktaymış. Nihayet 1926 yılında 83 evin dışında evlerin yıkıldığı belirtilmektedir.¹¹⁶

¹¹² (Ancak 1918 Mondros Mütarekesi'nden daha sonra Ermeni evlerinden geri çıkarılan Müslüman aileler ortada kalarak mağdur olmuşlardır.).

¹¹³ Dr. Hıfzı Nuri, *Kayseri Sancağı* 1922, Kayseri Ticaret Odası Yayınları: 3, Sad. Zübeyir Kars, Kayseri 1995, s: 9.

¹¹⁴ Saykî Kübra, Kayseri Sancağı ve Sancağa Bağlı Kazalarda Kadın Mahkûmlar, *Şehir Kültür-Sanat Dergisi*, Kays. Büyükşehir Bel. Yay. Sayı; 37 s. 38-39.

¹¹⁵ Saykî, a. g. m. s. 39.

¹¹⁶ Gabriel, a.g. e. s. 51 dipnot.

Kayseri İç Kalesi ile ilgili 1933 TBMM zaptı

12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra boşaltılan Kayseri Kale İçi, “yap-işlet-devret” modeliyle yeniden iskâna açılır. Orta boşluğa iki katlı betonarme 137 adet küçük dükkân yapılır, açılışını zamanın Başbakanı Turgut Özal'ın yaptığı çarşıdaki dükkânlar, sarrafların çok az bir kısmının tercih etmesi sebebiyle daha çok tekstil, beyaz eşya, hazır giyim, elektronik eşya ve kaset satışı yapan esnaf tarafından kullanılmaya başlar.

Fakat amacı güvenli bir sarraflar çarşısı oluşturmak olan proje nihayet 2008 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesinin açtığı bir proje yarışma-

Kale'nin güney çevresindeki moloz taştan yığma duvarlardan, kuzey bölgesinde de vardı. Bu duvarlar 1930'da belediye başkanı olan Necmettin Feyzioğlu tarafından çevre düzenlemesi yapılmak amacıyla kaldırılarak şule parkı genişletilir. 1915-16 yılında kısmen doldurulan kale hendeklerinin 1938 yılında tamamı kapatılarak buraların bir kısmına basit dükkânlar bir kısmına da sebze bahçeleri yapılır.

1949 yılında Kale İçi sebze pazarı olur ve ortasına beş koridor halinde basit baraka dükkânlar yapılır. Çepeçevre kale bedeninin iç tarafına da muhtelif çeşitte ürün satan esnaf yerleşir.

sıyla seçilen proje uygulaması ile kale içinde bütün yapılar yıkılarak, yeniden köklü bir restorasyona alınmıştır. Başta kale duvarları ve içleri harabe durumunda olan burçları, dendanları elden geçirilmiş, tek tek tarihî dokuya zarar vermeden sağlamlaştırılarak, derzleri yenilenmiştir. Kalenin en üstündeki yürüyüş yolları sağlamlaştırılıp, burçların içindeki ahşap hezenler yeniden yerine konulmuştur. Kalenin orta bölümü ise yaklaşık 10 metre derinliğinde boşaltılarak, Arkeoloji Müzesi, konferans salonu, açık oturma mekânları ve sanat atölyeleri haline getirilmiştir. İnşaatın tamamı bitirilerek 2019 yılında hizmete girmiştir.

II- İç Kale Kapıları

Kale kapıları bu anıtların savunulmasında en zayıf noktalarından birisidir. Bu yüzden de büyük kalelerin çoğunda kapıların güvenliğini sağlamak maksadıyla kapıların yanlarına burçlar inşa edilmiştir. Kalenin çevresine ve kapılarının önüne bu bölümü güçlendirmek amacıyla hisar peçelerin¹¹⁷ yapıldığı tespit edilmektedir. Kalenin orijinal kapı kanatları maalesef günümüze ulaşamamıştır.

a- Arslanlı Kapı

Güneyde bulunan kapısı “Bezm-ı Rezm’de Dervazi-i Zerrin” (Altın Kapı) olarak adlandırılmış olup Arslanlı Kapı olarak bilinmektedir. Bu kapı Kayseri İç Kalesi’nin en görkemli kapısıdır. Şehri yönetenler göğüslerini kabartarak şehre

¹¹⁷ Hisar peçe: Kale çevresinde ve Kale kapısı önünde yer alan, kapıyı düşmandan koruma işlevli bir dış duvardır.

bu kapıdan girerlerdi. Kapının görkemini artırmak için muhtemelen I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde kapının üst sağ ve soluna iki adet Selçuklu Arslan'ı yerleştirilmiştir. Bu kapının karşısında Devlethâne bulunmaktaydı ve şehrin bu çok önemli mekânında tahta çıkış törenleri, yabancı konukların kabûl törenleri yapılır ve Dîvan burada toplanarak çeşitli idarî kararları alırdı.¹¹⁸ Ancak Devlethâne'nin burada mı? Yoksa I. Alâeddin Keykubad tarafından kaleye ilâve edilen ve günümüzde sadece bir burcunu (Ok Burcu) görebildiğimiz alanda mı? olduğu tartışmalıdır.

Güney de bulunan Arslanlı Kapı çeşitli dönemlerde yapılan eklerle genişletilmiştir. Kapı, iki ayrı girişe sahiptir. Kalenin iç girişi ile dış girişi savunma imkânı sağlamak için ayrı bölümlerde kurulmuştur. Dış giriş kapısı, iç kapıya göre bağımsız iki dehlize sahiptir. İlk dehlize ulaşmak için kale önü duvarı üzerine yerleştirilmiş, küçük bir kapı bulunmaktadır. Basık kemerli ve sade görünümlü kapının eşik taşı normal zemin kotundan yukarıdadır. Kale önü duvarından geçildikten sonra yuvarlak bir kemer içerisine yerleştirilmiş düz jentolu birinci dehlize açılan kapı bulunmaktadır. Birinci dehliz oldukça kalın beden duvarları ile kuşatılmış olup kare planlıdır. Dehlizin yanlarında yukarda seyirdim yolu ve dendanlara çıkan merdivenler yer alır. Birinci avlunun duvarları kale surlarına göre yükseklik olarak daha alçaktır. Avlunun batısında bulunan sivri kemerli niş içerisine yerleştirilmiş basık kemerli kapıyla ikinci avluya girilmektedir. Kapının üzerinde avlunun savunmasına yardımcı olan taş konsolların taşıdığı bir çıkma vardır. Çıkmanın üzeri açık olup üzerine dendanlar yerleştirilmiştir. İkinci avlu uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Uzun yüzeyin kuzey tarafında kare planlı odaya açılan küçük bir kapı bulunur. İç Kale'ye açılan kapı, avluya açılan kapıyla aynı doğrultuda olmayıp biraz kenara kaymıştır. Bu kapı yine sivil kemerli bir niş içerisinde basık kemerli olarak yapılmıştır.

Doğu yöndeki beden duvarlarının köşelerde ve ortalarında belirli aralıklarla yerleştirilmiş dört adet dikdörtgen planlı burç bulunmaktadır.

¹¹⁸ Eravşar Osman, Anadolu Selçuklularında İdarî Mekân Olarak Devlethâne, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri*, Selçuk Üniv., Konya 2001, s. 290.

Kuzeyde, doğu-batı yönünde uzanan sur duvarı üzerinde kurulmuş, köşelerde ve ortadaki dikdörtgen planlı üç burç ile bunların ortasında çok köşeli olarak yapılmış iki burç olmak üzere toplam beş burç yer almaktadır. Batıdaki sur duvarı kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta ve iki köşe ile tam ortada dikdörtgen planlı üç büyük burç bulunmaktadır. Ortadaki burcun içinde üçgen planlı eski kale kuruluşundan bir payandanın kalıntıları rahatlıkla görülebilmektedir.

Batı kanadın ortasında bulunan ikinci burç plan düzenlemesi ve mimarî kuruluş bakımından diğer burçlardan belirgin farklılıklarla ayrılır. Burcun içerisinde üçgen planlı bir payanda yer alır. Dikdörtgen burç payandayı tamamen kuşatarak çevirmiştir. Batıya doğru açılan en son katında mazgalı vardır.

b- Dizdar Kapısı (Hunat Camii'ne Bakan Doğru Kapısı)

Kağrı Pazarına açılan ve doğuda bulunan kapıyı Evliya Çelebi de “Dizdar Kapısı” olarak zikretmektedir. Albert Gabriel de bu kapıyı muhtemelen kale kumandanının evine açıldığı için Dizdar Kapısı olarak adlandırmaktadır. Bu kapının hemen yanında Devlethane'nin bulunduğu bölüme açılan Hisarönü Kapısı bulunuyordu.

Güney taraftaki kapı dış kale surlarının içine (İçerişar'a) açılırken doğuda bulunan kapı surların önündeki kuşatma duvarına açılmaktadır.

c- Kuzeye Sonradan Açılan Kapı

1989 yılında Kale'nin kuzey kesimine belediye tarafından içinde yapılmakta olan inşaata kolaylık sağlamak amacıyla üçüncü bir kapı açılmıştır.

d- İç Kale'nin Gizli Kapıları

Ortaçağ kaleleri bir dış tehdit anında sığınılacak en güvenli yerdi. Fakat buranın da düşmesi halinde içerdekilerin kaçacakları bazı gizli kapılar da bulunması gerekliydi. Kayseri İç Kalesi'nde de bu geleneksel

yapıya uyarak gizli kapılar olduğu hem tarihî kayıtlarda ve hem de son zamanlarda kale içinde yapılan tadilâtlarda görülmüştür.

- 1277’de Baybars’ın Kayseri Seferi esnasında bu sefere katılmış olan Kadı Muhiddin İbnü-z Zahir, Kayseri Sarayını şöyle anlatmaktadır: “*Saray gurur verici bir devlethane, ona tapınanların meskenleri, eğlenceyi sevenlerin yeridir. Hülâsa bu saray şahane bir binadır. Etrafını da meyve bahçeleri çevirmiştir. Duvarları göz alıcı muhtelif şekilde güzel çinilerle bezenmiş ve en güzel bezemelerle süslenmiştir.*”¹¹⁹ Bu saray, Kale Mescidi’ne bir gizli kapı ile irtibatlıydı.¹²⁰ Kanaatimce bu gizli kapı kalenin At Meydanı’na açılan kuzey duvarındaydı. Nitekim Kadı Burhaneddin, yeğeni Kayseri Valisi Şeyh Müeyyed’in tenkili sırasında Müeyyed, At Meydanına bakan sarayından bu gizli kapıdan geçerek İç Kale’deki kasırlara sığınmış, fakat burada da yakalanarak öldürülmüştür.¹²¹
- Bir başkası da; Kale dışında Hunat Alt Geçidi yapılırken ortaya çıkan gizli yoldur. Bu geçidin 1243 yılındaki Moğol kuşatması sırasında Hajukoğlu Hüsam’ın ve Topal Fahreddin ayazın kullandığı yol olduğu kanaatindeyim. Bu yol maalesef o inşaat sırasında yok edilmiştir.
- Ayrıca, şu anda kale idare binası olarak kullanılan güneydeki şapel denilen bölümün içinden merdivenle aşağı doğru inilen ve Kazancılar Çarşısı tarafına gittiği sanılan bir gizli geçit daha bulunmuş fakat bu geçidin de çıkışı İç Kale dışında yapılan yol vs. gibi sebeplerle kapatılmıştır.

III- İç Kale Yönetimi ve Görevlileri

Kayseri’nin şehir kalesi askerî, idarî ve adli birçok görevlerin merkeziydi. Surlar da halkın güvenliğinin sağlanmasında önemli rol

¹¹⁹ Sümer, Faruk, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst. 1985, s. 83.

¹²⁰ Kılıç, Abdullah, Kayseri, Kays. Kocasinan Bel. Kültür Yay. İst. 2006, s. 110.

¹²¹ Esterâbâdî, age. (Bezm u Rezm), s. 464-470.

Şapelin bitişiğinde, Kazancılar tarafına doğru gitmekte olan geçit

oyunuyordu. Kale ve surlar ne kadar bakımlı ve sağlam olursa halkın dış müdahalelere direnci de o kadar güçlü olmaktaydı. Bu savunmanın en büyük örneği 1243 yılındaki Moğol baskını sırasında yaşanmıştır. Hem dış surlar hem de İç Kale üstün Moğol güçlerine karşı büyük bir direnç göstermiş ancak içerden yapılan bir ihanetle ele geçirilebilmiştir.

Ahmedek denilen İç Kale, devlete ait para ve eşyalar, Tahrir defterleri ve diğer malî kayıtlar gibi resmi belgelerle ayrıca vakıfların ve tüccarların kıymetli mallarının saklanması en güvenilir yerdi. Şehri adeta kalbi ve beyni olan bu merkezde Dizdar¹²² denilen kal’abendlik cezasına çarptırılan suçlular cezalarını şehirlerde bulunan kalelerde çekerlerdi. XVI. yüzyılda borçlarını ödemeyen mültezimlerin zindana atılarak ömürlerinin sonuna kadar burada kaldıkları görülmektedir. Yine bu dönemlerde bazı suçlular padişahın haklarında vereceği ceza gerçekleşinceye kadar bir süre hapiste tutulurlardı. Şehirlerin çekirdeğini oluşturan kalelerde ayrıca silah ve mühimmat ile barut ve tahıl mahzenleri de bulunurdu.

Kayseri Kalesi’nin tamir edildiği XVI. yüzyılın başlarında İç Kale’de, 1 Dizdar, 1 Kethüdâ ve 96 muhafız bulunmaktaydı. 1500 tarihinde kale

¹²² “Diz” Farsça kale anlamına gelir. Dizdâr da kalenin en yetkili kişisi demektir.

görevlilerine, 18 köyden alınan s.974 akçelik gelir tahsis edilmiştir. 1520 tarihinde ise 18 köy, 2 cemaat ve 11 mezradan elde edilen 159.709 akçelik gelir tımar olarak verilmişti. Görülüyor ki, 1484'te Kale de 85, 1500'de 98 görevli bulunuyordu. Bunlara tahsis edilen miktar da 36 yıllık süre içerisinde 133.723 akçeden 159.709 akçeye yükselmiştir.¹²³

a- Dizdar

Merkezden beratla tayin edilen ve kale muhafızlarının amiri durumunda bulunan dizdar, askerî görevinin yanı sıra şehrin asayiş, kalede saklanan değerli eşyaların korunması, hapishaneden sorumlu olma gibi çok çeşitli vazifeler de yapmakta ve şehrin sosyal hayatı ile yakından ilgilenmekteydi. Kalelerin, şehrin savunması yanında aynı zamanda içinde zindanın da bulunduğu bir hapishane durumunda olması, bazı yerlerde tüccarın değerli eşyalarının, paralarının saklandığı, ayrıca silâh, cephane ve barut depolarının bulunduğu yer olması dizdarın görev ve sorumluluklarını artırmaktaydı. Bu görevlerini, kaledeki kethüdâ ve kale erlerinden başka şehri çevreleyen sur kapılarında görev yapan kapı muhafızları (bevvâb) ile yapmaktaydı. Tımar sahibi oldukları için de asker statüsündeydiler, sefer zamanında sefere çağrıldığında orduya katılmakla yükümlüydüler.

Dizdârlar, görevleri gereği beylerbeyi, sancakbeyi ve kadıya karşı sorumlu ve onların denetimi altında oldukları için herhangi bir başarısızlık veya görevi kötüye kullanma durumunda görevlerinden azledilebilirlerdi.

b- Kethüda

Kale Kethüdası da merkezî idare tarafından atanıyor ve devlet mallarının korunması ile kale hizmetlerinin uygulanmasında dizdarın yardımcısı olarak görev yapıyorlardı. Kale erlerinin dirlik ve düzeninin sağlanması, diğer hizmetlerin görülmesinde dizdar ile birlikte sorumluydular.

¹²³ İnbaşı Mehmet, *Kayseri Kalesi*, s. 829 dergipark.org.tr/en/download/article-file/114226.

C- Diğer çalışanlar

Neccâr (marangoz), seng-i traş (taş ustası) ve pasbân (gece bekçileri) ambarcı, bevvâb (kapıcı), fenâri (fenerci), nukrezân (ezan okuyan), surnây (zurnacı), tabbal (davulcu), meremmetçi (tamirci), hâfız, hatîb ve imâm gibi kişilerdi.

IV- Kayseri Kalesi Kitâbeleri

Kale'nin geçirdiği tarihî evreleri tâkip ederek Kayseri'nin tarihî serüvenini de izlemiş oluruz. Malazgirt Savaşı'ndan sonra takriben 12. yüzyılın başından itibaren Dânişmendliler, bu bölgeyi fethedip Türk yurdu haline getirmişlerdir. Daha sonra II. Kılıçarslan'ın Dânişmendli Beyliğini ele geçirmesiyle Kayseri Kalesi de Türkiye Selçukluları'nın önemli bir kenti haline gelmiştir.

1243 yılında Sivas'tan sonra Kayseri'yi kuşatan Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu uzunca bir süre kaleye girememiş fakat Ermeni iğdiş Hajukoğlu Hüsam ile Subaşı Fahreddin Ayaz'ın kalenin gizli bir yerinden çıkarak Baycu Noyan'a Kale'nin zayıf noktalarını ifşa etmeleri üzerine, Moğol ordusu şehre Sivas Kapısı civarından girmiş ve vahşice katliamlar yapmıştır (bk; s. 62).

Uzunca bir zaman Moğol işgâli altında bulunan şehir, önce Eretna Beyliği'nin yönetimine sonra da Kadı Burhaneddin devletine geçti. (1398 yılına kadar) Osmanlılara geçmeden önce kısa bir süre Dulka-dıroğlu Beyliği'nin hâkimiyetine geçtiği (1411) Kale duvarındaki üç satırlık “*Dulkadıroğlu Nasıreddin Muhammedin oğlu büyük emir Hüsamî Hasan tarafından - 814 senesinde yapıldı*” ibâreli kitâbeden anlaşılmaktadır.

Daha sonra da Karamanoğulları'nın Kayseri'yi işgâl ettiğini dört satırlık bir tâmir kitâbesinden anlamaktayız. (Doğru yoldan uzaklaşmış bulunan Türkler Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri Kalesini de tahrip edip, halkını esir aldılar. Davud'un oğlu büyük Emir Şeyh Çelebi zamanında (kur'an III -134) tamir edildi. Allah mülkünü daim eylesin Aziz Şeyh Çelebinin oğlu Sevinç Demir)

Halen Kale'nin muhtelif yerlerinde ve Yoğunburç'ta altı adet kitâbe ve bir de kitâbe parçası mevcuttur.

1- Yoğunburç Kitâbesi

Dış Kale'nin en büyük burcu olan Yoğunburç I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılmıştır.

فی ایام السلطان الغلب
المعظم البر والبحرين السلط
ان
کیکاووس بن کیکخسرو قلیچ ارسلان

Fi eyyam-ı el-Sultan el-Galib el-
Mu'azzam El-berri ve'l-bahreyn el-Sultan
ebul-fetih Keykavus bin Keyhüsrev bin
Kılıçarslan

(Karanın ve denizlerin büyük gâlip sultanı, Kılıçarslan'ın oğlu, Keyhüsrev'in oğlu KEYKAVUS (I. İzzeddin Keykavus) tarafından yaptırıldı.)

2- İç Kale'nin doğuya bakan bir burcundaki I. Alâeddin Keykubad'ın Kitâbesi

السلطان المعظم علاً الدنيا والدين
ابو الفتح كيقباد بن كيكخسرو برهان
امير المؤمنين

El-Sultan El Muazzam Alâeddünya
ved-din
Ebü'l Feth Keykubad bin Keyhüsrev
Burhan emir'ül-mü'minin

Yüce Sultan, din ve dünyanın şerefi, fetihler sahibi müminlerin emirinin şahidi Keyhüsrev'in oğlu Keykubad.¹²⁴

¹²⁴ Erkiletlioğlu Halit, *Kayseri Kitâbeleri*, Kays. Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yay. No: 37, Kays. 2001 s: 42.

3- Kalenin onarımı ile alâkalı I. Alâeddin Keykubad'ın başka bir kitâbesi¹²⁵

تمت هذه العمارة المباركة بإياد
السلطان المعظ
م شاهنشاه لا عظم سيد سلاتين
العالم علا الدنيا والدين ابي الفتح كيخباد بن كيخسرو
برهان امير المؤمنين بي شهور سنة احدى عشرين وستمائة

“Temmet hazih-îmaret il-mübareketi bi eyyam
es-sultan el-muazzam, şahîn şah el-Azam, sultanı
Selâtin el âlem, Alaüd-Dünya v’ed, din, Ebul Feth
Keykubad bin Keyhüsrev, Burhanü emir ül-Mü’minin
Seneti ahada ve işriyn ve sitte mie”

(Bu mübarek yapı, Keyhüsrev oğlu, din ve dünyanın şerefi fetihler Sahîbi, dünya sultanlarının efendisi, sultanların büyüğü, Mü’minler emirinin burhanı, yüce sultan, Keykubad’ın devrinde 621 (1224) yılında tamamlanmıştır.¹²⁶)

4- Dulkadıroğlu Kitâbesi (Hüsâmî Hasan) H.814- M.1411-12

Dulkadıroğlu Nasreddin Muhammed Bey’in Karaman ve Ramazanoğullarıyla devamlı mücadele eden Memlûkleri desteklemesinin mükâfatı olarak Kayseri Kale ve şehri Dulkadıroğlu Nasreddin Muhammed Bey’e verilmişti. Daha sonra tekrar Karamanoğullarına ve de yine Dulkadıroğullarına geçen Kale’nin Dizdar Kapısının kalenin iç kısmına bakan yüzü üzerine bu el değiştirmeler sırasında oğlu Emir Hüsâmî Hasan tarafından konulmuş; beyaz mermere üç satır halinde yazılmış, tâmir kitâbesi bulunmaktadır.

¹²⁵ Müze deposunda 90–15 numaralı envantere kayıtlı.

¹²⁶ Yıkılıp yerine İdare mahkemesi yaptırılmış bulunan Kays. Askerî Hastanesinin birinci kat merdiven boşluğundaki duvarda bulunan bu kitâbe şimdi Müze’de bulunmaktadır.

برسم الامير الكبير الحسامي حسن
بن ناظر الدين محمد بن
دلقادر باشارة حمده المد... سنة اربع عش
رثمانمة

Yursemü el emir el kebir el Hüsamî
Hasan bin
Nâsir el-din Muhammed bin Dulkadır
Bişareti
Hamdihi el med....sene erba aşere
semane mi'e (H.814)

(Dulkadıroğlu Nasreddin Muhammed'in oğlu Büyük Emir Hüsamî Hasan tarafından 814 senesinde yapıldı.) M. 1411-1412

5- Karamanoğlu Kitâbesi (Şeyh Çelebi)

Kapının batısında yer alan hisarpeçe¹²⁷ duvarı üzerinde Karamanoğlu Dönemi'ne ait bir kitâbe yer almaktadır. Beyaz mermer üzerine dört satır halinde yazılan kitâbenin metni şu şekildedir.

المستولى الاتراك الضالون على مدينة قيصريه
ويشهد الناس
في تخريب الكعبة الشريفة فخرج الامير كبير الش
.. شيخ چلبى بن داود
.. والكاضمين الغيظو العفين عن الناس فعمرو في ايام

El müstevli el etrak ed dallun ala
medineti Kayseriye ve bi mehdin nas...
Fi tahribil Kâbeti şerifeti feharece el
emir kebir el Şeyh Çelebi bin Davud
“velkâzîmîne-lğayza vel'âfîne 'ani-
nnâs(i)”¹²⁸ fe ammere fi eyyamı
Halledallahü mülkehü ve kanel ... (Şeyh
Sevinç Temur bin Aziz) Şeyh Çelebi

¹²⁷ **Hisarpeçe:** Kale kapılarını savunma amacıyla surların hemen dışında yapılan berkitilmiş kale.

¹²⁸ (Kur'an III-134) öfkelerini yenenler ve insanlar (daki hakların) dan bağışlama ile (vaz) geçenlerdir.

(Doğru yoldan uzaklaşmış bulunan Türkler, Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri Kalesi'ni de tahrip edip, halkını esir aldılar. Davud'un oğlu büyük emir Şeyh Çelebi zamanında "insanların hatalarını affeden ve kinini susturan" ... tamir edildi. Allah mülkünü daim eylesin aziz Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir.)

6- Pir Ahmed Kitâbesi

Kayseri İç Kale' sinin güney dış kapıdan sonra sağlam duvarlarla takviye edilmiş ve batı yöne doğru uzanan dikdörtgen koridorun kuzey doğu köşesine açılan basık kemerli kapıdan İç Kale'ye geçilir. Kapı açıklığının üzerinde, sülüs hatla Farsça olarak yazılmış iki satırlık kitâbe mevcuttur. Bu H.870 tarihli kitâbede, Osmanlılara tâbi olarak Fatih Sultan Mehmed'in yüksek hâkimiyetini tanıyan Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'in kaleyi tâmir ettirdiği belirtilmektedir.

چون نظر کرد رومرا شهزاد قلعه قیصریه کست آباد نامی وی خان محمد آمده ست باد
بیت سعادتش بغداد بنده او بدست پیر احمد شود تمام این اساس این بنیاد کر ز من هجر تنبی پور
سی ج هشتصد سال بود با هفتاد

(Farsça) Çün nazra gerd rumra şehzad Kala-i Kayseriyye kist abad nâm-ı
vey Han Muhammed ame dest bad beyt-i saadeteş Bağdad
Bende-i o bedesti pir Ahmed şud tamam ıyn esas ıyn bünyad ger zemen-i
hicret-i nebi pürsi heşt sad sal bud ba heftad (H.870)

(Rum (Anadolu) Sultanı'nın nazar kılması üzerine/ Kayseri Kalesi ma'mur oldu./ O Han'ın nâmı Mehmed'dir, Saadet evi Bağdat olsun/

O'nun kulu Pir Ahmed'in eliyle/ bu bina tamamlandı./ Eğer hicri tarihi bana sorarsan/ sekiz yüz yetmiş senesidir.¹²⁹ M.1465-66)

¹²⁹ Erkiletlioğlu, *Kayseri Kitâbeleri*, s. 46.

7- Fatih Sultan Mehmed Dönemi Başka Bir Kitâbe

İç Kale'nin doğudaki Dizdar Kapısı'nın girişinde etrafı profillerle sınırlandırılmış olan kemerin üzerine tek satır halinde Osmanlı Dönemi'ne ait kitâbe yerleştirilmiştir.

تجلى بحسبه العمران هذه القلعة المباركة وهو محمد بن مراد خان

Tecella bi hasbihi el umran hazihi'l kal'a ti'l mübareke til ve hüve
Muhammed ibn-i Murad Han

(Bu mübarek kale yapısı Murad Han'ın oğlu Mehmed'in¹³⁰ *şerefine karşılıksız bir cilve olarak süslendi*).¹³¹

Bu kitâbenin Pir Ahmed Bey'in kitâbesinden bir yıl sonra yapılmış olduğu sanılmaktadır. Gerçekten de bu kitâbenin bulunduğu kapı ve yine doğuda halen ayakta bulunan dış koruma hattının ikinci kapısı, güneydeki iç ve dış kapılar, mimarî bakımdan, bağlı bulundukları kale yapısından daha zarif ince yapıları ile ayrılmaktadırlar. Fatih, Dulkadirli Beyliği ile sınır olan bu şehri kuvvetlendirmek maksadıyla İç Kale'nin tâmir edilmesini emretmiş ve bu hususta gerekli tahsisatı da ayırtmıştı. Bu tâmir sırasında Fatih Dönemi'ne ait bir de mescid inşa edilmiştir ki bu mescid, bugün de yenilenerek hizmet vermektedir. Bu mescid ile ilgili olarak 1520 tarihli Tapu- Tahrir Defteri'nde "Mescid-i Ahmedek" (İç Kale Mescidi) şeklinde bir kayıt bulunmakta olup gelirleri de bir vakfiyede belirtilmiştir.¹³²

¹³⁰ Fatih Sultan Mehmed.

¹³¹ Erkiletlioğlu, age. s. 47.

¹³² Çayırdağ Mehmet, Kayseri'de Kitâbelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, XLII.

8- Arslanlı ve Dizdar Kapıları'nın Üst Lentosundaki Kitâbeler

İç Kale'nin orijinal haliyle günümüze ulaşamayan kapısının içe bakan tarafında, kapı kemerinin üzengi taşı seviyesinde bulunan konsol üzerinde Ayet'el Kürsi'den bir bölüm; "*Sinetün vela nevm lehu.*" yazılıdır. Bu taşın buraya sonradan konulduğu anlaşılmaktadır. Yazının karakteri dikkate alındığında, bir Selçuklu yapısına ait olması ihtimâli yüksektir.

Aynı şekilde Arslanlı Kapı'nın ana girişinin iç tarafında da bir kitâbe bulunmaktadır. Bu taşlar toplama olup kapı lentosu olarak kullanılmıştır.

Arslanlı kapı üzerindeki lentoda yer alan kitâbe

9- Yeni Kapı Kitâbesi

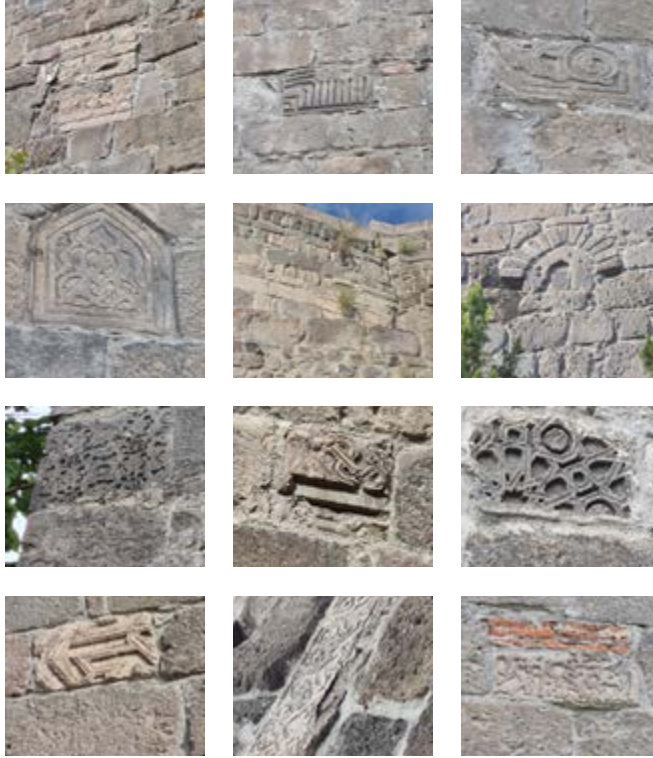
(81x40 cm)
 "Ve kad kâne hâze'l-bâb-ı ale'n-nâsi
 dayyikan vessa'ahu men evsaa
 Lillâhi te-âlâ aleyhi rıdvânun fî eyyâmi
 es-Sultanü'l-a'zam
 Sultan Selim Han fî hamsin ve sebain ve
 tis'a mie

(Bu kapı halka dar geliyorken Hicrî dokuzyüz yetmiş beş (Milâdî 1567) yılında Sultan Süleyman Han'ın oğlu, büyük Sultan Selim Han zamanında genişletildi. O'nu genişletene Allah bol rızık versin.)¹³³

¹³³ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Haz: Kemal Göde, Ank. 1982. S.21.

10- Kale Duvarlarındaki Toplama Malzemeler

İç Kale'nin (Ahmedek) yapım ve tâmirleri sırasında çok miktarda şehrin diğer binalarından toplanan bezemeli toplama malzemeler de kullanılmıştır. Tamamı Osmanlı öncesi Bizans ve Selçuklu Dönemi'ne tarihlenecek bezemeli devşirme malzemenin bezemeli yüzeylerin duvarların iç yüzeylerine değil de genellikle yola bakan cephelerine yerleştirilmiş olmaları görülmelerinin arzulandığını göstermektedir.

Aynı Selçuklu yapısından alındığı anlaşılan malzeme

(fe)th Keykubad bin Keyhüsrev kasîm emir ül.

(fetih sahibi, Keyhüsrev'in oğlu, Emir ül mü'mininin yardımcısı Keykubad)¹³⁴

¹³⁴ Bu kitâbe parçası İç Kale'nin kuzey cephesinde yeni açılan kapının sağ tarafında kullanılmıştır.

Kayseri Kale ve Surlarında Yaşanan Önemli Tarihî Olaylar

1- Kayseri Kalesi'nde Yaşanan Bir İktidar Mücadelesi

Türkiye Selçukluları'nın büyük sultanlarından II. Kılıçarslan (1155-1192) tahta geçince bir taraftan Haçlı ordusuna ve Bizans'a karşı, diğer taraftan Ermeniler ve zaman zaman Selçuklularla başa baş rekâbet eden Dânişmend Hanedanı ile mücadelesi sonucunda Anadolu'da devletin birliğini sağladı. Ancak bu kadar uzun ve şerefli bir mücadele hayatından sonra artık ihtiyarlamış ve sefere çıkamaz olmuştu. Onun bu durumunu gören oğulları arasında da veliahtlık ve saltanat ihtirasları başladı. Kılıçarslan da Türk feodal devlet geleneğine uyarak ülkeyi on bir oğlu arasında bölüştürdü (1186). Bunlardan Kutbeddin Melikşâh'a Sivas ve Aksaray bölgesi, Nureddin Sultanşâh'a da Kayseri bölgesi verilmiş oldu.

Statü gereğince on bir kardeş melik unvanıyla kendi eyaletlerinde yarı bağımsız olacaklar fakat sultan olan babaları Kılıçarslan'a tabi olacaklardı. Ama uygulama böyle olmadı ve her melik babalarının bıraktığı otorite boşluğundan faydalanarak sultanlık yarışına girdi. Bunlardan en şiddetlisi ve kanlısı Kayseri Kalesi'nde yaşandı. Sivas Meliki Kutbeddin Melikşah, önce babasının veziri İhtiyâreddin Hasan'ın komutasındaki Selçuklu ordusuyla Kayseri civarındaki "Konyukh" ovasında karşı karşıya geldiyse de Melikşah'ın ordusu Büyük Sultan'a hürmeten savaşmaktan vazgeçti ve Melikşah da Sivas'a çekildi. Vezir İhtiyâreddin ise Kayseri Meliki Nureddin Sultanşah'a gidip onun vezirliğini yapmaya başladı.¹³⁵ Bu olaydan sonra Kutbeddin Melikşâh, Erzincan Meliki Behrâmşâh'ın aracılığı ile babasını yanına alarak vezir İhtiyâreddin'i saf dışı etti ve Kayseri Kalesi'ni kuşattı. Babası Kılıçarslan bir fırsatını bularak Kayseri Kalesi'ndeki öbür oğlu Nureddin Sultanşâh'a sığındı. Oradan da kaçarak küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e gitti.¹³⁶

¹³⁵ Turan Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İst. 1971, s. 225-226.

¹³⁶ Turan, age., s. 227.

Kutbeddin Melikşah, kardeşi Nureddin Sultanşah'la Kayseri Kalesi dışında bir buluşma anında onu öldürdükten sonra şehri tekrar kuşatıp aldı ve İhtiyâreddin Hasan'ı da parçalatarak cesedini sokaklarda bıraktırdı. Nihayet halkın galeyana gelmesiyle İhtiyâreddin'in cesedi Kayseri'de kendi adını taşıyan Hoca Hasan Medresesi'ne defnolundu. Bu olaydan kısa bir zaman sonra da bu zulümlerin sahibi Melikşah öldü.¹³⁷

2- Şehzâdeler Arasındaki Mücadelelerden Faydalanmak İsteyen Ermeni Leon'un Kayseri Kalesi'ni Kuşatması

Sultan II. Kılıçarslan'ın ülkeyi on bir oğlu arasında taksim etmesiyle başlayan saltanat mücadeleleri sırasında (1186-1196) bu boşluktan faydalanmak isteyen Kilikya Ermeni Kralı II. Leon (1187-1219), Türklere karşı genişleme hareketiyle bazı başarılar kazanmış, Torosları aşarak Ereğli'yi zaptetmiş ve hatta Kayseri civarında Nureddin Sultanşâh'a ait bir kaleyi de (?) almıştı. Bu arada Kayseri Kalesi'ni de kuşatan ancak içeri giremeyen Kral Leon, bir miktar para alarak kuşatmadan vazgeçip ülkesine döndü. Bu başarıları sebebiyle 1198 yılında “büyük” veya “muhteşem” sıfatıyla taç giymiştir.¹³⁸ Ancak daha sonra Süleymanşâh ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde Ermeniler tamamen Sis ve çevresinde Selçuklu Devleti'ne vassal bir devlet olarak tabi olmuşlar ve bu bağımlılık Moğol işgâline kadar devam etmiştir. Osman Turan'ın Ermeni tarihçisi Morgan'a dayanarak verdiği bilgiye göre; üzerinde Süleymanşâh adının geçtiği Ermeni sikkeleri olduğu gibi,¹³⁹ hem I. Alâeddin Keykubad hem de II. Gıyaseddin Keyhüsrev adına günümüze kadar gelen sikkeler de bilinmektedir.

¹³⁷ Turan, age., s. 229.

¹³⁸ Turan, age., s. 251.

¹³⁹ Turan, age., s. 250.

3- Kayseri Kalesi'nde Yaşanan Başka Bir İktidar Mücadelesi

Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Alaşehir'de Laskaris'le yaptığı savaş sırasında şehit olunca oğulları I. İzzeddin Keykavus, I. Alâeddin Keykubad ve Celâeddin Keyferidun arasında iktidar mücadelesi başladı.

Ancak devletin ileri gelenlerinin oyuyla I. İzzeddin Keykavus sultan seçildi ve Kayseri'de tahta çıkarıldı.

Bu olaya karşı çıkan I. Alâeddin Keykubad yanına amcası Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah ve Ermeni Tekfur Leon'un kuvvetlerini de alarak Kayseri Kalesi'ni muhasara etti. Uzun süren kuşatma sırasında Keykubad'ın destekçileri Mugiseddin Tuğrulşah ve Ermeni Leon bu destekten vazgeçerek ülkelerine dönünce kalede bulunan Keykavus'un askerleri dışarı çıkarak savaşmaya başladılar. Yenileceğini anlayan Alâeddin Keykubad Ankara'ya (Enguriye) doğru kaçmaya başladı.

Böylece I. İzzeddin Keykavus Kayseri'de Selçuklu Sultanı olarak devletin sahibi oldu.¹⁴⁰

4- Alâeddin Keykubad'ın Kayseri Devlethâne ve Kalesi'nde Kendi Üzerinde Vesayet Kurmaya Çalışan Büyük Emirleri Saf Dışı Etmesi

İzzeddin Keykavus'un çocuğu olmadığı için, öldüğünde dönemin büyük devlet adamı Beylerbeyi Seyfeddin Ayaba, Pervane Şerefeddin Muhammed Mübârizüddin Çavlı, Emîr-i Meclis Mübârizüddin Behramşâh ve Emîr-i Ahur Zeyneddin Başara; Vezir Mecdeddin Ebûbekir'in huzurunda toplanarak Alâeddin Keykubad'ı hapis yattığı Kezirpert Kalesi'nden getirerek Selçuklu tahtına oturtma kararı aldılar. Keykubad'ı getirme görevini de onu oraya götüren Seyfeddin Ayaba'ya verdiler. Ayaba Kezirpert Kalesi'nde endişe içinde bekleyen ve ağabeyinin ölümünden haberi olmayan Keykubad'ı ağabeyinin mühür yüzüğünü göstererek inandırdı. Kendisi için de bir ahitnâme aldı. Alâeddin Key-

¹⁴⁰ İbn Bibi, *Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ank. 2020 s. 142-147.

kubad 25-30 yaşlarında olduğu hâlde önce Sivas'ta sonra Kayseri ve nihâyet Konya'da Selçuklu tahtına oturdu.

Ancak genç Sultan, babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nden beri görevde olan ve kendisinin tahta çıkarılması kararını veren bu yaşlı ve zengin beylerin baskı ve vesayetlerinden şikâyetçiydi. Bunların gittikçe nüfûz ve kudretleri artmış, devletin idaresinde başlıca söz sahibi olmuşlardı. Maiyetlerinin çokluğu ve zenginlikleri ile hadlerini aşıyorlardı. Meselâ, Sultan'ın saray matbahında günde otuz koyun kesildiği hâlde Seyfeddin Ayaba'nın konağında seksen koyun sarfedildiği biliniyordu. Hatta Sultan'ı düşürüp küçük kardeşi Koyulhisâr Meliki Celâleddin'i tahta çıkarmak üzere anlaştıkları da Sultan'ın kulağına gelmişti. Bunlar arasında Seyfeddin Ayaba, Zeyneddin Başara, Mübârizüddin Behramşâh ve Bahaeddin Kutluğca en büyüklerini teşkil ediyordu.

Bu duruma çok içerleyen ve kabullenemeyen genç Sultan, bahar mevsimi gelince Antalya'dan Kayseri'ye hareket edip, komplo kurma planları yapan beyleri orada bertaraf etmeye karar verdi. Kayseri'de beylerin saraya ve toplantılara silâhlı maiyetleriyle gelmesini yasakladı. Bir müddet sonra Sultan, nâib Hokkabazoğlu, Candar Emiri Mübârizüddin İsa ve Emir Komnenos ile anlaşarak bu beyleri Devlethâne'ye davet etti (6 Haziran 1223). Emirler Devlethâne'ye gelince işret ve sohbet sonunda Seyfeddin Ayaba, Mübârizüddin Behramşâh, Bahaeddin Kutluğca ve diğer emirler birer birer yakalanıp birer odaya hapsedildiler. Onların asker ve korumaları da kale zindanına atıldılar. Derhâl konaklarına memurlar gönderilip mal ve servetleri yazdırılarak evleri mühürlenip hazineye devredildi.

Sultan Keykubad, Kayseri Subaşı Mecdeddin İsmail'i muhaliflerin başı Seyfeddin Ayaba'ya göndererek cüretkâr davranışlarının sebebini sordu. O da cevaben *"Gurbet zamanında seni ve biraderini omuzlarımda taşıdım ve yetiştirdim. Uzun saçlarınızı taradım. Sizi beslemek için Rûm dilinde alışveriş yaptım. Babanızın temiz naaşını Rûm'dan İslâm diyarına getirdim. Seni vezir ve beylere rağmen hapisten çıkarıp tahta oturttum. Babanın kulları arasında kimse benim rütbeme sâhip değildir. Eğer tahakküm kıldımса bunu bu vesile ile yaptım ve hapisten çıkarken bana verdiğin ahde inandım. Bu sebeple Sultan'ın benden daha sâdık*

adamı yoktur ve zamanı gelince kadrim anlaşılacak, fakat pişmanlığın faydası olmayacaktır.” dedi. Bu sözler Sultan’ı daha da tahrik etti ve Ayaba derhâl idam edildi. Zeyneddin Başara da kale zindanında öldü. Emir-i Meclis Mübârizüddin Behramşâh Zamantı Kalesi’ne sürgün edildi. Bahaeddin Kutluğca Tokat’a gönderilip bertaraf edildi. Devlet idâresinden uzaklaştırılan emirlerin sayısı yimi dört civarındadır.

Sultan, devlet yönetimindeki bu engellerden Kayseri Devlethâne ve Kalesi’nde kurtulunca bertaraf edilen emirlerin yerlerine yeni atamalar yaptı. Sonra da davul, boru, çetr ve bayrak ile Meşhed Ovası’na çıktı. Öğleye kadar top ve çevgen oynadı.¹⁴¹

5- Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın Kayseri’de Zehirlenerek Ölümü ve II. Gıyaseddin’in Kayseri Kalesi’nde Saltanatını İlan Etmesi

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Ramazan Bayramı’nı Keykubadiye Sarayı’nın yakınındaki Meşhed Ovası’nda, büyük bir geçit resmi ile kutlamaktaydı. Muhtemelen gidilecek bir sefere hazırlanan askerler, Sultan’ın en büyük ordusuydu. Bu büyük orduda tımarlı sipahiler ve uç Türkmenleri ekseriyette olmakla beraber Hârizmliler, Selçuklu Devleti’ne bağımlı Ermeniler ve Rumlar, Gürcü, Frank, Rus, Kıpçak gibi ücretli askerler bulunuyordu. Sultan; önde saltanat bayrağı ile at üstünde, murassa ve mücevherli elbiseleriyle törene geldi. Üç başlı otağa girerek namaz kıldı. Bayramın üçüncü günü Kayseri’ye gelen bütün yabancı elçileri büyük bir ziyafete davet etti. Bütün devlet erkânı, beyler ve büyüklerin bulunduğu davette çeşitli çalgı aletleriyle hanendelerin okudukları musikî nağmeleri arasında, altın ve gümüş tabaklarla sunulan yemekler yeniyor ve şerbetler içiliyordu. Bu sırada çaşnığır Nasreddin Ali (Sultan’ın yemeklerini tadarak kontrol eden görevli), Sultan’ın önüne pişmiş bir kuş koyup parçaladı. Sultan, birkaç lokma yedikten sonra bir sancıya tutuldu. Derhâl Keykubâdiye Sarayı’na gitti (Şimdiki Şeker Fabrikası’nın kuzeyinde bulunan gölün yanındaki saray). İzdırabı gittikçe arttı. İshal geldi ve kan boşalmaya başladı. Sağlık

¹⁴¹ Turan, age., s. 340-341; İbn Bibi, age., s. 287.

durumunun hızla kötüleşmesinden ümitsizliğe kapılan Büyük Sultan, Celâleddin Karatay’a “*Benim işim sona erdi; kendimden ümidim kalmadı. Kemâleddin Kâmyâr’ı çağır; ona memleket meseleleri hakkında vasiyetler yapacağım*” dedi. Fakat az sonra konuşma melekesini de kaybetti. Kemâleddin Kâmyâr gelince Sultan’ın işaretlerinden bir şey anlamadı. Bayramın dördüncü günü (1 Haziran 1237 Pazartesi) Sultan hayata veda etmişti. Cenazesi iki gün sonra tahnit edilerek Konya’ya götürülüp Kümbethâne’ye defnolundu.

Sultan’ın cenazesi henüz Keykubâdiye Sarayı’nda iken, Keyhüsrev’in Ertokuş’tan sonra atabey yapacağı Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervane, Camâleddin Ferruh Lala, Sadeddin Köpek ve Gürcüoğlu Zâhir Üldevle derhâl şehzâde Keyhüsrev’i Keykubâdiye’den Kayseri Sarayı’na götürdüler (Muhtemelen şimdiki Vali Konağı’nın bulunduğu alanda olan saray). Şehzâdeyi tahta çıkardılar; kendisine biat ve saltanatını tebrik edip karşısında el bağladılar. Karşı bir hareket ve engel ile karşılaşmamak ve asıl şehzâde veliaht İzzeddin’e sadık kalabilecek beylerin muhalefetine fırsat vermemek için de Meydan Kapısı (Dervâze-i Meydan) dışındaki şehrin bütün kapılarını sıkıca kapattılar. Sultan’ın ölümünden ve bu hadiseden haberdar olan Hârizmli Kayır Han ve Hüsâmeddin Kaymeri gibi kudretli emirler Alâeddin Keykubad’ın kararı ve ona yaptıkları ahde aykırı bu teşebbüs karşısında gazaba geldiler. Hârizm beylerinin başı olan Kayır Han, Kemâleddin Kâmyâr’a: “*Melik İzzeddin Kılıçarslan Keykubâdiye Sarayı’ndadır. Büyük Sultan Alâeddin Keykubad’a yaptığımız taahhüde sâdık kalalım, elimizde bulunan veliahdı saltanata oturtalım, ordu bizimle beraberdir*” diyordu. Fakat Kemâleddin Kâmyâr çok ihtiyatlı olduğundan harekete geçmedi. Zaten bu sırada şehirden Kemâleddin Kâmyâr’a gelen haberde; her şeyin bitişi, gelip Gıyaseddin Keyhüsrev’e biat etmezlerse kendileri için akıbetin iyi olmayacağı bildiriliyordu. Nihayet ikinci vakti çare kalmadığını görünce Hüsâmeddin Kayır Han ve Hüsâmeddin Kaymeri ile birlikte şehre gelip yeni sultanı tebrik ettiler.¹⁴² Gıyaseddin Keyhüsrev, büyük kısmı Kayseri Devlethâne’si ve Kalesi’nde geçen işte böyle bir darbe ile

¹⁴² Turan, age., s. 404.

sultan oldu. Bu iktidar değişimi Türk tarihinin en talihsiz olaylarından biri olup Türk milletinin kaderinde bir kırılma noktasıdır.

6- 1243 Yılında Köseadağ'da Moğol Ordusuna Yenilen Selçuklu Ordusunun Kayseri Surlarına Sığınması ve Direnişte Surların Önemi

Yukarıda anlatılan tertiple sultan olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babasından kalan müreffeh Türkiye'yi yönetmekten acizdi. Nitekim tahta çıkışından beş yıl sonra 1243 yılında Köseadağ'da Moğol ordusuna karşı savaşmadan utanç verici bir şekilde yenilince vahşi Moğol ordusu önce Sivas'ı, sonra da Erzincan'ı işgâl etti. Bu iki şehirde fazla direnç görmeyen Baycu Noyan kumandasındaki Moğollar, Kayseri sur ve kalesini kuşattılar. Önce surların dışında önlerine çıkanları öldürüp her tarafı yakıp yıktılar. Baycu Noyan, diğer noyanlarla atlı olarak şehrin etrafındaki surları dolaşarak zayıf noktalarını belirlemeye çalıştı.

Sivas burcu karşısında bulunan dericiler çarşısı (debbâğ) tarafına üç mancınık kuruldu. Bunların çekilip çalıştırılmasında esirleri ve cavlakları (kalenderler) kullandılar. 15 gün süreyle taş atışlarına devam ettiler. Bu arada burçta büyük yarıklar açılmasına rağmen şehir halkı cesaretlerinden, kararlılıklarından ve fedakârlıklarından hiçbir şey kaybetmedi. Diğer taraftan birkaç yiğit, Mescid-i Battal dağlarında ve harabelerinde pusuya yatıp fırsatını buldukça saldırıya geçtiler ve Moğollara büyük kayıplar verdirdiler.¹⁴³ Moğol ordusunun eline düşmediler. Buna rağmen zafer ortada kaldı. O arada yağmadan elde ettikleri bol miktarda mala, eşyaya ve yiyeceğe sahip olan Moğol emirleri ve komutanlar dönmeyi ve Kayseri'nin işini ertesi yıla bırakmayı düşünmeye başladılar. Fakat o sırada şehrin iğdişbaşı olan Hacukoğlu Hüsam, geceleyin gizlice Baycu Noyan'a haberci (*kasıd*) göndererek can güvencesi istedi. Noyan da ona yazılı teminat gönderdi. Haberci geri dönüp Baycu'nun kendisini desteklediğini haber verince Hacukoğlu aynı gece su kanalından dışarı çıktı. Moğol ordugâhına giderek şehir halkının durumunu ve onların

¹⁴³ 1243 yılında eski şehir ile Mazaka'nın bazı sur ve harabelerinin mevcut olduğu anlaşılıyor.

çektikleri sıkıntıları ayrıntılı olarak anlattı. Bu ihanetten habersiz olan şehir halkı ise savunma ve direnmeye devam etti. Çok geçmeden emirler durumdan haberdar oldular. Baycu'nun kendisine yakınlık gösterenler ve yardımcı olanlara saldırmayacağı, malına, ailesine dokunmayacağı konusunda teminat mektubu verdiğini duyan şehir subaşı (serleşker) Topal Fahreddin Ayaz, ertesi gün Baycu'ya bir haberci gönderdi. İsteğine olumlu cevap gelince adamları ve mallarıyla birlikte Baycu'nun yanına gitti. Onun gidişiyle şehirde Samsamüddin Kaymaz'dan başka yönetici ve önlem alacak kimse kalmadı. Samsamüddin elinden gelen çabayı gösterdiyse de sonunda kuşatma sıkıntılarına katlanmakta aciz ve kusurlu kaldı.

Hacukoğlu ile Topal Fahreddin Ayaz (şehirden) dışarı çıkınca Baycu geri dönmekten vazgeçti. Bir gün bütün orduya silah başı yapmalarını buyurdu. Onlar yerlerini alınca şehre burcun karşısından dolu gibi ok yağdırdılar. Mancınık darbeleriyle yarıklar açtıkları burca merdivenler kurup kaleye çıktılar. Önlerine çıkan herkese, kılıç darbeleriyle ölüm şerbeti içirdiler. Burca çıkan bahadırların bazıları aşağıya inerek şehrin kapılarının kilitlerini balyozla kırdılar. Moğollar şehre girerek kaleyi ele geçirdiler. Emir-i arız ile bütün askerleri esir aldılar. Onları bağlı olarak Meşhed düzlüğüne götürdüler. Yaptıkları yıkım ve katliamdan sonra şehrin bayındır yerlerini ve binalarını ateşe verdiler. Sıradan halkın evlerini ve seçkin kimselerin saraylarını yerle bir ettiler. “İşte göz kamaştığı, Ay tutulduğu, Güneş’le Ay’ın bir araya getirildiği zaman, o gün insan kaçacak yer neresi diyecektir.” sözünü gerçekleştirdiler. Ateşin alevini esir göğüne¹⁴⁴ çıkardılar. Dumanlar Güneş’in yüzünü karartmaya, dünyalının gözünü şaşırtmaya başladı. Büyük küçük hiçbir yaratığın tedbir düşünmeye hâli kalmadı. Herkes dik tuttuğu boynunu çaresiz olarak Rabbani emrin hançeri önünde yumuşattı. Semavî kazaya ve Elestu gününde¹⁴⁵ alnına yazılana razı oldu. Hüküm kâtibi ve takdir yazıcısı onların ecellerinin son sayfasına ve ömürlerinin son kısmına kararlaştırılmış mukadder yazıyı yazdı. Bazılarını esirlik düşkünlüğüne,

¹⁴⁴ Hava kürenin üzerinde bulunduğu inanan ateş küre.

¹⁴⁵ Elestu, *Kur’an-ı Kerim*, 7/172.

bazılarını yokluk ipine vurdular. Bazılarına da sevdiklerinden ayrılma acısını tattırdılar. Onları kadından, çocuktan, akraba ve yakınlarından ebediyen ayırdılar. Böylece bir grup, Rabbani hükmün ve Yaradan'ın izniyle gaddar dünya arsasında kalırken bir grup da kalıcı dünyaya göç etmiş oldu.

Moğollar, şehrin ve şehirlilerin işini bitirdikten sonra dışarıya çıktılar. Daha önce aldıkları esirleri Meşhed düzlüğünde şehidlik derecesine ulaştırdılar.¹⁴⁶ Kadınları ve çocukları aralarında paylaştıktan sonra dönüş yolunu tuttular. Yolda yorulup yürümeye dermanı olmayan herkesi öldürdüler. Yıkık şehri çakallara ve kurtlara sığınak, kartallara ve akbabalara yuva olarak bıraktılar.

Yüce Allah; dünyanın efendisinin, yedi iklim sahibinin, ilim ve kalem erbabının sığınağının, İslam'ın ve Müslümanların değer verdiği kimsenin, iki âlemde de Allah'ın gölgesi olan uluğ inanc-ı a'zam Sahib Divan'ın adaletinin uğurundan, merhametinin feyzinden ve iktidarının mükemmelliğinden dolayı dünyada yaşayanları öbür dünya korkusundan ve dehşetinden korusun. Dünya viranesini, onun dünyayı süsleyen ışıyla cennet bahçelerinin gözettiğini kısıkandırır hâle getirsin. “*Şüphesiz O istekleri yerine getirendir.*”¹⁴⁷

Nitekim 1243 yılında Selçuklu ordusuna karşı savaşmadan Köseadağ Savaşı'nı kazanan barbar Moğol ordusu, önce Sivas'ı ele geçirmiş, sonra da Kayseri Kalesi önünde konuşlanarak şehre girmeye çalışmıştı. Ancak bütün gayretlerine rağmen bu muhkem surları aşamamışlardı. Moğol kumandanı Boycu Noyan'ın emri ile tam toparlanıp gideceklerken kale içinden çıkan önce Ermeni Hajukoğlu Hüsam ve sonra da Subaşı Topal Fahreddin Ayaz'ın kendilerine ve ailelerine zarar vermemeleri şartıyla Moğollara kalenin zayıf noktalarını ifşa etmeleriyle Moğol ordusu, kuşatmayı tekrar güçlendirip Sivas Kapısı civarından şehre girmeye muvaffak olmuş ve şehirde çok büyük bir katliam yapmışlardır.

¹⁴⁶ Abu'l Farac 10.000 kişinin katledildiğini söylüyor. *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ö. Rıza Doğrul, cilt: II, Ank. 1987, s. 542.

¹⁴⁷ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, *Selçuknâme*, çev.: Mürsel Öztürk, TTK, Ank. 2020, s. 502-504.

7- Hatîroğlu Şerefeddin İsyanının Kayseri Kalesi'nde Başlaması

Zehebî'ye göre Hatîroğlu, Moğollara karşı isyana başlayınca 13 Safer 675 (28 Temmuz 1276) günü Kayseri Kalesi'nin kapılarını kapatır ve cuma namazı kılınamaz. Sonra da şehirde Melikü'z-Zahir Baybars'ın adı ilan edilip nümayiş yapılır. Ancak Moğol kuvvetleri tarafından bastırılan isyanda Emîr-i Şikâr (av işleri nazırı) Kılavuzoğlu Seyfeddin, Alededdin Sancar, Kayıaba ve Türkmenlerden pek çok kimse ile Hatîroğlu Şerefeddin kısa bir yargılamanın ardından feci şekilde öldürülür.¹⁴⁸

8- Kürd Mehmed Ağa İsyanı ve Kalenin Kuşatılması

Celâlî ayaklanmaları bastırıldıktan sonra, yönetim sistemindeki boşluklar sebebiyle devletin resmî memurlarının makam ve mansıp için ayaklanmaları ve şehirleri kuşatmaları sık görülen hadiseler arasında yer almıştır. Kürd Mehmed Ağa'nın 1651 yılında Kayseri Kalesi'ni kuşatması da yine aynı sebeple ortaya çıkan isyanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürd Mehmed Ağa, İbşir Mustafa Paşa'nın önemli adamlarından biri idi ve onunla birlikte hareket etmekteydi. İbşir Mustafa Paşa'ya gelince, Abaza asıllı olup dayısı Abaza Paşa'nın yanında yetişmişti. Devletin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 1650 yılında Halep Valiliği görevine getirilmişti. Bir süre sonra Sivas Valiliğine tayin edilen İbşir Mustafa Paşa, Celâlî Abaza Hasan'ı yakalamakla görevlendirildiyse de onunla ırki yakınlığı düşünülerek bir süre sonra bu görevden alındı ve Bağdat'a gönderilmek istendi. Bu sırada Katırcıoğlu Mehmed Paşa'nın Abaza Hasan üzerine serdar yapılmasına ve 1651 yılında Kayseri Kalesi'nin kuşatılmasına kızan İbşir Paşa, Abaza Hasan tarafına geçerek asi oldu. İbşir Mustafa Paşa, onunla birlikte Ankara ve Eskişehir'e geldi, şehrin ileri gelenlerini öldürterek etrafa mütesellimler gönderdi. Anadolu'da kendilerine karşı koyabilecek bir güç bulunmadığı için kısa zamanda herkesi itaat altına aldı.

Nihâyet İbşir Paşa'ya Halep eyâletini, Abaza Hasan'a eski isteği olan Türkmen Ağalığı'nı, Topal Mehmed Paşa'ya Karaman'ı ve Kürd

¹⁴⁸ Turan, age., s. 542-543 dipnot.

Mehmed Paşa'ya Konya yönetimini veren merkezî idare, diğer zorbalara hâllerine göre birer voyvodalık ve hizmet vererek asileri bir şekilde denetim altına almış oldu. Fakat bu sırada Kayseri Kalesi'nde bulunan hazinenin kime ait olduğu konusunda çekişmeler başladı. Türkmenlerden toplanan Valide Sultan evkâfına ait vergi, isyanların had safhaya ulaştığı dönemlerde Türkmen Voyvodası'na (Abaza Hasan'a) verilmeyip Kayseri Kalesi'nde muhafaza edilmişti. Abaza Hasan kendisine Türkmen Voyvodalığı verildiği için bu hazinenin kendilerine verilmesi gerektiği düşüncesinde idi. Bu düşünceden hareketle İbşir Paşa ve Abaza tarafından Kürd Mehmed Ağa Kayseri'ye gönderilerek kalede muhafaza edilen hazinenin kendilerine teslimi husûsunda mücadele etmiştir. Kürd Mehmed Ağa, etrafına topladığı iki binden fazla sarıca ve sekban ile Kayseri'ye gelmiş ve hazinenin kendisine teslimini istemiştir. Kayseri'de o sırada sancağın mutasarrıfı olarak Dilaver Paşa bulunmakta idi. Dilaver Paşa, diğer devlet görevlileri, yeniçeri serdarı, âyân-ı memleket ve diğer iş erleri kalede bulunan hazineyi muhafaza için canla başla mücadele etmişlerdi. Kayseri Kadılığı'na gönderilen 25 Şevval 1061 (11 Ekim 1651) tarihli fermanda, Kayseri'de bulunan devlet görevlilerinin hazineyi teslim etmemek için mücadele ettikleri ve kale kapatılarak savunma yapıldığını bildiren mektuplarının alındığı ifade edilmiştir. İstanbul'dan gönderilen diğer fermanlarda Kayseri sancağında bulunan devlet görevlilerinden kaleyi gece-gündüz muhafaza edip hazineyi kale içinde güvenli bir yerde saklamaları istenmektedir. Bu zamana kadar gösterdikleri mücadele karşısında; “*Hazineyi teslim etmemişsiniz, berhudar olasmız, canla başla mücadele ediniz*” denilerek asilere karşı yapılan mücadele takdir edilmektedir.

Kürd Mehmed Ağa ve adamları Kayseri'de bulunan voyvodalığa ait at ve paraları alamayınca halka zulmetmeye başlamışlardı. Kayseri halkından on binden fazla kişi Kayseri Kadısı'na gelerek Kürd Mehmed Ağa'nın kendilerine yaptığı zulüm ve baskıdan dolayı şikâyetle bulunmuşlardı. Zira kalede zâten 200 hâne Kayserili ve devlet görevlisi bulunmakta, bunun dışında kalan halk savunmasız bir durumda mahalle ve köylerinde ikamet etmekteydi. Bu nedenle Kayseri Kalesi'nin dışında yaşayan halk üzerinde büyük bir baskı kurulmuştu. Kürd Mehmed Ağa

ve İbşir Paşa'nın adamlarından Boşnak Mehmed Ağa hazineyi almak için geldiğinde, Kayseri'de bulunan devlet görevlileri hazineyi teslim etmemek konusunda direnince, Kayseri Kalesi'ni elli gün boyunca muhasara etmiş, bununla yetinmeyerek kale dışında mahalle ve köylerde yaşayan halka saldırmış, canlarına ve mallarına kastetmişlerdir. Elliden fazla günahsız kişiyi katletmiş, evlerini ve harmanlarını talan etmişlerdir. Muhasara sırasında kalede 28 sandık içinde 56 bin esedî (siyah) kuruş ve bunun yanı sıra birçok emvâl ve erzak bulunmakta idi. Fakat bir müddet sonra devlet ve asiler arasında yapılan görüşmeler sonucunda muhasaranın kaldırılması yönünde anlaşma sağlanmıştır. Merkezden gönderilen emir ve fermanlarda Kürd Mehmed Ağa ile Boşnak Mehmed Ağa'ya hazinenin teslim edilmesi istenmiştir. Bu konuda Kayseri Sancağı Mutasarrıfı, Kayseri Kalesi Dizdarı ve Kethüdâsı'na merkezden ayrı ayrı mektup yazılmıştır. Kayseri Mutasarrıfı Dilaver Paşa tarafından 48 bin riyal kuruş, Şevval 1061 (Eylül/Ekim 1651) tarihinde Kürd Mehmed'e teslim edilmiş ve bu para İbşir Paşa'nın hazinesine dâhil edilmiştir. İsyancılarla devlet arasında barış sağlandıktan sonra İbşir Paşa, bu paraları kethüdâsı Bayram Ağa ile birlikte devletin merkez hazinesine göndermiştir.

Kuşatma kaldırıldıktan sonra bile Kayseri halkı bu kuşatmanın sıkıntısını yaşamıştır. Kuşatma sırasında şehir halkının bir kısmı Kürd Mehmed Ağa'nın zulmünden kurtulmak için kaleye sığınmıştır. Kale-nin yol üzerinde bulunan ve çarşı ile bağlantısı olan yere kapı ihdas edilmiştir. 2 Ramazan 1062 (7 Ağustos 1652) tarihinde mahkemeye müracaat eden esnaf; Celâlî hadisesinden (Kürd Mehmed Ağa) dolayı Kayseri şehir halkı güvenlik için iç şehre kapandığında çarşıda bulunan bir ana yolun üzerine kapı yapılarak kalenin müstahkem hâle getirildiğini belirterek; kuşatmanın sona ermesinin üzerinden neredeyse bir yıl geçmesine rağmen bu kapının kaldırılmadığı, dolayısıyla Meydan Kapısı'nın dışındaki çarşı erbâbının çarşıdan tecrit edilmiş gibi olduğundan bahisle kapının yıktırılmasını istemiştir. Kalenin kapalı olması sebebiyle Yenice Mahallesi'nde bulunan Hacı Kılıç Câmî-i evkâfından Hüseyin Bey Hamamı müsteciri Ali Kaya bin Veli'nin vakıf mütevellisi el-Hac Arslan bin el-Hac Ahmed hakkında Kürd Mehmed Ağa'nın şehre

saldırması ve şehrin kapanması ve Naima Tarihi'nde voyvodalığa ait bu paranın 48 bin riyali kuruş olduğu ifade edilmektedir. 1652 tarihinde 1 kâmil (riyal) kuruş 78 akçeye, 1 esedî kuruş 68 akçeye tekabül etmektedir. Bu takdirde Naima'ya göre 3.744.000 akçelik bir hazine, belgeye göre 3.808.000 akçelik bir hazine bulunmaktadır. İki kayıt arasında 64.000 akçelik bir fark bulunmaktadır. 1651 yılında Kayseri Kalesi'nin kuşatılması ve Kürd Mehmed Ağa hadisesi sebebiyle hamamın 50 gün kapalı kaldığı, bu süre için icarın alınmaması gerektiği hâlde adı geçen tarafından alındığı için mağdur olduğu beyânıyla dava açmıştır. Şevval 1067 (M Temmuz 1657). Dolayısıyla kalenin kuşatılması halkın yaşantısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Halk bir taraftan canından ve malından olurken diğer taraftan parasından da olmuştur. Zira Kayseri'de bulunan yeniçeri tâifesine mensup kişilerin bir kısmı kale içerisinde ikamet ederken bir kısmı da kale dışındaki mahalle ve köylerde ikamet etmekteydi. Kürd Mehmed, Kayseri Kalesi'ni kuşattığında kalede bulunan kişiler istenilen hazineyi vermeyince Kayseri halkına ve askerî görevlilere zulmetmeye başlamıştır. Kürd Mehmed Ağa'nın zulmünden kurtulmak isteyen halk, onun yapacağı tahribatı önlemek amacıyla asker tâifesi ile ittifak etmiş, Kürd Mehmed'in asker tâifesinden istediği parayı kendi aralarında toplayarak (daha sonra yeniçerilerin geri ödemesi kaydıyla) Kürd Mehmed'in adamlarına teslim etmişlerdir. Efkere köyünde bulunan zimmîlerin Kürd Mehmed Ağa'ya 700 esedî kuruş verdikleri ifade edilmektedir.

Başka bir belgede ise isyan eden ve hakkından gelmek ferman olunan, Müslüman ve gayrimüslimlere zulmeden Kürd Mehmed'e şehirde sâkin olan asker tâifesi adına 750 adet riyali kuruş toplanıp verildiği belirtilmektedir. Şevval 1061 (Eylül/Ekim 1651). Muhasara kalktıktan sonra halk yeniçerilerden paralarını alamayınca mahkemeye müracaat ederek haklarını aramışlardır. Kayseri kazasında bulunan şehir ve köylerdeki kişiler; Kürd Mehmed olayını bahane eden köy ve şehir kethüdâsı Osman ile Murad ve Horasan adlı gayrimüslimlerin, Kürd Mehmed ve arkadaşlarının yol açtığı küllî masraf için, herhangi bir emir ve ferman olmadan her Müslüman hânedan 27'şer kuruş, her gayrimüslim hânedan 40'ar kuruş topladıklarına dair İstanbul'a arzuhâl göndermişlerdir.

Yapılan haksızlık üzerine bu kişiler tutuklanarak hapsedilmiştir. Söz konusu kişilerin üzerlerinden 19 bin kuruş çıkmıştır. Halktan topladıkları bu akçeye dokunmamaları ve kurtuluşları için verilecek paranın yine halktan alınmaması gerektiği ifade edilerek, gerekirse bu kethüdâların İstanbul’a gönderilerek orada yargılanmaları istenmiştir. Kayseri halkı bir taraftan isyancıların, diğer taraftan da devlet görevlilerinin maddî yönden sıkıntılarına mâruz kalmıştır.¹⁴⁹

9- III. Selim’in Orduda Islahat Tedbirleri

III. Selim’in çağ dışında kalmış olan Osmanlı ordusunda yapmak istediği yenilikler yeniçerilerin hoşuna gitmemiş ve ülkenin her yerinde karşı koymaya çalışmışlardır. Kayseri’de de bu olaylar sırasında 1801 yılında kemend ile boğulup öldürülen Kayseri Kalesi Dizdarı Ahmed Ağa’nın 2069 numara ile müzede bulunan mezar taşında şu ifadeler geçmektedir:

“Dilâ aldanma debrin handesine (gönül aldanma dünyanın gülüp eğlenmesine)

Gülerken boynuna dakar kemendi (gülerken boynuna kemend takdırır)”

Dizdar Ahmed Ağa ruhu için fatiha / sene 1216 (M 1801)

10- Ömer Paşa’nın İdamı

1803 (H 1218) tarihinde Kayseri Mutasarrıflığı’na Ömer Paşa tayin edilmişti. Fakat daha vazifeye başlamadan, geldiği Kayseri yakınındaki Molu köyünde konaklamış iken hakkında idam fermanı çıkarılmış ve bu hüküm, Çaparzâde Süleyman Bey’in mihmandarı vasıtasıyla Kayseri nâibine bildirilmişti. Durumdan şüphelenen Ömer Paşa gizlice şehre inmiş ve mütesellim Akçakayalı Sadık Ağazâde Salih Ağa’nın konağına misafir olmuş iken, Yeniçeri Serdârı Kara Mehmed Ağazâde Veli

¹⁴⁹ Selçuk Hava, 1651 Yılında Kayseri Kalesi’nin Kuşatılması ve Kürt Mehmed Ağa, *SDÜ Fen Ed. Fak. Sosyal Bilimler Der.*, Mayıs 2008, Sayı 17, s. 33-40.

Ağa'nın delibaşısı tarafından baskınla yakalanmış ve kale zindanına götürülerek derhâl başı vurulmuştu.¹⁵⁰

11- Karslı Ali Paşa'nın Mutasarrıf Olarak Kayseri'ye Gelişi (1812)

Bu seneler boyunca, Nizâm-ı Cedîd askerlerinin kendi geleceklerini tehdit ettiğini düşünen yeniçeriler sık sık patırtı çıkarmaya devam etmişler, nihayet Kayseri'ye asayiş sağlamaya üzere mutasarrıf olarak Karslı Ali Paşa tayin edilmiştir. 12 Ekim 1812 tarihinde vazifeye başlayan Ali Paşa'ya da mukavemet gösteren ocaklı ağaları Paşa'nın konağındaki askerleri dağıtmışlar, Paşa'ya Kayseri'ye girmemesi için haberler göndermişler ve kendileri de Erkilet'e çekilmişlerdir. Ali Paşa ocaklı ağalara yumuşak davranmış, askerlerini önce köylerde gizlemiş ve şehre girmiştir. 15 Ekim günü geleneğe uygun bir şekilde memleket ileri gelenleri ile bir merâsim ve toplantı yapmıştır. O gün Mollazâde isimli isyancı zehirletilmiş ve ertesi günü ölmüştür. Ali Paşa'nın bu kararlı hareketleri ocaklı zorbaları sindirmiş, direnişi bırakmışlar ve silahlarını kâhya efendinin odasına teslim ederek birer ikişer Ali Paşa'nın ziyaretine gelmeye başlamışlardır. Bu vaziyette bir ay geçtikten sonra Ali Paşa siyâsetini daha da katılaştırmış ve sert tedbirler almaya başlamıştır. Nitekim 21 Kasım 1812 tarihinde, ocak ağalarından Deveci Kadir Ağa'nın oğlu Hacı Mustafa, Hacı Seyid, Kazazoğlu Mehmed, Hıdırşah oğlu Hacı Ahmed, Karslı Kızının oğlu, Hacı Abdüssamed Ağazâde Ömer Ağa birer birer çağrılarak önce tevkif edilmiş, sonra da boyunları vurularak idam edilmişlerdir. Olay, kaleden atılan 6 pare top ile halka duyurulmuş ve asilerin çıplak cesetleri At Meydanı'nda (Bugünkü Cumhuriyet Meydanı) teşhir edilmiştir. Ali Paşa'nın eşkıyâ ve yeniçerilere karşı kararlı hareketlerinin devam ettiğini görüyoruz. Paşa görevde kaldığı süre içinde yüz civarında elebaşiyi idam ettirmiş, idam edilenlerin mal ve mülkleri müsadere edilmiş ve her idam kaleden atılan toplanla halka ilan edilmişti.¹⁵¹

¹⁵⁰ Erkiletlioğlu Halit, *Geniş Kayseri Tarihi*, İhlamur Yay. 1. Cilt, 3. Baskı, Ank. 2022, s. 414.

¹⁵¹ Erkiletlioğlu, age., s. 418.

Evliya Çelebi'nin Anlatımıyla Kale ve Surlar

1649 yılı ilkbaharında Kayseri'ye gelen Evliya Çelebi burada gör-
düklerini şu satırlarla anlatmaktadır:

“Hazret-i Ömer -Allah ondan razı olsun- kendisi Kudüs'ü fethedip, seksen bin askere Hâlid bin Velid Hazretleri'ni büyük kumandan tayin etti. Hâlid, bu Kayseri'yi Nebî'nin Hicreti'nin yılı (..) tarihinde fethedip, içine kâfi miktarda bekâr erkeklerden (asker-i azebân) İslâm askerleri koyarak Medine'ye gitti. Yine Kayser ülkesinde¹⁵² yaşayan kâfirler (Rumlar) pis askerleriyle gelip bu kaleyi kuşatarak kaleye kapanmış Müslüman gazileri bütünüyle şehid edip kaleyi istilâ edecekken, bu kalenin arka tarafını görmeyi engelleyen (..) yönündeki dağdan bir büyük ordu yeşil sancaklarla çıkarak kâfirlerin hepsini öldürdüler.

Ondan sonra bu Kayseri (..) sene kendi hâline -yıkık- bırakılmış kaldı. Kral Kır Harkil¹⁵³ Kayser Oğlu (...) adlı bir adı kötüye çıkmış inatçı kirli kul, inat edip, yer ve yurtlarından sürdüğü bütün insanları getirerek Kayseri'yi imar etti. Onarılıp sağlamlaştırıldı. Hâlin hakikati Kayseri Kalesi bu yüksek dağın eteğinin (..) yönünde yükselmiş, havalı, etrafı açık bir şehrin bakımlı ve şenlikli yeri ve yurdudur. Harkil kimi zaman burada kalırdı ve bazen de Konya'da Meram Bağ'ında dinle-
nip eğlenirdi.

Bu Kayseri Kalesi'ni Sultân Alâeddin sene 476 tarihinde¹⁵⁴ kâfirler elinden fethederek, (şehrin) üçüncü fatihi oldu. Bu senede kayserler (Bizans imparatorları) Allah'a hamd olsun yıkıldılar. Bu ana kadar Kayseri Kalesi İslâm elindedir.

¹⁵² Bizans İmparatorluğu topraklarında.

¹⁵³ Kral Harkil: Kappadokia Doğumlu Bizans İmp. Heraklius (MS 610-641).

¹⁵⁴ Tarih ve bilgi hatası vardır. Alâeddin Keykubad'ın saltanat seneleri 1220-1237 yıllarıdır. Çelebi'nin verdiği 474 hicrî tarih ise milâdî 1083'e rast gelmektedir. Kayseri'nin fethi Dânişmendli Gümüşüştigin Ahmed Gazi'nin (H 477-497 / M 1085-1104) saltanatı döneminde gerçekleşmiş, torunu Melik Muhammed Gazi Dönemi'nde de Kayseri başkent olmuştur.

Kayseri İç Kalesi'nin Şekil ve Biçimleri (Eşkâl-i İç Kal'a-i Kayseriyye)

Önce şehrin kuzey tarafındaki Erciyes Dağı eteğinde bir yüksek tepe üzerinde Rum hükümdarları fil cüssesi kadar kesme taş ile sağlamca kale yaptılar. Ardından Dânişmendoğulları kaleyi Rumlar elinden fethettikten sonra genişleterek onardılar. Ancak bugün bakımlı olan yeni Kayseri bu Eski Kayseri'den sekiz bin adım uzak (?) mamur ve süslü bir şehir, eski zaman işi, sağlam, güçlendirilmiş kaledir. Burası Yunanlıların, Roma beldeleridir. Sivas şehri Kayseri'nin doğu yönünde beş menzil yerdir.

Bu İç Kale kapısı (...) yönüne bakıp, kapının kemeri üstünde karşı karşıya ve yan yana biri arslan ve biri kaplan şekilleri vardır. Bu kapıdan içeri(de bulunan) tahıl ambarlarında darı, buğday, pirinç ve peksimet (peksimât) fetihten beri durur. Ve akçelerin hepsi buradadır ve başka silâh âletleri, cephane (cebehane) hesapsızdır. Hanelerin hepsi 600'dür. Mevlâhane Mahallesi, Kazancılar Mahallesi, Kış Kapı Mahallesi, Kale Kapısı'ndan çıkınca attârlar, berberler ve köhne çizmeci dükkânlarıdır. Dizdâr Kapısı önünde bahçe ve şadırvanlar ile bayındırdır.

Bütün varoş kapıları (..) adettir ve şunlardır: Önce Boyacı Kapısı ve Kış Kapısı güneye bakar. Mahkeme yakınındaki Âsâr Önü Kapısı doğuya açılır. Odun Pazarı Kapısı kuzeye meyillidir. At Meydanı Kapısı kuzeye bakar ve Paşa Sarayı yakınındadır. Bu kapıların etrafında olan varoş duvarını çepeçevre (saran) Kayseri şehri suru (..) adımdır. Surun etrafı hendektir. Kış mevsiminde bu büyük hendek su ile ağzına kadar doludur. Bahar mevsiminde bu hendek içine bostan ekerler, güzel ve hoş sebzeleri olur.”

SURLARIN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Surun kuzeyindeki Meydan Kapısı veya Demirkapı denilen yerin yakınında bir Roma mezarı bulunmaktadır. Muhtemelen Justinianus Dönemi'nde surlar daraltılarak düzenlenirken daha önce yapılmış olan ve kime ait olduğu bilinmeyen bu muntazam mezar da surun bir parçası olarak kullanılmıştır. Buna benzer olarak şehir kalesine Yozgat

istikametinden gelen yol üzerinde bulunan bir Roma mezar anıtı daha bulunmaktadır. Bazalt kesme taşlarla yapılmış üçgen alınlıklı klasik Roma üslubundaki bu mezarın da kime ait olduğu bilinmemektedir.

Surların çevrelediği İçerişar'da Sultan Camisi (Ulu Cami), Sultan Hamamı ve Devlethane (Saray) gibi yapılar bulunmaktadır. Bu durum sur içi sahasının yönetim ve saltanat merkezi görevini gördüğü, bu sebeple diğer yapılar ile işlevsel alanların sur dışında kurulduğunu göstermektedir. Dikkati çeken bir diğer nokta ise sur içinde bulunan cami ve hamamın “Sultan” adını taşımalarıdır. Bu durum bu yapıların saltanata ait olduğunun izi olarak değerlendirilir.

Yoğun Burç güneydoğudaki en muhkem burç olup alt katı zindan ve üst katı “Pasban”¹⁵⁵ dairesidir. Bunun kapısı Hükûmet Dairesi içine açılırdı. Bu kulede pasban başı ve onun emrinde olanlar bulunurdu. Surun her iki tarafına gönderilecek nöbetçiler buradan yönlendirilir ve bunlar burcun her on beş metrede bir çıkıntılı nöbetçi noktalarını korurlardı. Sözü edilen hükûmet ve mahkeme dairelerinin arsası üzerine birtakım evler, mekânlar inşa edilerek birine Hürrem Çavuş ve diğerine Sultan Mahallesi adı verilmiş ve bunlardan Hürrem Çavuş Mahallesi'ndeki harap arsaya “*Eski Saray*” ve diğerine “*Eski Mahkeme*” adı verilmişti.

İçerişar'ı, yani bir zamanlar eski surla çevrili şehrin çevresini dolaşmak iki saat sürüyordu. (Surun tam uzunluğu takriben 2000 metredir). Eski Sur kuzeye açılan Meydan Kapısı'ndan batıya doğru uzanarak Dört Dükân Önü (bugünkü Düvenönü) mahallinden güneydoğuya dönüyor, Uzun Yol'dan (meydan ile Düvenönü'nü birleştiren yol) Boyacı Kapısı'na oradan eğri çizgi şeklini alarak Gürcü Hamamı arsasından Kıkıkapı'ya, oradan biraz ileride doğuya meyledip evvelce bahsi geçen “Yoğun Burç”a, oradan da kuzeye yönelerek Sivas Kapısı ile Yeni Kapı ve İç Kale'nin Top Kulesi'ne ve sözü geçen kaleyi takip ederek Meydan Kapısı'na uzanıyordu. Böylece gayrimuntazam üçgen biçiminde bir şekil ortaya çıkmaktaydı.

¹⁵⁵ Pasban=Karakol.

Selçuklular Dönemi’nde başlayan sur dışı yerleşimler Osmanlılar Dönemi’nde daha da yaygınlaşmış ve sur dışında birçok mahalle kurulmuştur.

Ahmed Nazif Efendi Mir’at-i Kayseriyye isimli eserinde bu surları ve civarını detaylı anlatmaktadır: “Dış Kale (Batınü’l-Medine=İçeri Şar); çarşılar, pazarlar, imalathaneler, ibadethaneler bulunur. Bunun içi Umumi (Kapalı) Çarşı ile beraber on dokuz¹⁵⁶ mahalleyi şamil ve İçeri Şehir adıyla anılır. (Halk tabiriyle İçerişar)

Doğuya açılan Sivas Kapısı’ndan girildiği gibi sağlı sollu kapının iki tarafında Dizdar Ağası Dairesi, yani Kapıcı Baş Konağı bulunur.

İç Kale’nin Top Kulesi önünden Zeynel Abidin Hazretleri’nin türbesi civarındaki nöbetçi kulesine ve oradan da şimdiki Daire-i Askeriye’ye, debboy (askerlerin silah ve elbiselerinin depo edildiğini ambar) ve hapis-haneyi hizalayarak Serçeoğlu Mahallesi’ndeki diğer nöbetçi kulesine uzanmış olmak üzere eski bir sur idi. Bu surun içine At Meydanı denilir ve Meydan Kapısı bu meydana açılıp sözü edilen meydanda usul-i harp tâlimi ve güreş icra edilirdi. Kuzeye bakan Meydan Kapısı’ndan girilebildiği gibi sağ tarafta Askerî Kışla ve sol tarafında kapısı meydana açılmak üzere umuma ait büyük bir han vardı. Ayrıca batı tarafına doğru uzanan surun muayyen yerlerinde de bunun gibi birer Nöbetçi Kulesi mevcut idi. Dört Dükkân Önü denilen mahallin üzerine gelen nöbetçi kulesi ve İkinci Paspan Dairesi’nden ibaret bulunmakta ve civarındaki kule nöbetçileri zikredilen daire tarafından sevk edilmekte idi.

Meydan Kapısı ile Sivas Kapısı civarında umuma ait olmak üzere birer han bulunduğundan, her akşam dizdarlar tarafından kapılar kapatılır, nöbetçiler oturtulur ve gece gelen yolcu ve nakliyeciler sabahleyin yoklama edildikten sonra şehre kabul olunurdu. (Üzerleri ve eşyaları arandıktan sonra.)

Eski surun dışı; hendeklerle çevrili ve ilerisi mera ve mezradan ibaret, ev ve iş yerleri bulunmayan mahallerdir. Hâlen “Konuklar Mahallesi”

¹⁵⁶ Halil Edhem Eldem, *Kayseri Şehri*, Haz. Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Nu: 524/93, Ank. 1982, s. 21.

adıyla meşhur olan ve şimdi hemen hemen şehrin ortasında kalan mahalle, kayıtlı bir vakfiyede “Konuklar Mezrası” adıyla yazılıdır.¹⁵⁷

Bizans Dönemi’nde yapıldığı varsayılan ve Kayseri gibi coğrafi yapısı itibarıyla düz bir alanda kurulmuş olan şehrin içindeki kale, duvar bedenleri ve burçları ile gereği ölçüsünde yükseltilerek yapının bölgeye hâkimiyeti sağlanmıştır.

Dânişmendli Meliki Muhammed Gazi ve Türkiye Selçukluları Dönemi’nde özellikle de I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad tarafından önemli ölçüde onarılmıştır.

Kale, Selçuklulardan sonra Eretna Beyliği ve Kadı Burhaneddin Devleti’ne geçti. 1398 yılından itibaren de Karamanoğlu, Dulkadiroğlu ve Osmanlılar arasında el değiştirdikten sonra 1474 senesinde Gedik Ahmed Paşa’nın Karaman Beyliği’ni ortadan kaldırmasıyla Vilâyet-i Karaman’a bağlı “Liva-yı Kayseriye” olarak sancak merkezi oldu ve Osmanlı Devleti’nin bir parçası hâline geldi.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi’nde Osmanlı Devleti’ne geçen Kayseri’yi Dulkadiroğlu ve doğudan gelecek askerî tehlikelerden korumak için bizzat Sultan’ın emriyle ve yeterli ödeneği de göndermesiyle İç Kale tamir edilmiştir. Bu onarım sırasında “Mescid-i Ahmedek” isimli bir de mescit yaptırılmıştır.

Kayseri İç Kale’sinin ikinci büyük onarımı da XVI. yüzyılın hemen başlarında 1507 yılında Sultan II. Bayezid Dönemi’nde yaptırılmıştır. Sultan’ın 57.980 akçe gönderdiği bu tamir sırasında “su sığırı” denilen mandalar (camızlar) tarafından çekilen kağnılarla Meşhed İni, Arguncuk, Talas, Tevanasun, Germür, Venk, Yenice Köy, Erkilat, Anbar Viranı, Ebu İshak Mahallesi, Havand Mahallesi, Alagöz, Cırgalan, Horsana, Kumalı, Yargat, Karahöyük, Hasan Alp, Akin, Kızık ve Efker’e den taş taşınmıştır. Ayrıca bu onarımda kullanılan ağaç, kamış, gilamada, külünk, demir, toprak, yakacak ve kireç taşı da çevre köy ve beldelerden temin edilmiştir.¹⁵⁸ XVI. yüzyılda burada 1 dizdar, 1 kale kethüdası ve 96 adet de muhafız bulunduğunu kayıtlar göstermektedir.

¹⁵⁷ Ahmed Nazif Efendi, age., s. 69.

¹⁵⁸ İnbaşı, Kayseri Kalesi, s. 832-837.

Şehrin savunma ihtiyacının azalmasıyla 14 Ekim 1721 tarihinde Kayseri mütesellimi Mustafa Ağa'ya gönderilen bir fermanla Kayseri Kalesi'nde bulunan "amel manda" (iş yapamaz, iş göremez) tunç top-
ların yenileriyle değiştirilmek üzere İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Bu nakliye işini organize etmek üzere bir de mübaşir tayin edilmiştir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, 1910 yılında Kayseri'ye gelerek göz-
lemlerini yazan Cebecizâde Mustafa Remzi Bey de İç Kale etrafındaki
hendekler için; *"Çarşılarını da gezdikten sonra Kale tarafına geldim. Bu kalenin etrafındaki derin hendekler; kirli, yeşil, pis su ile dolu. Sıtma yuvası! Kalenin içi yakınında takriben 15 metre ileride Saat Kulesi göze çarpıyor."* yorumunu yapmaktadır.¹⁵⁹ Bu hendeklerin bir kısmı (1915 yılında) doldurulmaya başlanır.

1916 yılında da Belediye Reisi Rıfat Bey Dönemi'nde kalenin içindeki evler boşaltılarak Kale Mahallesi ortadan kaldırılır ve mahalle tehcire tabi tutulmuş Ermenilerin terk edilmiş evlerine taşınır. Burası hapishane ve garnizon hâline getirilir.

1936 yılında cami hariç içerideki yapıların tamamı yıkılır.

1938 yılında İç Kale'nin çevresindeki hendeklerin tamamı kapatılarak buraların bir kısmına basit dükkânlar bir kısmına da sebze bahçeleri yapılır.

1949 yılında Kale İçi sebze pazarı olur ve surların iç kenarlarına da basit baraka dükkânlar yapılır.

1984-1989 arasında sarraflar ve kuyumculara tahsis edilecek şekilde yeni bir projenin inşaatı devam eder. Bu sırada kale içindeki inşaat sebebiyle kuzey duvarına belediye tarafından üçüncü bir kapı açılarak Kale İçi Cumhuriyet Meydanı ile irtibatlandırılır ve sur kenarlarına da küçük dükkânlar yapılarak diğer çeşitli esnaflara tahsis edilir. Ancak bu mekân sarrafiye esnafı tarafından fazla itibar görmediği için 2013 yılında kale içi tekrar tamamen boşaltılarak bu defa altı sene süren bir yeni projenin uygulanması başlar. Bu tasarım, 2019 yılında bitirilerek

¹⁵⁹ *Cebecizâde Mustafa Remzi Bey'in Hatıraları*, 1910, Yayına hazırlayan: Hüseyin Cömert.

Kayseri’ye yakışan güzel bir arkeoloji müzesi yapılmış ve tarihî yapı gayet uygun bir işleve kavuşturulmuş olur.

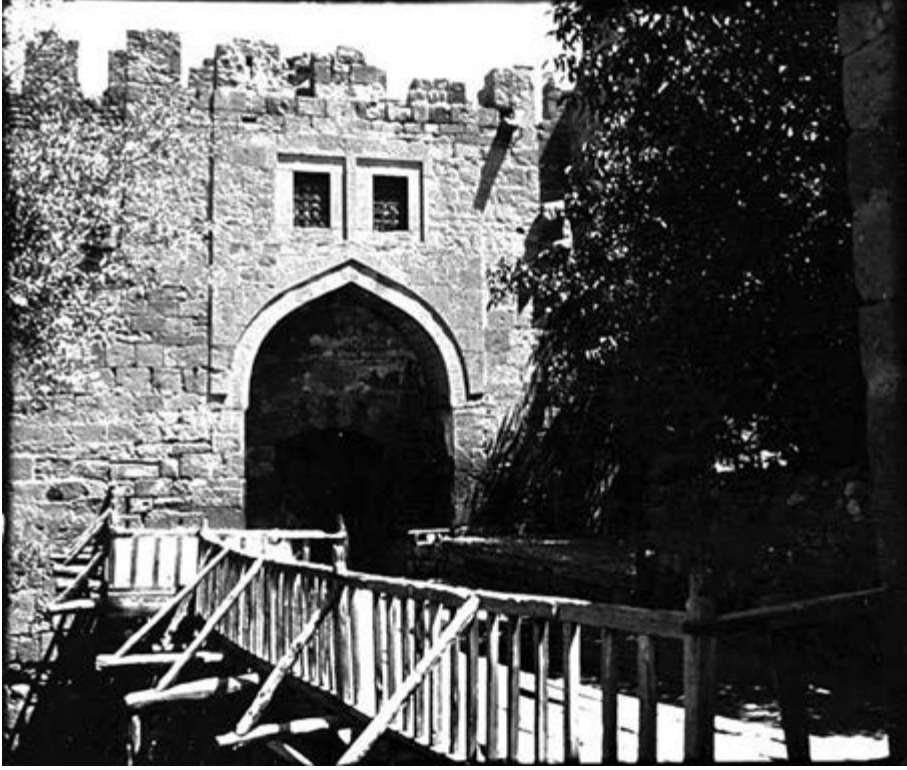
SONUÇ

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçip şehirler kurması ile birlikte toplu savunma ihtiyacı da ortaya çıkar. Kayseri gibi MÖ 11-9. yüzyıllarda Erciyes’in eteklerinde kurulan ve sonra da gelişerek Kappadokya Devleti’ne başkentlik yapan bir şehirde, her ne kadar milâdın ilk yıllarında Kayseri’ye gelen Strabon “şehrin bir kalesi yok” dese de MÖ 260-220 yıllarından itibaren peyderpey savunma duvarları yapıldığı tarihî olayların gidişatından anlaşılır.

Daha sonra MS 4. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak ovaya inmeye başlayan ve 200 yıla yakın süren bu zaman diliminde Kayseri Ovası’nın güneybatı ucunda oluşan şehrin etrafında da uzunluğu takriben 5-6 kilometreyi bulan bir sur yapılır. Ancak şehrin evlerinin içini dolduramadığı bu kadar uzun bir duvarın tamir ve bakımı mümkün olamadığından Bizans İmparatoru Justinianus Dönemi’nde surlar daraltılarak daha güçlü bir savunma sağlanır.

MS 9-11. yüzyıllarda Geç Bizans Dönemi’nde doğudan gelen Sasanî ve İslâm ordularının akınlarına karşı kuzeybatı ucuna İç Kale yapılır.

Anadolu’nun Türkleşmesi sürecinde Danişmendli Beyliği ve Türkiye Selçukluları’nın hâkimiyet alanına giren sur ve kale yeniden onarılıp ilâveler yapılır. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde zaman zaman yapılan onarımlarla günümüze kısmen ulaşır.

İç Kale etrafındaki su kanalları kaldırılmadan önce Arslanlı Kapı'dan giriş (1916 öncesi)

1935

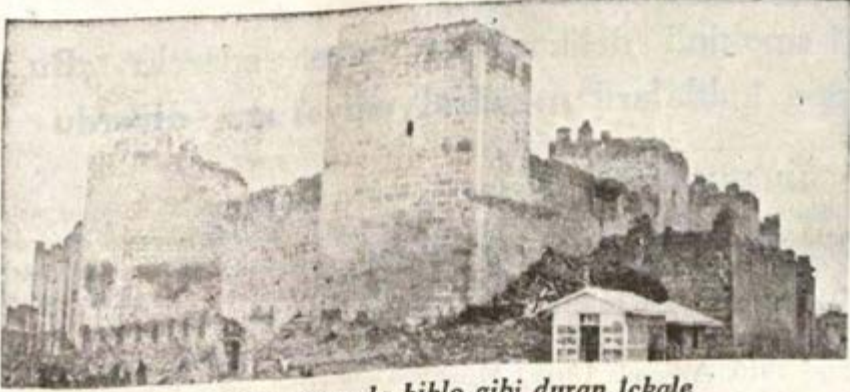
Arslanlı Kapı

AMİT YOLUNDA

Kayseri kalesi

Bu surlar Türk eseridir. Onun tarihini Kayseri münevverlerinin çalışmaları aydınlatacaktır

— 5 —

Şehir ortasında biblo gibi duran içkale

İKİNCİ BÖLÜM

KAYSERİ ÇEVRESİNDEKİ DİĞER KALE, SUR VE GÖZETLEME KULELERİ

Zamantı Kalesi, Fotoğraf: Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Anadolu'daki her yerleşim yerinde ya bir kaleye ya bir kale kalıntısına ya da bir kale harabesine rastlamak oldukça mümkündür. Sadece Kayseri ve civarındaki yerleşim yerlerinde buna benzer birçok kale mimarisi kalıntısına rastlamaktayız. Daha çok tepe kale olarak tahkim edilen; savunma, yol denetimi ve gözetleme kaleleri olmak üzere; Kayseri kale ve surları dışında 34 adet yapı bulunmaktadır. Günümüzde bu kale veya hisarların çoğu yok olmuş veya harabe hâldedir.

Kale, Sur ve Gözetleme Kuleleri

- 1-Kültepe-Kaniş Surları
- 2-Lifos Surları
- 3-Taşlıburun Kalesi
- 4-Hisarcık Kalesi
- 5-Seykalan Hisarı
- 6-Akkale
- 7-Zırha Kalesi
- 8-Parsenos Kalesi
- 9-Yuvalı Köyü Kalesi
- 10-Melikgazi Kalesi
- 11-Akkışla Kululu Kalesi
- 12-Develi Kalesi
- 13-Develi Karahisarı-Yeşilhisar Kalesi
- 14-Şahmelik Kalesi-Develi
- 15-Öksüt Kalesi-Develi
- 16-Kaleköy Kalesi-Develi
- 17-Yeniköy Kalesi-Develi
- 18-Tombak Kalesi-Develi
- 19-Bakardağ Kalesi-Develi
- 20-Kulpak Kalesi-Develi
- 21-Viranşehir Kalesi-Pınarbaşı
- 22-Şerefiye Kalesi-Pınarbaşı
- 23-Bozkale-Pınarbaşı
- 24-Karakale-Pınarbaşı
- 25-Viranşehir Kalesi-Pınarbaşı
- 26-Şeyhşaban Köyü Kalesi-İncesu
- 27-Güney Kale-Yahyalı
- 28-Gerzile Kalesi-Yahyalı
- 29-Bostanlı Kalesi-Yahyalı
- 30-Çamlıca Köyü Kalesi-Yahyalı
- 31-Aşirlik Kalesi-Yahyalı
- 32-Köşk Kalesi-Yahyalı
- 33-Hopur Kalesi-Yahyalı
- 34-Kavak Kalesi-Yahyalı

1- Kültepe-Kaniş Surları

“Kayseri Kale ve Surları” başlığı altında yaptığımız bu çalışmayı, Kayseri bölgesindeki bilinen en eski yerleşme yeri olan ve günümüzde “Kültepe Höyüğü” olarak tanınan Kaniş şehri surları ile başlatmak gerektiğine inanmaktayız.

Daha Hitit Krallığı kurulmadan önce Hatti krallarından Anitta’nın, başkentini Kuşşara’dan Kaniş’e taşıdığı ve kenti yeniden (surlarla) tahkim ettiği, Anitta’nın yazdırdığı düşünülen bir metinde belirtilmektedir.¹

Erken Tunç Çağı’ndan da önce (MÖ 3000) yerleşim görmeye başlayan Kaniş’in² Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda etrafında bir koruma duvarı bulunduğu ve politik bir üstünlükleri olmayan Asurlu tüccarların ana höyükte değil de şehir duvarının dışında yerleştikleri ifade edilmektedir.³ Zira MÖ 1950-1750 yıllarında tüccarlar Asur’dan Anadolu’ya kalay, kumaş, baharat ve bazı mamûl eşya getirip altın, gümüş ve kıymetli taşlar götürüyorlardı. Hem Asurlu tüccarlar ve hem de Kaniş şehrinin yöneticileri için değerli olan bu ticarî malların güvenli bir şekilde taşınması ve Kaniş’te korunması çok önemliydi. Bu sebeple Kaniş, etrafı duvarla çevrili muhkem bir şehirdi. Sarayın bulunduğu yukarı höyüğün ve tüccarların yaşadığı aşağı Karum’un etrafının iki ayrı surla çevrili olduğu anlaşılmaktadır.

Karum surlarının kapısı, “abullim” (şehir kapısı) kelimesiyle ifade ediliyor ve bu kapılardan “rabi abullim” isimli şehir kapıları amiri sorumlu bulunuyordu. Rabi Abullim’in emrinde de en az üç kişilik bir ekip vardı. Kapı görevlileri şehre girip çıkanları kontrol etmenin yanında, kapıdan içeri sokulan veya çıkarılan ticarî malların denetimini yapmaktaydılar.⁴ Nitekim Kaniş ve Asur arasında yapılmış antlaşmada, “parakannum”

¹ Lloyd Seton, *Türkiye’nin Tarihi*, çev. Ender Varinlioğlu, Tubitak Popüler Bilim Kitapları, Ank. 2003, s. 31.

² Baydur Nezahat, *Kültepe (Kaniş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. 1519, İst. 1970, s. 36.

³ Baydur, s. 39.

⁴ Günbattı Cahit, *Kültepe-Kaniş*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kays. 2012, s. 133.

Bugün güney kısmı takip edilebilen taş temelli savunma sistemi (Fikri Kulakoğlu)

Bugün güney kısmı takip edilebilen taş temelli savunma sistemi (Fikri Kulakoğlu)

(Fikri Kulakoğlu Arşivi)

(Fikri Kulakoğlu Arşivi)

cinsi kumaşın onda birinin vergi olarak alınacağı belirtildikten sonra, kumaşın vergisi ödenmeden şehir kapısından sokulmayacağı hakkında karar bulunmaktadır.⁵

Kültepe kazılarında; yukarıda önce eski bir saray bulunduğu ve etrafında “testere dişi” tekniğiyle yapılmış bir sur olduğu ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda etrafını çevirdiği yapının dış duvarı vazifesini de gören sitadel surunun (iç kale) temellerinin kalınlığı yer yer 4 metreye kadar ulaşmaktadır. Yapı malzemesi olarak yalnız yerli andezit, kerpiç, ağaç ve çamur kullanılan; kuzey, batı ve güney yönlerinde, sura yedişer metre aralıklarla bağlanmış küçük kuleler yer almaktadır. Doğu yönündeki kulelerinin birçoğu eski çağlarda yıkılmış, kaybolmuştur.

⁵ Günbattı, age., s. 162.

Öyle anlaşıyor ki sur, sarayla beraber inşa edilmiş ve onunla birlikte yakılıp terk edilmiştir.

Kazılarda bu surun üzerine daha geç dönemde Warşama Sarayı’nın yapıldığı anlaşılmıştır. Mama Kralı *Anum-hirbi*’nin Kaniş’e gönderdiği bir mektubu içeren tabletten edinilen bilgilere göre, bu saray Kaniş Kralı İnar’ın oğlu Warşama’ya ait olmalıdır.

Anadolu’daki Eski Asur Ticaret Kolonileri’nin merkezi olan “Kaniş Limanı” yani Kaniş Karumu’nun yer aldığı Aşağı Şehir ise, Kültepe’nin yaklaşık 300 yıl kadar iskân edilmiş bir alanıdır. Bugünkü bilgilerimize göre çapı 2.5 kilometre civarındadır. Yazılı kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Kaniş-Karumu’nun kuvvetli bir surla çevrili müstahkem bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Yaklaşık olarak MÖ 1835’li yıllarda, Asur Kralı Naram-Sin zamanında büyük bir yangın felaketine maruz kalmış olan şehir, kısa bir müddet sonra tekrar iskân edilmiştir.⁶

Burada uzun yıllar arkeolojik kazı yapan Tahsin Özgüç ise; “*Sadece Warşama Sarayı’nın kalın duvarlarının akropolü koruyan bir sur gibi görev yaptığını*” söylemektedir. Son yıllarda en kapsamlı ve sistemli Kültepe arkeolojik kazısını gerçekleştiren Fikri Kulakoğlu ise; “Sadece sarayın duvarının bir sur görevi yapamayacağını, zira Kültepe’de içine Karum’u da alan bir sur olması gerektiğini çünkü bölgede çok yoğun bir yerleşim olduğunu, aynı zamanda yazılı belgelerde belirtilen ev ve arsa fiyatlarının pahalı olmasının da şehrin korunaklı bir alan olduğunun işareti olduğunu, yani bir surla çevrili olması gerektiğini” düşünmektedir.

Yine Büyük Hitit Devleti’nin yıkılışından sonra Helenistik Dönem ile çağdaş olan dönemde (MÖ III. yüzyıl) Kaniş şehrinin taş temelli bir duvarla (sur) çevrili olduğunu Sn. Tahsin Özgüç; “*Helenistik Çağ’da Mazaka’nın (Kayseri) ön plana çıkmasıyla Kaniş önemini kaybetmişse de burada oturulmaya devam edildiği, surda onarımlar yapıldığı, hatta Roma Çağı’nda da Asur Ticaret Kolonisi Dönemi yapılarının hemen*

⁶ <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/bir-uygarlik/kultepe-kanis>.

üzerinde yer alan surun,⁷ yeniden onarılarak kullanıldığı”⁸ ifadeleriyle bildirmektedir. Höyük, Geç Roma Dönemi’nde terk edilmiştir.

Günümüzde yapılan arkeolojik kazılarda ise özellikle sarayın bulunduğu yukarı şehir etrafında bariz sur kalıntılarına rastlanmaktadır. Bu yapıların temel inşa malzemesi Kayseri ve çevresinde bolca bulunan kesme, kaba yonu ve moloz taşı olup mimarinin gerektirdiği yerlerde ve biçimde bolca kullanılmıştır. Sur, yer yer 5-6 metre yükseklikte sıralı taş ve üzerinde 3 metre civarında kerpiç yapı ile toplam 8 metre yüksekliğe ve 2,5-4 metre kalınlığa ulaşmaktadır. Duvarın yapısını tutturucu ara madde olarak da kuru çamur harç kullanılmıştır. Her beş sırada bir ağaç dalları (hatıl) ile güçlendirilmiştir. Sur boyunca dört köşe kuleler ve surun iç yüzeyinde her 7 metrede bir, surun üstüne çıkılabilecek merdivenler yer almaktadır. Surun dış yüzeyi sağlamlığı artırmak için çeşitli zamanlarda yapılmış payandalarla desteklenmiştir.⁹

2- Lifos Surları

Erciyes’in kuzey önünde yer alan ve ondan sonra en büyük tepe olan 2509 m yüksekliğindeki Lifos, Erciyes’in 2-2,5 milyon yıl önce yeniden püskürmesi ile oluşmuştur. Birçok Argaeus betimlemeli Roma sikkesinde yer alan Lifos’un (veya Kifos) üzerinde bütün tepayı kuşatan 1,5-2 metre eninde büyük ve kaba kayalardan yapılan bir sur bulunmaktadır. Kayseri Ovası’na hâkim olan bu surun güneyde ve batıda kapıları olup 15-20 metrede bir 15 adet yuvarlak burçla takviye edilmiştir. Surun içinde, değişik bina kalıntıları ve ortasında tapınak olduğu tahmin edilen büyük bir yapının enkazı ile ayrıca sarnıçlar, taş meskenler ve kemerli mezar yapılarından oluşan kalıntılar bulunmaktadır. Surlara bitişik vaziyette

⁷ Özgüç Tahsin, *Kültepe-Kaniş/Nesa Sarayları ve Mabetleri*, TTK Yay. V-46, Ank. 1999.

⁸ Özgüç Tahsin, *Altıntepe Kazıları, Belleten*, XXV, 1961, s. 520.

⁹ Kulakoğlu Fikri, Kaniş, Neşa, Anisa, Karye-i Kınış, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. 155, 2017, s. 7-16.

Lifos ve Erciyes

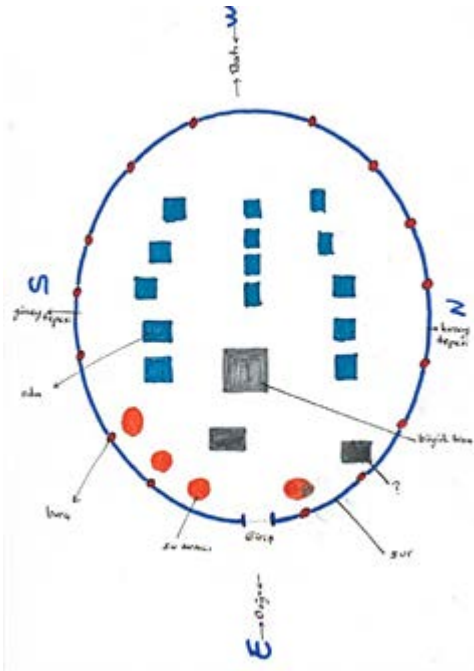
Surlar

Surlar

taş mesken kalıntıları ve çok miktarda su sarnıcı da özellikle kraterin doğu kenarında yoğunlaşmıştır. Lifos'un doğu eteklerinde ise bugün ismi Örenşar olan büyük düzlük olup burada çok miktarda kaya oyma lahit bulunmuştur. Bu lahitle belediye tarafından yakında bulunan bir parka taşınmıştır.

Eski ve Orta Tunç Çağı olan 3000-2000 yılları arasında yerleşim mahalleri, Kültepe’de olduğu gibi höyükler üzerine kuruluyordu ki en önemlilerinden biri de Erciyes’in kuzeydoğu tarafındaki Lifos’un tepesinde bulunan kale ve yerleşim alanıdır. Lifos’ta surlar içinde çok miktarda yapı enkazının bulunması, Lifos’un hem

Lifos Dağı harabeleri yerleşim şeması (Ali Çavuşoğlu)

Persler hem de Kappadokya ve Romalılar Dönemi'nde dinî bir merkez olması ihtimalini güçlendirmektedir. Erciyes'in yüksek bölgelerinin birer inziva ve tapınım alanı olarak kullanıldığı buradaki insan yapımı mağaralardan anlaşılmaktadır. Hatta Kappadokya ve Roma dönemi sikkelerinin üzerinde de Erciyes'in tepelerinde tapınak figürleri bolca kullanılmıştır.

Sarnıçlar: Batı yöndeki sur duvarının hemen doğusunda, sur duvarının neredeyse çok yakınına konumlandırılan, ikisi kuzeyde ikisi güneyde olmak üzere dört adet sarnıç bulunmaktadır. Bu sarnıçlardan kuzey yönde bulunan dikdörtgen planlı olup diğerleri dairesel planlıdır. Sarnıçların inşasında kullanılan kesme taşlar harçla birbirine tutturularak üzerleri sıvanmıştır.

Lifos, hemen güneydoğusunda bulunan ve Erciyes kütlesinin yegâne dağ geçidi olan Tekir Yaylası'na hâkimdir. Dağ geçidinden Kayseri Ovası'na inişi kontrol eden oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Dağın tepesiyle batı ve güney bölgeleri çıplak olduğu hâlde doğu ve kuzey tarafı hem çok dik, hem de yabanî otlarla kaplı olup gayet sık olarak bodur kavak ve meşe ağaçlarıyla kaplıdır. Kuzeydoğu tarafının önünde Hisarcık Koruluğu uzanmaktadır.

3- Kayseri Taşlıburun Kalesi (Burcu?)

Bu yapının, münferit bir kale olmayıp, Erciyes'in kuzey eteklerindeki şehri (Eusebeia'ı) kuşatan surların Beştepeler'in kuzey ucundaki büyük bir burcu olduğu kanaatindeyiz. Nitekim kuzeydeki burcun kuzey ucunda surun devam ettiğini gösteren kalıntılar hâlen durmaktadır.¹⁰

Kayseri Ovası'nın batı bölgelerini kontrol eden bu surlar, daha önceki bölümlerde detaylı şekilde anlatıldığı gibi birinci yüzyılın sonlarına doğru inşa edilmeye başlanmış ve birkaç yüzyıl süren inşaat döneminden sonra dördüncü yüzyılın ilk yarısından itibaren şehrin ovaya inmesiyle terk edilmiştir. Taşlıburun Burcu, muhakkak ki şehrin ve Ambar Ovası'nın

¹⁰ Özbek Yıldırım-Arslan Celil, age., s. 12.

bataklık olduğu dönemlerde ancak bazı tepelerin eteklerinden bölgeye gelen Çukurova ve Ankara yollarını kontrol etmekteydi.

Roma İmparatoru III. Gordianus'un doğudan gelebilecek Pers tehlikesine karşı tedbir olarak Kayseri surlarını onarttığı, dördüncü hükümdarlık yılında (MS 241) Kayseri'de darbedilen bir sikkede "ENTIX" (surla çevrili) ibaresiyle belirtilmişti. Taşlıburun Burcu'nun da bu sırada yapıldığı veya onarıldığı tarihî kayıtlara uygun düşmektedir.

Taşlıburun Kalesi, (H. E. Nisan 2023)

Büyük oranda yıkılmış olan surdan günümüze sadece bir parça duvar ve bu sur duvarı üzerinde yer alan dikdörtgen planlı iki adet burç ulaşabilmektedir. Burcun eteklerinde de çepeçevre Asrî Mezarlık yer almaktadır.

Kuzey-güney doğrultuda uzanan sur duvarları 74 m uzunluğa sahiptir. Burçlardan kuzeydeki 8,5x5,6 m ölçülerinde olup 18,6 m yüksekliktedir. Düzgün olmayan dikdörtgen bir plana sahip olan burç, beden duvarlarından dışa doğru 4,5 m, içe doğru ise 2 m taşmaktadır. Güneydeki burç ise 8,6x5,2 m ölçülerinde olup 7,5 m yüksekliktedir. Yine düzgün olmayan dikdörtgen bir plana sahip olan bu burç da, beden duvarlarından dışa doğru 5,3 m, içe doğru ise 1,8 m taşıntı yapmaktadır. İki burcu birbirine bağlayan duvar yaklaşık 19 m uzunluktadır. Üst kısımları yıkılmış olan duvarın mevcut kalıntıları ortalama 2,5 m yüksekliğe sahiptir. Duvar kalınlıkları ise 1,2 ila 2,6 m arasındadır.

Burcun inşasında; moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Duvarların alt seviyelerinde ve köşelerde düzgün kesme taş, üst kısımlarda ise kaba yonu taş malzeme tercih edilmiştir. Moloz taş ise çoğunlukla duvar içerisinde dolgu malzemesi olarak yer almıştır.

Kalenin inşasında kullanılan malzemeler, birbirlerine horasan harcıyla bağlanmıştır.

4- Hisarcık (Asarcık) Kalesi

Hisarcık (Asarcık) Kalesi

Kayseri'nin Hisarcık yöresinde bulunan kale; şehir merkezine yaklaşık 15 kilometre mesafede, Hisarcık üzerinden Erciyes dağ yolunun Asar mevkiinde, derin bir kanyonun yamacında, Kırlangıç Vadisi'nde bulunmakta ve köye ismini vermektedir.

Antik Çağ'da Mazaka ismiyle anılan eski Kayseri'nin, bugünkü

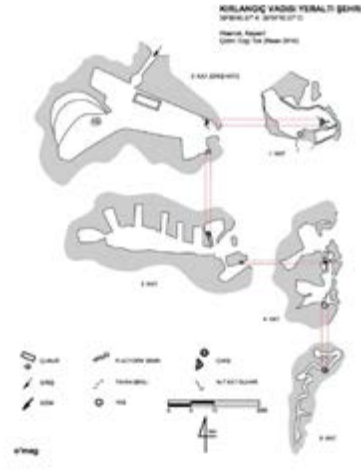
Eskişehir Bağları, Hisarcık ve Erciyes Tekir (Tekfur) Yaylası'nı içine alan oldukça geniş bir bölgeyi kapsayan ve Kappadokya Dönemi'nde Erciyes'in alçak tepelerinde kurulan şehrin uzantılarından biri olması ihtimali yüksektir. Ya da çevresini ve şehri koruyan dış savunma noktalarından biri olmalıdır. Günümüze kadar intikal eden başta Asar (Hisarcık) Kalesi olmak üzere bazı eserler bunu doğrulamaktadır.

Volkanik bir kaya üzerine kurulmuş olan tarihî kale ya da yer altı sığınma mekânının kayalar içinde katlar hâlinde aşağılara indiği, hatta kalenin güneybatısında yer alan Kilise Başı Tepesi'ne uzandığı halk arasında rivâyet edilmektedir.

1938 yılında kalenin ikinci katına bir insan geçebilecek kadar dar ve dik sekiz basamaklı merdivenle çıkılmakta, diğer katlara buradan geçilmekteymiş. Dördüncü kattan sonra dar bir dehlizden yüz metre aşağıya inilerek su alınmaktaymış. Bugün kalenin içine üçüncü kattan girilebilmektedir. İkinci katın tabanında yıkılmalar ve çökmeler olmuştur. Buradan ikinci kat kısmen görülebilmekte, kalenin birinci ve giriş katına

hiç ulaşılammamaktadır.¹¹ Ancak burada Büyükşehir Belediyesi ile Çekül Vakfı'nın bir mağara araştırma grubuna yaptırdığı inceleme ile Kırlangıç Vadisi (Hisarcık) Kalesi'nin günümüzdeki yapısı tamamen ortaya çıkarılmıştır. Buna göre bu yapı "toplam 505 m uzunlukta ve 56 m derinlikte 5 katlı bir kaya yerleşimidir. Bu yapıyı daha ilginç kılan unsur ise Türkiye'de benzerine az rastlanır şekilde, bir kaya duvarda beş kat boyunca dikine oyulmuş ve tüm ön cephesi vadiye açık olmasıdır. Yer altı yapısının yamaçtan ulaşılan

ilk üç katı geniş salonlara ve bu salonların içinde yaşam mekânlarına sahipken dik merdivenlerle ulaşılabilen dördüncü katının odaları daha ufaktır. Son kat ise vadi tabanına dek ulaştığını tahmin ettiğimiz ve ne yazık ki tıkalı olan bir tünelden ibarettir. Vadi içinde yaptığımız bir diğer araştırma sırasında, yer altı şehri ile aynı noktada, dere hizasında, kayaya oyulmuş bir tünel ağzı fotoğraflanmıştır. Bahsettiğimiz bu tıkalı tünel, olasılıkla, 7-8 m aşağıda yer alan bu çıkış ağzına ulaşmaktadır. Yapının girişi dâhil hemen hiçbir noktasında herhangi bir savunma kapısı olmaması ve hemen her katta vadiye açılan pencerelerin bulunması bu yapının saklanma amaçlı bir yer altı şehriden çok bir yerleşim yeri olduğunu düşündürmektedir. Ama oldukça dik eğimli bir yamaçtan inilerek ulaşılan bir girişe sahip olması, bu girişin ancak kamusal olabilecek kadar büyük bir salona açılması ve bu salonun alt kotunda bulunan diğer bir salonun ise oldukça düzgün kazılmış 6 farklı odasının bulunması bu yapının Kayseri civarında sıkça rastlanan birçok kaya

Hisarcık Kalesi'nin Planı, (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor)

¹¹ Deker Yasemin, *Hisarcık Kasabası*, Kayseri Ticaret Odası Yayınları: 69, Kayseri 2010, s. 33.

yerleşiminden farklı olduğunun ispatıdır. Sonuç olarak, yapım sebebi açıklığa kavuşmamış olsa da bu yapı Kayseri civarının özgün ve ilginç yer altı yapılarından birisi olarak kabul edilebilir.”¹²

Kale hakkında maalesef günümüze gelebilen herhangi bir yazılı kayıt bilinmemektedir. Ancak Kayseri’nin Selçuklular tarafından fethedilip dış akınlardan korunabilir hâle gelmesi üzerine bu kale fonksiyonunu kaybetmiş, terk edildiği için korunamamış ve ne yazık ki kaleden birkaç duvar kalıntısından başka herhangi bir iz kalmamıştır.

5- Seykalan Hisarı

Seykalan Hisarı Kalıntıları (Fotoğraf: Mehmet Gemici, 2023)

Kayseri’nin batısında, halkın “Seykalan” dediği dağın üzerinde bulunan kale; Kayseri’ye Konya, Adana, Niğde tarafından gelen tarihî yolu denetlemektedir. Bu yönden Kayseri girişini denetleyen ikinci kale de yolun devamındaki Taşlıburun Kalesi’dir. Her iki kalenin de yapısı itibarıyla Kappadokya veya Erken Roma Dönemi’ne ait olduğu söylenebilir. Her ikisi de çok tahrip olmuştur. Özellikle Seykalan Hisarı neredeyse yok olmak üzeredir.

Seykalan Hisarı, Osmanlı tarihinde Sultan II. Mehmed ile Karamanoğlu Pir Ahmed Bey arasında yapılan 1464 tarihli anlaşmada da geçmektedir.

Bilindiği gibi o tarihte Kayseri Karamanoğlu Beyliği’ne aitti. Babası İbrahim Bey’in ölümünden sonra beyliğin başına geçmek için kardeşleriyle mücadeleye girişen Pir Ahmed Bey’in Fatih’ten destek almak için ona

¹² Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri’nin Yeraltındaki Medeniyeti, *Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, Birinci Ara Rapor*, 2017.

terk ettiği Karaman beldeleri arasında Kayseri ve yol üzerinde stratejik mevkii olan Seykalan Hisarı da bulunmaktaydı. Fatih Sultan Mehmed anne tarafından akrabası olan Pir Ahmed’e destek vermişse de sonradan bu desteği reddeden Pir Ahmed onun karşısına geçip Akkoyunlu Uzun Hasan Bey’e yanaşmıştır.¹³

6- Akkale

Akkale, Kayseri’nin yaklaşık 45 km kuzeybatısında, Kızılırmak Nehri’nin kuzey yakasında, Tekgöz Köprüsü’nün 3 km batısında, kayalık bir tepe üzerinde yer alır. Orta Çağ’da Kırşehir ve Ankara’ya giden tarihî yol güzergâhını kontrol etmek ve güvenliği sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Kalede inşa ya da onarım kitâbesi bulunmadığı için ne zaman ve kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir.

Akkale

Akkale

Kalede inşa malzemesi olarak moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taş kullanılmıştır. Duvarlar büyük boyutlu düzgün kesme taş malzemelerle oluşturulurken aralarında kaba yonu taşlar da kullanılmıştır. Moloz taş ise çoğunlukla diğer malzemeler arasında dolgu elemanı olarak yer almıştır. Kalenin inşasında kullanılan malzemeler, birbir-

¹³ Çayırdağ Mehmet, Saykalan Hisarı, *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay. No: 137, 2017, s. 414.

lerine horasan harcıyla bağlanmıştır. Akkale, ismini büyük ihtimalle inşasında kullanılan taşların renginden almış olmalıdır. Günümüzde de kalenin hemen yakınındaki taş ocağından benzer niteliklere sahip taşlar çıkarılmaktadır.

Kaleden günümüze pek az duvar kalabilmiştir, fakat kurulduğu tepenin yapısına bağlı olarak asimetrik bir plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzeydoğu Cephe: Yaklaşık 31 m uzunluğundaki kuzeydoğu cepheden günümüze, bir adet “U” planlı, bir adet de düzgün olmayan yarım daire planlı olmak üzere iki adet burç ve bu burçları birbirine bağlayan sur kalıntıları ulaşmıştır. Cephenin batı ucu tamamen tahrip olmuş vaziyettedir. Yıkık olan kısımdan itibaren ilk noktada yaklaşık “U” planlı bir burç yer almaktadır. Doğu kanadı temel seviyesine kadar yıkık vaziyette olan burcun duvar kalınlıkları 0.90 m’dir. Cephenin doğu köşesinde, 2.70 m yarıçapında düzgün olmayan yarım daire planlı bir adet burç bulunmaktadır. Burçları birbirine bağlayan sur kalıntılarının kısmen ayakta olan bölümü 11 m uzunluğundadır. Bu cepheden günümüze ulaşan kalıntıların en sağlam olan kısmı yaklaşık 3.70 m yüksekliğe sahiptir.

Doğu Cephe: Yaklaşık 85 m uzunluğundaki doğu cephe, arazi yapısına bağlı olarak yay şeklini almıştır. Kuzey-güney doğrultuda uzanan cephenin kuzey kanadı batı yönde içeri doğru kıvrılmaktadır. Bu cepheden günümüze, her iki köşede birer adet ve cephenin ortasında bir adet olmak üzere toplam üç adet burç ve bu burçları birbirine bağlayan sur kalıntıları ulaşmıştır.

Cephenin kuzey ucundaki düzgün olmayan yarım daire planlı burç, kuzeydoğu cepheyle ortak köşede yer alır. Yarım daire planlı burç ile cephenin ortasında bulunan burcu birbirine bağlayan ve arazi yapısına bağlı olarak kırılmalar yapan sur kalıntıları vardır. Sur kalıntılarının duvar kalınlıkları yaklaşık 0.30 m ölçüsündedir. İki burç arasındaki kalıntıların kırılma yaptığı noktada, kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan ve diğerlerine oranla oldukça kalın bir duvar kalıntısı yer almaktadır. 6.70 m uzunluğundaki duvar kalıntısı yaklaşık 1.25 m kalınlığa sahiptir.

Cephenin yaklaşık ortalarında bulunan “U” planlı burç 5.35x1.80x1.60 m ölçülerindedir. Burcun duvar kalınlıkları 0.30 m’dir. Bu burcun güneyindeki sur kalıntıları toplam 41.20 m uzunluğunda olup sadece 11.20 m uzunluğundaki kısımda duvar kalıntıları görülmektedir. Geriye kalan 30 m’lik bölüm ise temel seviyesine kadar yıkık vaziyettedir. Duvar kalıntılarının ayakta kalan kısımları cephenin kırılma yaptığı noktada yer almaktadır. Doğu cepheden günümüze ulaşan kalıntıların en sağlam olan kısmı yaklaşık 5.70 m yüksekliğe sahiptir.

Güney Cephe: Arazi yapısına bağlı olarak kırılmalar yapan cephe, yaklaşık 45.5 m uzunluğa sahip olup doğu-batı doğrultuda uzanmaktadır. Güney cepheyi oluşturan sur duvarları; birbirini takip eden, bir kolu kuzey-güney, diğer kolu doğu-batı yönde uzanan beş adet “L” şeklindeki farklı ölçülerdeki duvar kalıntısından oluşmaktadır.

Cephenin doğu köşesinde yer alan 3.50x3.35 m ölçüsündeki “L” şekilli kalıntının bir kolu doğu cephenin devamı niteliğindedir. Bir kısmı yıkılmış diğer kol ise 4.80x4.40 m ölçülerinde olan “L” şeklindeki ikinci kalıntıya saplanmaktadır. Cephenin devamındaki “L” planlı diğer kalıntının güney kolu 10.70 m, doğu kolu ise 18.85 m uzunluğundadır. Kuzey-güney doğrultuda uzanan doğu kol, arazi yapısındaki eğimden dolayı, kalınlıkları 0.80 ila 1.60 m arasında değişen üç adet payandayla desteklenmektedir. Yarıları temel seviyesine kadar yıkılmış olan güney kolun ortasına 2.70 m uzunluğundaki kuzey-güney doğrultulu duvar kalıntısı bağlanmaktadır. “L” şeklindeki bu duvar kalıntısı doğu-batı doğrultuda uzanmakta olup 18.20 m’den itibaren güney yönde kırılma yapmaktadır. Güney yönde 2.30 m uzanan kalıntı, kuzey istikametinde 14.50 m uzunluğunda devam etmektedir. Güney cephedeki kalıntıların en sağlam olan kısımları yaklaşık 7.70 m yüksekliğe sahip olup duvar kalınlıkları ise 0.30 ila 1 m arasında değişmektedir.

Batı Cephe: Bir bölümü tamamen yıkılmış olan bu cepheden günümüze toplam uzunluğu 38.20 m olan bazı duvar kalıntıları ulaşabilmiştir. Güney cephedeki duvar kalıntılarıyla bağlantılı olan batı cephedeki bakiyeler kuzey-güney doğrultuda uzanmakta olup arazi yapısına bağlı olarak kırılma yapmaktadır. Güney köşeden itibaren 19.10 m uzanan duvar doğu yönde içe doğru 1.60 m kırılma yaparak kuzey

yönde 19.10 m daha uzanmaktadır. Batı cephedeki duvar kalınlıkları 0.80 m ölçüsündedir.

Kalenin inşa kitâbesi yoktur. Günümüzde de kalenin büyük oranda yıkılmış olmasından dolayı tarihlendirmesini güçleştirmektedir. Ancak kalenin temel duvarlarının örgü sistemi 7-9. yüzyıl Orta Bizans Dönemi özellikleri taşımaktadır. Kale içerisindeki bazı duvar bakiyelerine bakılarak daha geç dönemde de onarıldığı anlaşılmaktadır.

7- Zırha Kalesi

Zırha Kalesi

Zırha ve Harsanız kaleleri, Kızılırmak kenarında yer alır. Aralarında 750 metre mesafe olduğu ve hatta birbiriyle irtibatlı olduğu sanılıyorsa da Zırha Kalesi günümüzde Özvatan ilçesi sınırlarında, Harsenos Kalesi ise Felâhiye sınırları dâhilindedir. Buranın çok eski bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Kale,

geç dönem Kappadokya Krallığı veya Roma Dönemi'nde yapılmıştır. Romalılar Dönemi'nde de savunma ya da gözetleme amaçlı kullanılmıştır. Burada Romalılar Dönemi'ne ait birçok kalıntılara rastlamak mümkündür. Kaleden kalma kalıntılar günümüze kadar varlığını korumuştur.

8- Harsenos (Harsanız) Kalesi

Kayseri'nin kuzeydoğusunda ve Felâhiye'nin Silahtar köyü hudutlarında bulunan kale, Kızılırmak kenarında sarp bir mevkide ırmağın derinleştirdiği vadinin kenarındaki dik bir yamaçta, yaklaşık 250 m çapında yuvarlak bir kaya bloğunun üzerindedir. Sığınma ve korunma

Harsenos Kalesi

amaçlı olarak inşa edildiği anlaşılan kale, günümüzde tamamen harap olmuş ve özellikle de definecilerin tahribatına uğramıştır. Kale olarak kullanılırken, hemen 750 m kadar yakınında, ırmak seviyesinde kalıntıları bulunan ve girişi ırmakla yüksek kaya bloğu ortasında mağara şeklinde olan Zırha Kalesi ile irtibatı olduğu düşünülmektedir.

Kültepe’de Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’ne ait çivi yazılı iki tablette rastlanan ve “Kaniş Kralı İnar Dönemi’nde dokuz yıl süreyle kuşatıldığı” belirtilen, Kültepe’nin kuzeyinde ve çok uzakta olmayan, atlarıyla ünlü¹⁴ ve kralı “Hurmeli”¹⁵ isimli kişi olan “Harsamna” isimli vassal ülke ya da şehir devleti, konumuz olan Harsenos Kalesi midir bilmiyoruz.¹⁶ Ancak Roma ve Bizans dönemlerinde “Harşana”

¹⁴ Baydur N. age., s. 41; Günbattı Cahit, *Kültepe Kaniş*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2017, s. 50-95.

¹⁵ Günbattı, s. 113.

¹⁶ Çok dar bir vâdide kurulmuş olan kale ve şehirde at yetiştiriciliği pek akla yakın gelmiyor.

ismiyle anılan kalenin, X. yüzyılda İslam-Bizans mücadelelerinde de ismi geçmektedir. Suriye hükümdarı Hamdanilerden Seyfüddevle, 950 yılında Bizans üzerine yaptığı seferde Zamantı (Melik Gazi) Kalesi'nden Harşana (charsianan) Kalesi'ne geldi. Kalenin adı daha açık ve sarıh olarak; 1213 tarihli, Selçuklu emirlerinden (Sipahsalar) Yavaş Aslan bin Simbat tarafından yaptırılan, Sivas'ta Kızılırmak üzerindeki Kesik Köprü'ye ait vakfiyede geçmektedir. Vakfiyede, vakıf arazisi içinde olan Kayseri'de Harşana (Harşene) Kalesi'nin Sariha (Zırha, Çukur) yakınında olduğu kaydedilmiştir. Bu kayıttan meşhur Zırha (Çukur) Kalesi'nin asıl isminin Sariha olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Kalenin, Orta Anadolu'da XIV. yüzyıl ortalarında kurulan Eretna Devleti'nin son zamanlarında ve Kadı Burhaneddin'in saltanatı yıllarında da önem kazanmış olduğu görülmektedir.

Kadı Burhaneddin Dönemi'nde (1381-1398) Harsenos Kalesi'nin önemli siyasî pazarlıklara konu olduğunu görmekteyiz. Eretna Devleti'nde Ali Bey'in ölümünden sonra 7 yaşındaki II. Mehmed'in tahta çıkarılması ve ona naip olarak Kılıçarslan'ın tayin edilmesiyle Kadı Burhaneddin'e de güçlü bir rakip çıkmış olur. Kılıçarslan Sivas'a gelerek emirlik iddiası ile davranmaya başlar. Ancak her sınıftan ileri gelenlerin bulunduğu büyük bir toplantıda bir sözcünün; Seyyidi Hüsam, Kılıçarslan ve Kadı Burhaneddin'den hangisinin emir olmasını istediklerini oya sunmasıyla; halk, büyük ekseriyetle Kadı Burhaneddin'i kabul eder ve emir o olsun derler. Kadı Burhaneddin ise, bazı şartlarla bu görevi kabûl edeceğini söyleyip Kılıçarslan'a hitaben; *“doğup yetiştiğim yer olan vatanım Kayseri'deki Harsenos Kalesi'ni alıp (Cüneyd Bey'den) bana teslim etmen ve başkasının müdahalesi olmadan benim orayı dilediğim gibi idâre etmemdir”* şartını koşar.¹⁷

Çünkü Harsenos Kalesi, Kayseri valisi olup sık sık Kadı Burhaneddin'e karşı isyan eden Cüneyd Bey'in, Kızılırmak üzerindeki bir mağarayı müstahkem bir kale hâline getirip bu bölgede yağma ve tahripler yaparak sığındığı (1382), zapt edilmesi çok zor olan korunaklı bir mekândır.

¹⁷ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezme u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı/1203, Ank. 1990, s. 180-181.

Ancak bu bölgeyi elinde tutan Kılıçarslan, Kadı Burhaneddin'e Harsenos Kalesi'ni kendisine teslim edeceğine dair iki defa söz verdiği hâlde bu sözünü yerine getiremediği gibi, kale sahibini de çağırarak güya ona bu konuda ne diyeceğini sorar. Bir yandan da gizlice (Cüneyd Bey'e) "*ben orayı teslim et dediğimde sakın teslim etme*" diye tembihatta bulunur.¹⁸ Kılıçarslan bu davranışıyla en büyük rakibi Kadı Burhaneddin'i zayıf düşürmek niyetindedir. Daha sonra Kılıçarslan ve Cüneyd'in bertaraf edilmesiyle Kadı Burhaneddin stratejik Harsenos Kalesi'nin ve bütün bölgenin hâkimi olacaktır.

Harsenos Kalesi'nin Osmanlılar Dönemi'nde bir köye ismini verdiği görülmektedir. 1484 tarihli Tahrir Defteri'nde "Horsanos Kalesi Köyü" olarak geçen ve tımar olduğu belirtilen köyde o tarihte yaşayanların listesi verilmiştir. Kalenin daha sonra değerini kaybettiği ve tahrip edilerek bugünkü kayalık hâline geldiği tahmin edilebilir.

Burç üzerindeki devşirme taşın yüzeyinde yer alan, alt-üst geçme yapan kabartmalı ve zigzag yapan tek şeridin oluşturduğu geometrik bezemenin benzerleri Selçuklu Dönemi'nde inşa edilmiş olan Ağzıkara Han (1231-36), Tuzhisar Sultan Hanı (1236), Karatay Han (1241) ve Susuz Han (1240-1250) gibi 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş örneklerde de görülmektedir. Söz konusu devşirme malzemenin 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş çevredeki bir yapıdan alınarak bu kalede kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kalede inşa malzemesi olarak moloz, kaba yonu, düzgün kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Kale duvarlarının alt seviyelerinde düzgün kesme taş, üst kısımlarda ise kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Moloz taş ise çoğunlukla diğer malzemeler arasında dolgu elemanı olarak yer almıştır. Kaleden günümüze ulaşan mekânların üst örtülerinde ve taban döşemelerinde tuğla malzeme kullanıldığı görülmektedir.

Günümüzde kalenin büyük oranda yıkılmış olmasından dolayı orijinal planı hakkında bilgimiz bugünkü kalıntılarla sınırlıdır. Kaleden günümüze; kuzey yönde iki mekân, bu mekânları destekleyen istinat duvarı ve istinat duvarının güneyinde iki adet duvar bakiyesi, doğu

¹⁸ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, s. 189.

yönde birbirine bağlı “U” şeklindeki duvar kalıntıları, batı kısımda kare planlı bir mekân, bu mekânın güneybatısında bir adet daire planlı bir adet de yarısı yıkılmış ve kalan izlerden daire planlı olduğu anlaşılan iki mekân, güney tarafta ise birbiriyle bağlantısı olmayan duvar kalıntıları ulaşabilmektedir.

Kalenin kurulduğu alan göz önünde bulundurulduğunda, güney yönünün Kızılırmak Nehri ile sınırlandırılması, doğu ve batı yönlerinin derin vadilerle kuşatılmış olması ve kuzey yönünün sarp kayalıklardan oluşmasından dolayı burasının bir yerleşim alanından ziyade gözetleme, kontrol ve sığınma yeri olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Kalenin oldukça küçük olması ve üzerinde yerleşime müsait arazinin bulunmaması bu görüşü destekler niteliktedir. Kalenin sahip olduğu alan değerlendirildiğinde burada sınırlı sayıda askerin yaşayabileceği ve bu askerlerin ihtiyaçlarını uzun müddet karşılayabilecek miktarda erzak ve mühimmatın depolanabileceği anlaşılmaktadır. Depolama alanları olarak da muhtemelen bugün de mevcut olan mağaralar kullanılmış olmalıdır.

Önemli bir yol güzergâhının denetimini yapan Harsanız Kalesi, muhtemelen Bizans, Selçuklu dönemlerinde ve XIV yüzyılda aktif hâlde kullanılmaya devam etmiştir.

9- Yuvalı Köyü Kalesi

Kale, Kayseri’nin yaklaşık 45 km kuzeybatısında yer alan Yuvalı köyünün güneyinde, Kızılırmak Nehri’nin kuzey yakasında kayalık bir tepe üzerinde inşa edilmesine rağmen 2000 yılında yaptırılan Yamula Barajı’nın suları altında kalmıştır.

Yuvalı Kalesi ile Akkale arasında 6.533 m mesafe vardır. Her iki kale de Orta Çağ’da Kırşehir ve Ankara yol güzergâhını kontrol etmek ve güvenliği sağlamak amacıyla inşa edilmiş olmalıdırlar. Yuvalı köyünün ileri gelenlerinden Sn. Kamil Erkılıç; su altında kalmadan önce de kalenin büyük oranda yıkılmış olduğunu ve sadece yarım daire planlı

Yuvalı Kalesi

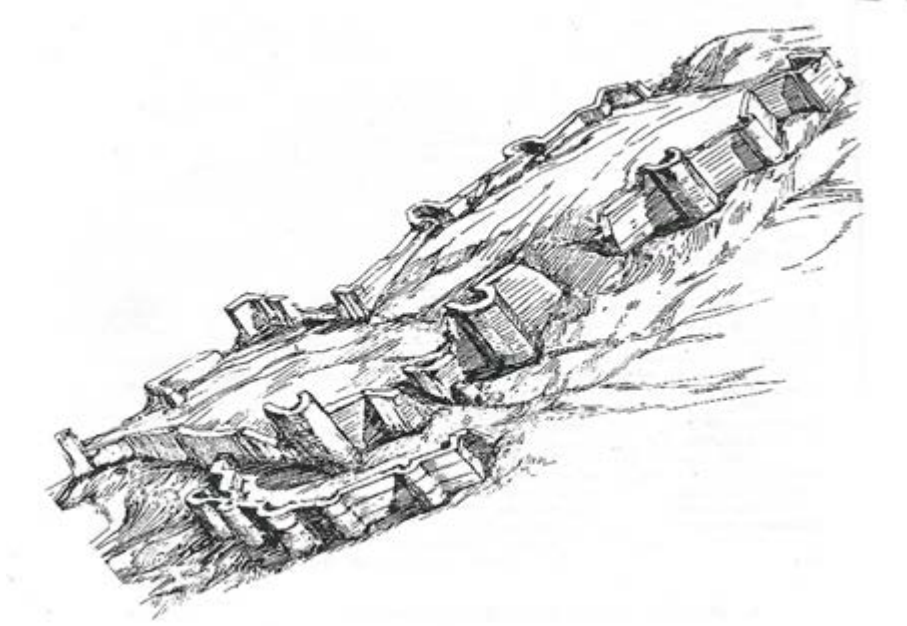
bir burç ve bu burcun devamı niteliğinde yarım “U” şeklinde bir duvar kalıntısı olduğunu ifade etmektedir.

Kalenin kurulduğu tepenin doğu ucundaki yarım daire planlı burç yaklaşık 2.30 m yarıçaptadır. Burcun kuzey ucunda devam eden duvar bakiyesi ise yaklaşık 7 m uzunluktadır. Arazi yapısına bağlı olarak duvar yükseklikleri değişkenlik göstermekte olup ortalama 8.50 ila 15.30 m arasındadır. Mevcut bakiyelerin duvar kalınlıkları ise 0.40 ila 1.10 m arasında değişmektedir.

Kale; moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Duvarların alt seviyelerinde ve köşe noktalarında düzgün kesme taş, üst kısımlarda ise kaba yonu taş malzeme tercih edilmiştir. Moloz taş ise çoğunlukla diğer malzemeler arasında dolgu olarak yer almıştır. Kalenin inşasında kullanılan malzemeler, birbirlerine horasan harcıyla bağlanmıştır. Kalenin duvar örgüsünde balıksırtı istif uygulanmıştır.

Yapı çevrede “kale” olarak bilinse de aslen kaleden ziyade bir gözetleme kulesi niteliği taşımaktadır. Yapının boyutlarının küçüklüğü, herhangi bir yaşama birimi ve depolama alanının bulunmayışı gözetleme kulesi olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

10- Melikgazi (Kuş-Zamantı) Kalesi

Tarihçiler, Arap-Bizans mücadelelerinin oldukça yoğunlaştığı X. yüzyılda adı çok geçen Zamantı Kalesi'nin yeri hakkında farklı görüşler ileri sürerler. Ancak "Kuş Kalesi'ne çıkıp etrafa şöyle bir baksalardı Tsamandos (Zamantı) Kalesi'nin bu kaleden başkası olamayacağını anlarılardı." diyen Tarihçi Faruk Sümer son noktayı koyar.

Eski Zamantı (İlbaşı) nâhiyesine 26 km mesafede, Köşkerli Dağı ile kuzeyindeki Kocadağ arasında, Melik Gâzi türbesinden birkaç yüz metre daha yüksekte, sivri bir tepe üzerinde, bütün çevresi çam ağaçları ile kaplı olan kale, Kayseri- Malatya-Elbistan yolu ile çevredeki ovaların tamamına hâkimdir. Kalenin inşa ve onarım kitâbesi yoktur.

Bu kalenin yeri çeşitli yazarlar tarafından epeyce tartışılmış olsa da Faruk Sümer, Ahmet Tevhid Bey ve Seyyah Gertrude Bell, Melikgazi Kalesi'nin aynı zamanda Zamantı Kalesi olduğunu belirlemişlerdir.¹⁹

¹⁹ Gertrude Bell, Seyahatname, *Amurath to Amurath*, ing. 1911, s. 345.

Melikgazi Kalesi

Melikgazi Kalesi

Halil Ethem ise, Zamantı Kalesi'nin ne Aziziye ve ne de Melikgazi olduğunu, daha aranması gerektiğini söylüyor.²⁰

Günümüzde Zamantı Kalesi hakkında en geniş araştırmayı yapan Faruk Sümer'in tespitleri doğrultusunda Melik Gâzi Türbesi'nin kuzeyinde sivri bir tepe üzerine kurulmuş olan Zamantı Kalesi, batıdan Köşkerli, kuzeyden Kocadağ, doğudan da birbirine bitişik tepelerle çevrilmiştir. Yapıldığı kalkerli kaya ile âdeta bütünleşmiş bir görünüştedir ve kalenin yabancı güçler tarafından zaptı imkânsız derecede güçtür. Dış kısımları kesme, kırmızı, beyaz taşlar ile işlenmiş, iç kısımları ise Selçuklu tekniğinde bol harç kumlu horasan dolgular hâlinindedir. Dışta kullanılan kesme taşlar üzerinde yer yer Selçuklu motifleri ihtivâ eden taşlara rastlanmaktadır. Kalenin burçlarına yakın kısmından siyah taştan bir şerit dolaşır. Bedeninde ve köşelerinde irili ufaklı dokuz adet yuvarlak, üç adet beş satırlı ve bir adet dört köşeli olmak üzere toplam on üç adet kule vardır.

Bizans, Dânişmendli, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında kullanılan ve tamirler gören bu eski Bizans kalesinde üç değişik yapıya rastlanmaktadır. Birincisi küçük ebatlı kesme taşlardan yapılan Bizans duvarıdır. Sonradan Dânişmendli veya Selçuklular zamanında bu surlar dışarıdan daha iri kesme taşlarla yeniden tahkim edilmiş, büyük taş ve ahşap direklerle takviye edilmiştir.

²⁰ TOEM, cilt. 5, s. 452.

Bu taşların üzerinde (χ IVI I^I # ΔΔ ◇ (Δγ /// f gibi yalnızca erken Selçuklu'dan itibaren 15. yüzyılın başlarına kadar yapılan eserlerde görülen taşçı işaretlerine çok miktarda rastlanmaktadır. Kalenin bazı yerlerinde çok sonradan alelacele yapıldığı anlaşılan duvar ve surlar görülmektedir. Kuzeydeki büyük ve yuvarlak burç sonradan eklenmiştir. Savunma kolaylığı bakımından batı ve kuzeye daha sık ve iri kuleler yapılmıştır. Böylece az bir kuvvetle korunabilen ve Zamantı ile Elbistan yollarını kontrol altında tutan bu kale, önemli müstahkem mevki özelliklerini yüzyıllarca korumuştur. Kalenin kapısı batı ve kuzeyde olup Melik Gâzi Türbesi'nden itibaren devam eden yol kalenin bu ana kapısına kadar çıkmaktadır. Kalenin oturduğu tepede ve etraf tepelerde çok miktarda kaya mezar, tümülüs ve höyüklerin bulunması, kalenin hemen güneydoğusundan eski Maraş-Malatya yolunun geçiyor olması bu bölgenin asırlar boyunca yoğun yerleşim görmüş stratejik bir yer olduğunun delilleridir.²¹

Zamantı Kalesi, yapıldığı tarihten itibaren birçok tarihî olaya sahne olmuştur.

Faruk Sümer, Zamantı Kalesi'nin adının, bilhassa Arap-Bizans mücadelesinin çok şiddetlendiği X. yüzyılda sık sık geçmesini dikkate alarak bu kalenin Bizans Dönemi'nden itibaren mevcut olduğunu yazmaktadır: “*Cezire (Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu) ve Suriye hükümdarı Hamdaniler'den Seyfûd- devle 950 yılında Bizans ülkesine yaptığı bir seferde, Elbistan bölgesinde olduğu kabul edilen Hısnü'l-uyûn ile es-Saffas ve Sanabus kalelerini aldıktan sonra Tzamandos (Samandu) yani Zamantı Kalesi'ne geldiğini, bu seferin Seyfûl-devle'nin mağlubiyeti ile sona erdiğini, Halep'e güçlkle dönebildiğini ve Bizanslıların teklif ettikleri mütarekeyi reddederek ertesi yıl (951) yeniden sefere çıktığını, ancak çeşitli sebeplerden dolayı Seyfûl-devle savaşmaktan vazgeçerek Âmid'e (Diyarbakır) dönerek oradan Halep'e geçtiğini ve daha sonra yapılan savaşlarda Bizans kumandanı Bardas Lukas ağır bir yenilgiye*

²¹ Erkiletlioğlu Halit, *Geniş Kayseri Tarihi*, 3. Baskı, İhlamur Yay. Ank. 2022, s. 47.

uğratarak Zamantı (tzamandos) ile Likandos valileri esir alındığını” belirtmektedir.²²

Türk tarihinin dönüm noktalarından en önemlisi olan 1071 Malazgirt Savaşı sonucunda, Anadolu’da Bizans hâkimiyeti sona erince, Büyük Sultan Alparslan, ölümünden kısa bir süre önce Selçuklu emirlerinin her birini fethedeceği belirli yerlere tayin ederek Anadolu’ya gönderir. Bunlar arasından Dânişmend Ahmed Gazi’ye de Malatya, Tokat, Kayseri ve Zamantı bölgelerini fethetmesi görevini verir.²³ Bu yıllarda fethedilen Zamantı Kalesi, Türkler döneminde yüzyıllar boyunca önemini korur. Zamantı Kalesi’nin güney tarafında Danişmentli hükümdarlarından Melik Emir Gazi’nin türbesinin bulunması, bu bölgenin Danişmentli Dönemi’nde de önemli bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Melik Emir Gazi’den sonra Melik Muhammed Gazi’nin Kayseri’yi Dânişmendli Devleti’nin başkenti yapması ile önemini devam ettiren kale, Melik Muhammed’in 1143’teki ölümünden sonra da bazı olaylara sahne olur. Melik Muhammed Gazi’nin kardeşleri ve oğulları arasında taht kavgaları başlamıştır. Nizamettin Yağıbasan kardeşinin ölümü üzerine Sivas’ta hükümdarlığını ilan etmiştir. Bu durum karşısında yeğeni Zünnûn, Zamantı’ya kaçmış ise de sonra geri dönüp Kayseri’yi ele geçirmiş ve buraya hakim olmuştur.²⁴ Danişmentliler bu olaydan sonra üç kısma ayrılmışlardır. Sivas’ta Yağıbasan, Malatya’da kardeşi Aynüddeve, Kayseri’de yeğenleri Zünnûn hüküm sürmeye başlamıştır. Bu durum Kayseri ile birlikte Zamantı bölgesinin de Melik Muhammed devrinden itibaren ve ondan sonra da Danişmentlilere ait bir yer olduğunu göstermektedir. Ancak Yağıbasan’ın ölümü üzerine Sultan Kılıç Arslan 1165 yılında Elbistan, Tohma Çayı vadileri, Darende ve Gedük

²² Sümer Faruk, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.: 14, İst. 1985, s. 33-35.

²³ Kürkçüoğlu, E. Kayseri’nin Türkleşmesi ve Selçuklu Hâkimiyeti, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1998), Kayseri 1998, s. 319-320.

²⁴ Kayhan H., Melik Muhammed’in Ölümünden (1143) Sonra Dânişmendli Tarihine Bir Bakış, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (06-07 Nisan 2000) , Kayseri, 2000, s. 300.

yörelerini zapt etmiştir. Daha sonra ise 1169'da Kayseri ve Zamantı'yı ele geçirip Danişmentlilerin buradaki hâkimiyetine son vermiştir. Bu savaştan sonra Zamantı bölgesinin tamamı ile kale, Selçuklu hâkimiyetine girmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1192–1284 yılları arasındaki siyasi tarihinin temel kaynağı olan İbn Bibi'nin Selçukname adlı eserinde Zamantı'nın adı “Zamantû” olarak geçer. Zamantı'nın adının geçtiği önemli bir siyasî olay, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ilk sultanlık yıllarında yaşanır. Sultan, 1223 yılında kendisine hükmetmeye çalışan büyük emirleri Kayseri Devlethâne'de tutuklatmış, bir kısmını öldürtmüş bir kısmını da sürgün etmiştir. “Emir-i Meclis Fahreddin Behramşah'ı hademeleriyle birlikte Zamantı Kalesi'ne gönderir.”²⁵ Yine Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev de babasının ölümünden sonra tahta oturunca gençliğinin ve tecrübesizliğin verdiği aşırı ahmaklık, gurur ve kibirle vezir Sadeddin Köpek'in hile ve desisesine kanarak Harizm-lilerin başı Kayır Han'ın tutuklanması konusunda ferman verdi. Onu getirmek için adam gönderdiler. Gelince saltanat sarayının mescidinde tuttular. Akşamüzeri bağlayarak Zamantı (Pınarbaşı) Kalesi'ne götürdüler (1237). Kayır Han, orada bir süre hapisliğin zahmetini ve zindanın azabını çektikten sonra müzmin bir hastalığa yakalanıp Hakk'ın rahmetine kavuştu.²⁶

İlhanlıların devlet adamlarından Hamdullah Müstevî, “Zamandû”yu İlhanlı hazinesine 14.600 dinar vergi veren orta derecede bir şehir olarak zikreder. (Zamantı yöresinin tamamı olmalı).

Selçuklu kaynaklarından Aksarayî, Selçuklu emirlerinden Celaled-din Karatay'ın yaptırdığı Karatay Hanı'nın (M. 1240) Elbistan yolu üzerindeki Zamantı vilâyetinde olduğunu belirtmiştir.²⁷ Kale hakkında bilgi vermemekle birlikte Zamantı isminin bu dönemde kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

²⁵ İbn Bibi, *Selçuknâme*, s. 291.

²⁶ Sümer, s. 36.

²⁷ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Çev: M. N. Gençosman, Ank. 1943, s. 27–28.

Sultan Baybars'ın 1277'deki Anadolu seferinde, "Esbidi" adlı bir kervansarayına gelindiği ve bu kervansarayın Samandû Kalesi'ne yakın bir yerde olduğu, Sultan'ın vakanüvisti Kadı Muhyiddin İbn Abdü'z-Zahir tarafından ifade edilmektedir. Sultan Baybars bu kalenin hâkimine bir elçi ile mektup göndererek Zamantı Kalesi'ni itaat altına almıştır.²⁸

Zamantı bölgesi XIV. yüzyılın ikinci yarısında Dulkadiroğullarının eline geçmiş ve beyliğin ileri gelenleri Pazarören-Koşcağız (Koşcağız) yöresini yazlık olarak kullanmışlardır. Hanedandan Halil Bey'in mezarının Melik Gazi Türbesi'nin yanında olduğu gibi torunu Süleyman Bey'in türbesi de (Garip Türbe) Koşcağız'da bulunmaktadır. Halil Bey'in Melik Gazi Türbesi'nin yanına bir mescit ve bir zaviye yaptırdığı ilgili tahrir defterlerinde belirtilmiştir.²⁹

Dulkadiroğullarından Süleyman Bey'in oğlu Şahsuvar Bey, bölgede hâkimiyet kurmaya çalışan Memlûklerle 1470 yılında girdiği savaş sonucunda başarılı olamamış ve askerleri ile birlikte Zamantı Kalesi'ne sığınmıştır. Daha sonra da Memlûk kumandanı Yaşbek tarafından esir alınarak Kahire'ye götürülüp işkencelerle öldürülmüştür.

1515 yılında Yavuz Sultan Selim Dulkadirli Beyi Alâu'd-devle'ye karşı düzenlediği sefer dönüşünde, Zamantı Kalesi önüne konaklamış ve Alâu'd-devle'nin yerine Elbistan sancağı beyliğine Şahsuvar Bey'in oğlunu getirmiştir. Alâu'd-devle, Zamantı Kalesi'ne bir medrese yaptırtarak bu medreseye Büyük Poğasın köyünü vakfetmişti.³⁰

XVI. yüzyılda Zamantı Kalesi'nde 34'er, 5 topkûn (?), 25 parça at gemi, 4610 adet tüfenk kundağı, 25 adet tüfenk, 6 müdd güherçile, iki adet eski top, 2 adet şayka topu, 4 adet deve prangası, fars prangası, 10 adet enükle prangası, 6 adet zârbuzan topu, 1350 adet ok, 35 adet yay ile birçok savaş ve inşaat malzemesi bulunmaktaydı³¹ ki kalenin bu tarihlerde bile faal bir savunma gücüne sahip olduğu anlaşılıyor.

²⁸ Sümer, s. 79-80.

²⁹ Sümer, s. 37.

³⁰ Erkiletlioğlu Halit, *Geniş Kayseri Tarihi*, I. Cilt. s. 238; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, 1989, s. 130.

³¹ Sümer, s. 43-44.

1279 (1862) yılı salnamesine göre, Zamantı Kayseri'ye bağlı bir kaza idi.

11- Akkışla Kululu Kalesi

Kululu Nekropol Alanı

Kayseri Akkışla ilçesinin Kaletepe'deki Kululu mevkiinde bulunan Akkışla Kalesi, kayalık bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Kaletepe, oval biçimde yaklaşık 100 metre uzunlukta ve 25 metre genişliktedir. Kitâbesi bulunmadığından yapım tarihi kesinlik kazanmasa da kale çevresinden çıkan çivi yazılı tabletler, steller, çanak çömlek

ve mühür buluntuları ile Geç Hitit Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmıştır. Hatta sarp kayalık üstünde kurulmuş olan kalede, hiyeroglifli yazıtlarla birlikte bir sarayın varlığına işaret eden taştan oyulmuş çok sayıda insan, arslan ve sfenkse benzeyen heykel de çıkarılmıştır. Bunlardan en

önemlisi Kayseri Arkeoloji Müzesinde sergilenen 3 metre yüksekliğindeki andezit bloktan oyulmuş erkek heykelidir. Bu heykel de Tabal Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Ayrıca günümüze gelen duvar kalıntılarından Helenistik Dönem'de (MÖ 33-MS 20) ve daha sonra Romalılar tarafından da uzun süre kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bugün kaleye ait bazı duvar kalıntıları dışında herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Kululu Steli

12- Develi Kalesi

Develi Kalesi (Arşiv: Develi Belediyesi)

Kayseri'ye 41.4 km uzaklıkta ve Erciyes Dağı'nın güneyinde yer alan Develi ilçesinin de güneyindeki kale; ovaya hâkim, oldukça dik bir tepe üzerinde yer almaktadır. Günümüzde kalenin inşa ya da onarım kitâbesi olmadığı için tam olarak tarihlendirilememekte fakat yapı tarzı ve üslubundan Bizans Dönemi eseri olduğu tahmin edilmektedir.

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Karamanoğulları Beyliği'nden alınan (1474) Develi'de halkın bu ilhaka isyan ettiği, Fatih Sultan Mehmet'in de Develi Kalesi'ni yıktırdığı, Develioğulları aşiretini de parçalayarak çeşitli illere iskân ettirdiği ifade edilmektedir.³² Kale halkının, özellikle Osmanlılar Dönemi'nden itibaren şehrin yavaş yavaş Everek'e göç etmesi ile birlikte önemini yitirdiği anlaşılmaktadır.

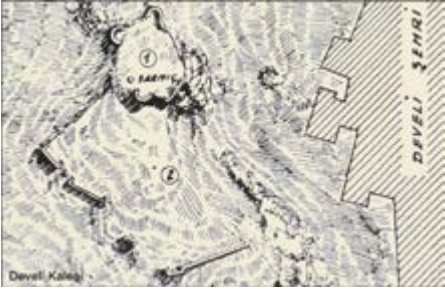
Günümüzde kale terk edilip tamamına yakını tahrip olduğundan tam bir plan çıkartmak mümkün olmamakla beraber Tahsin Özgüç

³² Develi Belediyesi web sayfası.

Develi Kalesi (Arşiv: Develi Belediyesi)

surların güneyinde bulunan iki dikdörtgen burç ve bazı sur duvarları ulaşabilmiştir.

Mahmut Akok tarafından çizilen kale planı

ve Mahmut Akok'un "Develi Abideleri" adlı makalelerinde yaptıkları çizime göre³³ kale, iç kale ve dış surlar olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İç Kale'nin etrafı yarım yuvarlak burçlarla çevrilmiştir. Aşağı yukarı 900 metrekarelik bir sahayı kaplayan bu kısım oldukça büyük bir tahribata uğramış ve günümüze sadece doğusunda yer alan iki yarım daire formlu burç ile iç

Burçlar arazinin eğiminden faydalanılarak moloz taşla inşa edilmiştir. Burçların üzeri sıvayla kapatılmıştır.

İç Kale'nin güney cephesi ayakta kalan en sağlam bölümüdür. Bu cephenin batısında tahribat daha fazla olmakla birlikte doğu bölümü kısmen ayakta.

Bu cephe üzerinde burç ve sur duvarları bulunmaktadır. Kuzey cephesinden ise günümüze sadece iki adet burç gelebilmiş ancak bu iki burç arasında bulunması gereken ve burçları birbirine bağlayan sur duvarları yok olmuştur. Güney cephe ile batı cepheyi birbirine bağlayan savunma duvarları yıkılmıştır. Bu cephe üzerinde bir adet burç bulunmaktadır. Güney cephedeki burçta olduğu gibi düzenli bir duvar örgü sistemine sahiptir. Güney cephenin doğusundaki burcun duvar örgü sistemine bakılarak kalenin özellikle

³³ Akok Mahmut-Özgüç Tahsin, Develi Abideleri, Belleten, cilt 19, sayı 75, 1955, s. 377- 384.

Selçuklular Dönemi'nde pek çok kez onarılmış ve yeni eklemeler yapılarak genişletilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu burç zemin seviyesine kadar çökmüştür. Doğu cephesindeyse sadece temel seviyesine kadar yıkılan surların izleri kalmıştır. Kalenin kuzeybatı yamacında iç duvarları sıvalı bir de sarnıç bulunmaktadır. Moloz taştan inşa edilen sarnıcın üzerini örten tonoz mevcut değildir.

Kalenin Bizans ve Selçuklular Dönemi'nde birçok tarihî olayın mekânı olduğu kaynaklarda belirtilmekte fakat Osmanlılar Dönemi'nde önemini yitirdiği anlaşılmaktadır.³⁴

13- Develi Karahisarı (Zengibar- Yeşilhisar Kalesi)

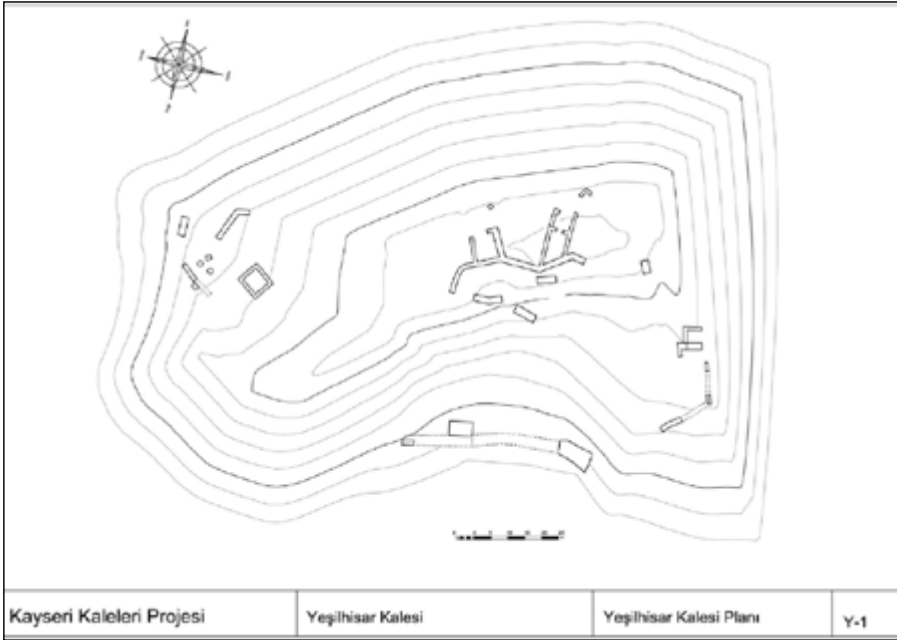

Yeşilhisar Zengibar Kalesi, (H. E. Nisan 2023)

Yeşilhisar Kalesi Kayseri'nin 66 km güneybatısında yer alan Yeşilhisar ilçesi-nin Kaleköy mevkiinde bulunmaktadır. Kale, ilçenin güneybatısında, kayalık yüksek bir teppe üzerine inşa edilmiştir. Develi-Yeşilhisar, Yeşilhisar-Ürgüp arasındaki yol güzergâhına hâkim bir konumdadır. Kısmen Yahyalı yolunu da gözetlemektedir.

Yeşilhisar Kalesi'nin kurulduğu kayalık alanın kuzey, güney ve batı cepheleri çok sarp olduğu için kaleye sadece doğu cepheden ulaşılabilir. Duvarları zemin seviyesinde düzgün kesme, üst kısımlarda kaba yonu ve moloz taştan yapılmış ve horasan harcı ile tutturulmuştur. Burada arazinin eği-

³⁴ Özbek Yıldray, Celil Arslan, Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Kayseri Büyükşehir Yay. Kayseri 2008, II. Cilt s. 887.

Yeşilhisar Kalesi, Denктаş, Kayseri Kaleleri Projesi

minden ve doğal bir sur niteliği taşıyan kayalardan savunma amacıyla faydalanılmıştır.

Doğu cephede bulunan ve doğal kule konumundaki kayaların arasındaki geçişe uygun alan ise savunma amaçlı olarak duvarlarla kapatılmıştır. Diğer cephelerin oldukça sarp olması sebebiyle kaleye giriş için uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Doğu cephenin arazi yapısının diğer cephelere oranla daha düzgün olması ve burada yer alan duvar kalıntılarından hareketle kaleye girişin bu cepheden sağlandığı düşünülmektedir.

Kalenin sarp kayalıklar üzerine inşa edilmiş olması ve üzerinde yerleşime müsait alanın oldukça küçük olması sebebiyle, kalenin sadece askerî amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. İhtiyaca cevap verecek şekilde bir de kalenin güneyinde bir sarnıç ve bu sarnıca ait ihata duvarları yer almaktadır. Kalenin oldukça yüksek bir tepe üzerine kurulması, çevreden gelecek tehditlerin fark edilmesini ve çevre kalelerle irtibat sağlanarak karşı tedbirlerin alınmasını kolaylaştırmaktadır.

Yeşilhisar Kalesi'nin inşa kitâbesi yoktur. Ancak 8. yüzyılda Bizans Dönemi'nde yapıldığı belirtilmektedir. Kalenin batı cephesindeki duvar kalıntıları Selçuklu Dönemi'nde ciddi bir onarıma tabi tutulduğu izlenimi vermektedir.

Yeşilhisar Kalesi birçok tarihî olayın geçtiği önemli bir mekândır. 1097 yılında Birinci Haçlı Seferi'nin savaşçıları Kaisareia'dan Herakleia'ya giderken gördükleri bu kale için: “öyle bir kale ki asla zaptedilemez” demişlerdir.

Tarihî kaynaklarda Karahisar-ı Develü, Karahisar-ı Devle³⁵ veya Develü Karahisarı olarak zikredilen yapının adı, ilk olarak 1276-1323 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunan Kerimüddin Mahmud Aksarayî tarafından yazılmış olan Müsâmeretü'l-Ahbâr'da geçmekte ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde meydana gelen “Cimri” ayaklanmasında, Cimri ve askerlerinin Yeşilhisar Kalesi'nde kaldığı belirtilmektedir.³⁶

Kalenin Sultan II. Mesud'un tahta geçtiği yıllarda da siyâsî olaylara zemin olduğu yine Aksarayî'de şu şekilde anlatılmaktadır: “... *velhasıl 702 (1302) yılının girişiyle 701 (1301) yılı sona erdi. Bu yılda Rum saltanatı, yarlğ hükmüyle Sultan Gıyaseddin Mes'ud'a verildi. Talih güneşi, azilde olmasının karanlığını aydınlattı. Yüce hazretin ilgi ve bağışlarına kavuştu. O Musul tarafından Rum tarafına yöneldi. Saltanat tahtının bulunduğu yere vardı. Veziri eskiden olduğu gibi Sahip Alâeddin idi. Türk ve Tacik ülkesinin yöneticisi (hâkim) Abışga, 703 (1303) yılında girişine kadar ülkenin işleriyle uğraştılar. O yılda Cahî oğlu, Niğde ve Aksaray arasında bulunan Develü Hisar Kalesi'ne istilâ elini kaldırdı ve ayağını isyan yoluna koydu. Vilayetin her yanında gelirlerin çoğuna el koydu. Abışka, Sultan Mes'ud, Sahip Alâeddin ve diğer emirler, çevik ordularıyla o kalenin önüne vardı. Kuşatma bir ay süreyle mancınığı çalıştırdılar. Kale asillerinin işi zorlaştı, onların çıkardıkları karışıklığın vadesi dolmadığından kendilerinin ecelleri gelmediğinden dolayı ordu*

³⁵ Eflâki, A., Ariflerin Menkıbeleri I, çev. Tahsin Yazıcı, İst., 1964, s. 293.

³⁶ Kerimüddin Mahmud-ı Aksarayî, Müsâmeretü'l-Ahbar, (çev. Mürsel Öztürk), Ank., 2000, s. 101-102.

tarafından yayılan muhtelif haberler yüzünden (kuşatılanlar açısından) ortaya engeller çıkınca onlar kalenin önünden kalktılar. Böylece o iş yüz üstü kalmış oldu.”³⁷

Ahmed Eflâkî’nin “Ariflerin Menkıbeleri” isimli eserinde de “Yine rivâyet etti ki: Bir gün Çelebi’nin huzurunda, Karahisar-ı Devle Kalesi’nin tepesinde Sultan Alâeddin Keykubad’ın (Tanrı rahmet etsin) sarayında Sahibin oğulları ile işrette bulunuyorduk...” ifadesi yer almaktadır.³⁸

Esterâbadî’nin “Bezm u Rezm” adlı eserinde, Eretna Beyliği Dönemi’nde geçmiş olan olaylarda Yeşilhisar Kalesi’nden çok tafsilâtli olarak bahsedilmektedir. “Amasya kuşatmasından vazgeçen Ali Bey, bu defa Niğde üzerine sefere çıkmıştır. Ali Bey sefer sırasında Niğde yolu üzerinde bulunan Yeşilhisar’a uğramıştır. Ali Bey, Karahisar’a inip kalenin ayağına varınca başını ateş küresine değdiren bir dağ gördü; mavi gökyüzünün perdesini yırtmış olan granit taş yığıyla karşılaştı. O dağ yükseklikte gökle yarışıyor, Güneşin üzerine gölge düşürüyordu. Öyle ki hayalin onun burçlarına ulaşmasına imkân yok. Düşüncenin onun yüksekliğine yetişmesi mümkün değil. Öyle bir kale ki, yükseklik bakımından yıldızlarla aynı seviyede, Burçlarla arkadaşlık etmekte. Göğün burçlarına yaklaşmakta. Sağlamlığı belgelere geçmiş. Yüksekliği akıl almaz ölçüde. Giriş yolları dar, tırmanışı çok sarp ve Kalenin sağlam olması, tek başına onun fethedilemez olması demek değildir. Kale her ne kadar sağlam olursa olsun, içindekilerin yeterince yiyecek ve içeceği bulunmazsa, orayı koruyup savunamazlar. Böylece çabukça istila edilir. Bundan başka, eğer bir kalenin fethinden vazgeçip aciz olarak geri dönersek, Niğde’yi bize karşı savunanlar cesaret edip bizi hesaba almazlar” ifadeleri geçmektedir.³⁹

Yeşilhisar Kalesi’nin muhasarası Bezm u Rezm’de şöyle anlatılmaktadır: “Savaş tufanı yükselince, kalenin üzerinden bulutlardan dolu

³⁷ Kerimüddin Mahmud-ı Aksarayî, age., s. 238–239; Turan, O., age., s. 649.

³⁸ Eflâkî, A., Ariflerin Menkıbeleri II, (çev. Tahsin Yazıcı), İst., 1973, s. 267.

³⁹ Yücel Y., Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar Eretna Devleti Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti Mutahharten ve Erzincan Emirliği, Cilt: II, Ank., 1991; Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, age., s. 141.

yağar gibi ok yağdı. Burçların üzerinden gökten yıldırım düşer gibi taş düşmeye başladı. Yiğitlerin narası gökleri tuttu. Pehlivanlarının gürlemesinin şiddeti, gök kubbenin perdesini yırttı. Onları gören diğer askerler, Sultan'ın gücünü cesaretini ve üstün gayretini görünce, insanlık duygusu ister istemez onları harekete geçirdi. Her taraftan kalenin içine ve çevresine hücum ettiler. Bir kısmı gölge gibi duvara çıkarken, bir kısmı güneş gibi kale pencerelerinden içeri girdi sonunda kale halkı aman dileyip teslim oldu...”⁴⁰

Bezm u Rezm'de Yeşilhisar Kalesi'nin geçtiği bir diğer olay ise, Babukoğlu Ali Paşa ile Kadı Burhaneddin arasında yaşanan hadisedir. Kalenin de tasvir edildiği bu hadise Bezm u Rezm'de şu şekilde anlatılmaktadır: *“O bu iyiliği anlayacak, ona layık bir kişi olmadığı için aptallık ve budalalık ederek mücadeleye başladı. Yüce fermanın içeriğinin dışına çıktı. Yüksekliği feleklerle yarışan, başı sekizinci göğün burçlarına erişen Karahisar-ı Develi'yi Dügehisar ile değiştirdi. Böyle sağlam bir yeri, bir yıkıntı karşılığında verdi ve onu Aksaray nahiyelerine bağladı.”⁴¹*

Develi Karahisarı Kalesi son olarak Karamanoğlu Pir Ahmed ve Kasım Bey'in adamlarının elindeyken Fatih Sultan Dönemi'nde Şehzâde Mustafa tarafından bir anlaşmayla alınmıştı. Ancak bu sırada Kayseri ile Niğde arasında bulunan Develihisar'da (Yeşilhisar Kalesi'nde) Karamanoğulları kumandanı Atmaca Bey direnmeye devam ediyordu. Fakat kendisine Karamanoğullarından yardım gelmeyeceğini anlayarak kaleyi Şehzade Mustafa'ya teslim etmek istediğini bildirmişti. Bunun için esâsen hasta olan Şehzade kaleyi teslim almış fakat dönüşte Bor'da ölmüştü. Bu suretle Karaman işi sona ermiş, bu meyânda Kayseri de Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Hattâ bütün Karaman'ın zaptını göstermek üzere Mevlâna Velîyüddin oğlu Ahmed Paşa “Tarih-i Feth-i

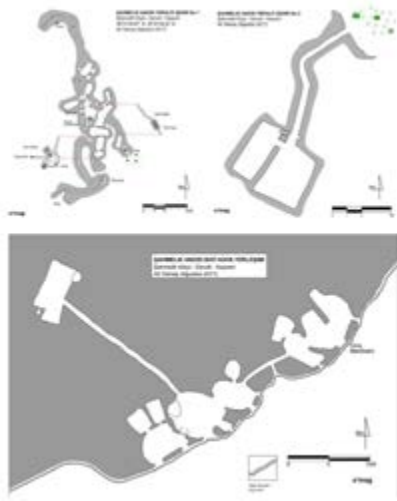
⁴⁰ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, Bezmü Rezm, Çev: Mürsel Öztürk, Ank., s. 137-139; s. 141.

⁴¹ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, age., s. 433.

Karaman” terkibine tarih düşürmüştü. Böylece Karamanoğullarının bütün kaleleri Osmanlılara geçmiş oldu (1475).⁴²

Yukarıdaki bilgilerden Yeşilhisar Kalesi’nin 9. yüzyılda sağlam ve kullanılıyor olduğu anlaşılmaktadır. XIII. ve XIV. yüzyıla ait çağdaş kaynaklarda kale ve kalede geçen olaylardan bahsedilmektedir.

14- Şahmelik Kalesi (Develi)

Şahmelik Kalesi (Develi)

Şahmelik Kalesi, Kayseri’nin Develi ilçesinde, Şahmelik köyünden başlayıp Pusatlı köyüne kadar devam eden takriben 23 km’lik münbit vadinin 3. km’sinde, deniz seviyesinden 1375 metre irtifada bulunmaktadır.

Yer aldığı sarp kayaların en tepesinde deniz seviyesinden 1375 m yüksekteki kaleden günümüzde sadece birkaç temel duvarı kalmıştır. Duvarların bölgedeki moloz taşlar kullanılarak harçsız olarak yapılması buradaki yaşamın Kappadokya Dönemi’ne kadar gittiği intiba-

sını vermektedir. Ancak mağaralar içindeki columbariumlar ve kaya mezarları da bölgedeki iskânın Erken Roma Dönemi’nde de devam ettiğini göstermektedir. Kalenin hemen doğusunda bulunan düz kayalar daha da tesviye edilerek tâlim veya harman yeri olarak kullanılmış olmalıdır. Kale, günümüze gelen kalıntılarından anlaşıldığına göre üç bölümden meydana gelmiştir.

⁴² İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK Yay. Ank. 1984, s. 35.

Şahmelik Kalesi

Şahmelik Kalesi'ne giden takriben 500 m uzunluğunda gizli tedarik yolu

En tepede kale, altında mağara yerleşkesi ve yer altı şehri

Kale, kalenin altında beş-altı katlı, birbirine bağlantılı birçok mağara ve bu mağaraların içinden geçilen iki katlı yer altı şehriyle büyük ve önemli bir yerleşim alanı olduğu görülmektedir. Ayrıca kalenin, yakınındaki mağaralarla bağlantılı olarak yapılması sebebiyle savunması daha da güçlenmiştir. Kalenin yer aldığı yamacın güneyindeyse kalenin ihtiyaçlarının karşılandığı, insan eliyle şekillendirilmiş olan, gizli, uzaktan fark edilmeyen bir yol bulunmakta.

Mağaraların içinde erzak konulan oyuklar, küçük sarnıçlar ve zeminlerde kaya mezarları bulunmaktadır. Hatta bazı mağara duvarlarına çok miktarda sıralı niş oyulmuştur ki bunların o dönemin geleneği olan ölü yakma ve küllerini saklama uygulaması için kullanılan nişler olduğu tahmin edilebilir.

15- Bileç Höyük Kalesi (Develi)

Bileç Höyük Surları

Develi Güneyaşağı Mahallesi'nde yer alan höyükte yapılan kazılarda Erken Tunç Çağı'na ait, içinde maden atölyeleri, ocaklar, fırınlar ve tandırlar bulunan bir yerleşim alanının etrafının 1,5-2 metre genişliğinde surla çevrili olduğu görülmüştür. Harçsız moloz taşlarla yapılan surun ancak 40 metresi bugüne kalabilmiştir.

16- Öksüt Kalesi (Develi)

Öksüt Kalesi (F.: Nezir Ötegen)

İnşa tarihi bilinmeyen bu kale dar bir geçitten girilebilen sarp bir yamaca kurulmuştur. Kalenin bulunduğu kayalarda elinde mızrağıyla ejderha avlayan biri gibi görünen kabartmalar vardır. Bazılarına göre bu kabartma Hitit

Öksüt Kalesi (F.: Nezir Ötegen)

Dönemi'ne aittir. Bu iddia kesinlik kazanırsa kalenin Hitit Dönemi'nde yapıldığı düşünülür.

Tarihî bir olayda bu kalenin adı geçmektedir:

“II. Keyhüsrev’in ölümünden sonra üç oğlu arasında çıkan saltanat mücadeleleri sırasında II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıçarslan’ın aralarını bulmak üzere Kayseri’ye çağrılan Beylerbeyi Emir Şemseddin Yavtaş Kılıçarslan’a nasihate başlayınca Sultan öfkelenir ve ona vurmak için ayağa kalkar. Fakat Emir Samsamüddin engel olur. Yine de Sultan, Emir Şemseddin Yavtaş’ı bağlatarak Develi’ye bağlı Öksüt mağarasına gönderir.”⁴³ Bu tarihî kayıttan Türkiye Selçukluları Dönemi’nde bu kalenin sürgün yeri olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

17- Kaleköy Kalesi (Develi)

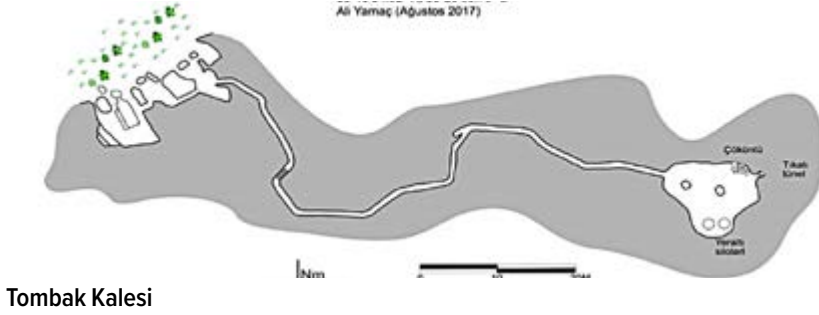
Kayseri’nin Develi ilçesine bağlı Bakırdağ bucağındaki Kaleköyü’nde bulunan kalıntıların bir kaleye ait olduğu ileri sürülmektedir. Oldukça küçük ölçüde moloz taştan yapılmış olan bu kalıntıların bir kaleye ait olup olmadığı tartışmalıdır. Ancak köy halkının “gala” olarak telaffuz ettiği ve aynı adı taşıyan köyün yanında Kale Dağı isimli sarp bir tepe bulunmaktadır.

18- Yeniköy Kalesi (Develi)

Kayseri’nin Develi ilçesinde, Kaleköy’e 5 km uzaklıkta bulunan Yeniköy’deki kalıntıların bir kaleye ait olduğu söylenmektedir. Ancak moloz taştan olan bu kalıntıların kale olup olmadığı kesinlik kazanamamıştır.

⁴³ İbn Bibi, age. s. 569.

19- Tombak Kalesi (Develi)

Tombak Kalesi

Kayseri'nin Develi ilçesindeki Yukarı Tombak köyünün hemen yakınında yer alan sırtta büyük bir kaya bloğuna oyularak yapılmış bir kale bulunmaktadır. Kalenin yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Bu kaya oyukları içerisinde birbirine geçen odalar ve su sarnıçları da bulunmaktadır.

Tombak Kalesi

Tombak Kalesi

20- Bakırdağı Kalesi (Develi)

Kale, Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Bakırdağı (Taşçı) köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Kayseri il merkezine 77 km uzaklıktaki kale; Develi ilçesinin 37 km doğusunda, Zamantı Irmağı'nın güney yakasında, deniz seviyesinden 1580 m yükseklikteki bir tepe üzerine kurulmuştur. Kale, önündeki vadiye hâkim bir noktada olup Develi-Tufanbeyli ara-

sındaki yolu kontrol etmek maksadıyla inşa edilmiş olmalıdır. Kale üzerinde inşa ya da onarım kitâbesi bulunmadığı için ne zaman ve kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir.

Kale, moloz ve kaba yonu taş malzemeyle inşa edilmiştir. Duvar kalıntılarının alt seviyelerinde ve dış cephelerinde kaba yonu taş, iç dolgularında ise moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kalenin inşa-sında kullanılan malzemeler, horasan harcıyla birbirine bağlanmıştır.

Arazi yapısına bağlı olarak kuzey-güney doğrultuda konumlandırılmış olan kale, büyük oranda yıkıldığı için asli planı anlaşılamamaktadır. Kalenin kurulduğu tepe üzerinde temel seviyesinde bazı duvar bakiyeleri tespit edilmiştir.

Ancak günümüze ulaşan kalıntılardan herhangi bir mekân planı ortaya çıkarılamamaktadır. Bu sebeple kalenin mimari tanımı mevcut kalıntılardan hareketle yapılmaya çalışılacaktır. Kaleden günümüze ulaşan kalıntılar, tepenin batı tarafında yoğunlaşmıştır. Kalenin kurulduğu alanın güneydoğusunda birbiriyle bağlantılı temel seviyesinde duvar kalıntıları görülmektedir. Doğu-batı yönünde uzandığı anlaşılan bu mekânın batı duvarı tamamen ortadan kalktığı için “U” şeklinde bir kalıntı ortaya çıkmıştır. “U” şeklindeki bu mekâna bağlı kuzey-güney doğrultuda 4.65 m ölçüde uzanan bir duvar bakiyesi daha bulunmaktadır. Bu alandaki duvar kalınlıkları 1.25 m ölçüsündedir.

Bu bakiyelerin kuzeyinde herhangi bir mekânla bağlantısı bulunmayan düzgün olmayan dikdörtgen planlı ve hangi amaçla kullanıldığı belirlenemeyen bir mekân yer almaktadır. Bu mekânın duvar kalınlıkları 30 cm ölçüsündedir.

Kalenin güneybatısında birbiriyle bağlantısı kopmuş olan iki adet duvar kalıntısı günümüze ulaşmıştır. Bu bakiyelerden batı taraftaki

Bakırdağ Kalesi'nin Kademeli Surları

duvar kuzey-güney doğrultuda uzanmakta olup kuzey ucu 26. metreden itibaren doğuya doğru kıvrılmaktadır. Toplam uzunluğu 41.5 m olan duvarın kıvrılma noktasından sonraki kısmı 15.5 m'dir. Bu bakiyelerin devamı niteliğindeki diğer duvar kalıntıları doğu-batı doğrultuda uzanmakta olup kuzey-güney doğrultulu bir başka duvarla birleşmektedir. Kalıntıların doğu-batı doğrultuda uzanan kısmı 6.35 m, kuzey-güney doğrultuda uzanan kısmı ise 11.5 m uzunluğundadır. Duvar kalıntılarının kalınlıkları 0.80 ila 1 m arasında değişmektedir.

Kalenin kurulduğu alanın ortaya yakın bir yerinde kuzey-güney doğrultuda uzanan ve kuzey ucunda, temel seviyesinde doğu-batı doğrultuda bir başka duvarla kesilen kalıntılar mevcuttur. Kuzey-güney doğrultudaki duvar 35.7 m, doğu-batı doğrultudaki kalıntı ise 20.35 m uzunluğundadır. Ayrıca kuzey-güney doğrultudaki duvarın batı yüzünde bugün sadece temel seviyesinde izleri kalmış olan 4.70 m uzunluğundaki duvar kalıntısı bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultudaki duvarın batı ucunda, kuzeye doğru uzanan iki parçalı bir kalıntı yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultuda uzanan bu kalıntılar aradaki kesintiyle birlikte 45 m olup güneydeki kalıntı 29 m, kuzeydeki kalıntı ise 11.5 m uzunluğundadır. Bu kalıntıların duvar kalınlıkları 0.70 ila 3.20 m arasında değişmektedir.

Tepenin kuzey yakasında, diğer kalıntılardan daha aşağı kotta, işlevi tam olarak anlaşılamayan, yaklaşık 5.25x3.15 m ölçülerinde, asimetrik planlı, kayaya oyma bir kuyu bulunmaktadır.

Tepenin doğu yakasında, Zamantı Irmağı ile aynı kotta, kayaya oyulmuş, yaklaşık 1.55x2.50 m ölçülerinde bir kuyu bulunmaktadır. Kuyuya, kayadan oyularak yapılmış on iki basamaklı merdivenle inilmektedir.

Kalenin inşa kitâbesi yoktur. Günümüze ulaşan mevcut bakiyelerden de kalenin tarihlendirmesinin yapılması mümkün olmamaktadır.

21- Kulpak Kalesi (Develi)

Kulpak Kalesi; Develi'ye 21 km uzaklıktaki Kulpak köyünün 3 km güneyinde, Develi-Yeşilhisar karayolu üzerinde vadiye hâkim bir tepe üzerinde gözetleme maksatlı bir yapıdır.

Kulpak Kalesi

Kulpak Kalesi

Kulpak, Şeyh Şaban ve Yeşilhisar kalelerinin bu önemli ulaşım güzergâhını denetledikleri anlaşılmaktadır.

Kulpak karyesinin, XVI. yüzyıl başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları Defteri'nde geçen “Vakf-i Zaviye-i Şeyh Çoban- Kulpak, tabi-i Develü” şeklindeki bilgidен hareketle Osmanlılar Dönemi öncesinde kurulmuş bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Kulpak; tabii yapının el aletleriyle oyulmasıyla kazanılan, doğu-batı doğrultuda, 9.14 x 11.85 m ölçülerinde, kareye yakın dikdörtgen bir plana sahiptir. Mağaranın girişi dağ yamacının güneydoğu kısmında olup batıya ve sonra güney ve kuzeye doğru odacıklar, tüneller rampalarla birbirine bağlanmaktadır.⁴⁴ Kulenin iç kısmı batı cephenin güneyinde yer

alan yay şeklindeki bir duvarla iki mekâna ayrılmaktadır. Her iki mekânın da içerisi günümüzde molozla dolmuştur. Bu nedenle mekânların fonksiyonları tam olarak anlaşılamamaktadır. Kulenin dört köşesinde daire formu payandalar bulunmaktadır.

Batı Cephe: Cephenin üst kısımları tamamen yıkılmıştır. Batı cephenin günümüze ulaşan bölümlerinden güney kısmı 3.2 m, kuzey kısmı ise 4.2 m yüksekliğinde ve bu cephede beden duvarları 2.20 m kalınlığındadır.

⁴⁴ Nezir Ötegen.

Doğu Cephe: Bu cephenin de üst kısımları tamamen yıkılmıştır. Cepheden günümüze ulaşan kısımlardan güney bölümü 5 m, kuzey bölümü ise 3.2 m yüksekliğindedir. Cephede kaba yonu ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Tespit edilen kısımlarda taş derzlerinin Horasan harcı ile kapatıldığı anlaşılmaktadır. Bu cephede beden duvarları 2.20 m kalınlığındadır.

Kuzey Cephe: Bu cephenin de üst kısımları tamamen yıkılmıştır. Cepheden günümüze ulaşan kısımlardan batı bölümü 4.1 m, kuzey bölümü ise 5.2 m yüksekliğindedir. Cephe üzerinde herhangi bir açıklık yer almamaktadır. Cephede kaba yonu ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Görülen kısımlarda taş derzlerinin Horasan harcı ile kapatıldığı anlaşılmaktadır. Bu cephede beden duvarları 2.20 m kalınlığındadır.

Güney Cephe: Bu cephenin de üst kısımları tamamen yıkılmıştır. Cepheden günümüze ulaşan kısımlardan batı bölümü 5.1 m, kuzey bölümü ise 3.5 m yüksekliğinde ve beden duvarları 2.20 m kalınlığındadır.⁴⁵

22- Viranşehir Kalesi (Pınarbaşı)

Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Viranşehir köyündeki Viranşehir Kalesi, Selçuklular Dönemi'nde faal hâlde olduğu bilinmekte olup ancak korunamadığı için harabeye dönmüştür.

23- Şerefiye Kalesi (Pınarbaşı)

Şerefiye köyü, Kayseri'nin kuzeydoğusunda, merkeze 150 km, Pınarbaşı ilçesine ise 50 km uzaklıkta Karakuyu-Viranşehir arasında yer almaktadır. Kalenin de bulunduğu Uzunyayla bölgesine 20. yy başlarında Kafkasya'dan gelen Kabartay muhacirleri iskân edilmiştir. Düz bir vadi üzerinde yer alan kalenin deniz seviyesinden yüksekliği 1593 m'dir. Kalenin etrafındaki en yüksek tepe "Sivri Tepe" olarak adlandırılan

⁴⁵ Denктаş, agp.

Şerefiye Kalesi (F.: Dursun Çiçek)

tepe olup yüksekliği 1716 metredir. Dolayısıyla Şerefiye Kalesi'nin bulunduğu coğrafi alan dikkate alındığında yüksek ve düz bir vadide yer aldığı anlaşılmaktadır.

Kale, kaba yonu ve düzgün kesme taş ve moloz malzemeyle inşa edilmiştir.

Duvarların alt seviyelerinde, köşelerinde ve kaplamalarında düzgün kesme taş, iç dolgularında ise moloz taş malzeme kullanılmış ve kalenin inşasında kullanılan malzemeler, birbirlerine horasan harcıyla bağlanmıştır.

Kale günümüzde oldukça büyük bir tahribata uğramış olmasına rağmen orijinal planını büyük ölçüde korumaktadır. Sadece kalenin doğu yönünde yer alan duvarları, burada kurulmuş olan Şerefiye köyünün altında kalmıştır.

1945 yılına kadar düzensiz dikdörtgen yapısını muhafaza eden kaleden, taşlarının köylülerce sökülüp yapı taşı olarak kullanılması sebebiyle sadece duvarların özünü oluşturan moloz taşları kalmış ve kale büyük ölçüde harabe haline gelmiştir.

Kale, Kayseri kaleleri içerisinde farklı bir planlamaya sahip olması bakımından dikkat çekicidir. Vadi üzerine kurulmuş olan kalenin içinden bir çay geçmektedir. Bu uygulama kaleyi Kayseri bölgesindeki diğer kalelerden ayıran önemli özelliklerden biridir. Düzgün olmayan dikdörtgen bir plana sahip olan kalenin güney ve kuzey cepheleri üzerinde birer giriş kapısı yer almaktadır.

Kuzey Cephe: Kuzey cephenin günümüze ulaşan kalıntıları yaklaşık

F.: Sinan Çoban

olarak 188 m, bu cephenin günümüze ulaşamayan bölümü ise yaklaşık olarak 86.5 m uzunluğundadır. Cephenin dereden sonraki doğu bölümü tamamen tahrip olmuştur. Cephenin batı ucunda daire planlı bir adet burç ve eksenden hafif batıya kaydırılmış, lentolu anıtsal giriş kapısı bulunmaktadır.

Bu ana giriş kapısının lentolarının oturduğu yastıklar kademelen-dirilmiştir. Büyük boyutlu kesme taşlarla örülmüş olan kapı, 3.35 m açıklığa ve 9 m yüksekliğe sahiptir. Kapının iç kısmı eyvan şeklinde tasarlanmış olup üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Eyvanı oluşturan kemer dizisi, yanlarda profilli silmelerle hareketlendirilmiş yastıklar üzerine oturmaktadır. Kapı üzerinde yer alan haç tasviri, inşa tarihi bilinmeyen kalenin tarihlendirilmesine yönelik olarak kullanılabilecek tek veridir. Bu tasvir kalenin Hristiyanlık döneminde hem inşa edildiğini hem de kullanıldığını düşündürmesi bakımından dikkat çekicidir.

Kapının doğusunda ve batısında yer alan kalenin beden duvarları temel seviyesine kadar yıkılmıştır. Mevcut bakiyelerden hareketle duvar takibi yapılabilmektedir. Cephenin doğu ucundaki duvar kalıntıları dere yakınında sonlanmaktadır. Bu dereden kemerli bir köprü ile geçilerek kuzey cephenin doğusunda da duvar bakiyelerinin derenin diğer tarafında yaklaşık olarak 86.5 m kadar devam ettiği tahmin edilmektedir. Ancak bu sur duvar bakiyelerinin tamamı günümüzde büyük ölçüde köyün binalarının altında kalmıştır. Bu cephede günümüze ulaşan duvarların mevcut bakiyelerden anlaşıldığı kadarıyla iç ve dış yüzeylerinin diğer cephelerin tamamında olduğu gibi düzgün kesme taşlarla kaplı olduğu düşünülmektedir. Düzgün kesme taşla kaplanmış olan duvarların içerisinde dolgu malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır.

Cephenin batı köşesinde mevcut bakiyelerden daire planlı olduğu anlaşılan bir adet burç yer almaktadır. Temel seviyesine kadar yıkılmış olan burç, yaklaşık 15 m çapındadır. Cephenin duvar kalınlığı yaklaşık olarak 1.90 m'dir.

Batı Cephe: Kalenin kulelerle takviyeli batı cephesi yol inşaatı sırasında oldukça büyük bir tahribata maruz kalmış, bu kesimde üzeri haç işaretli pek çok mezar taşı yerinden sökülerek, bir yığın halinde kenara bırakılmıştır. Kuzey cepheden sonra en fazla kalıntının bulun-

duğu, yaklaşık 365 m uzunluğundaki batı cephe üzerinde 7 adet burç yer almaktadır. Bu burçlardan 2'si daire planlı, 3'ü yarım daire, 2'si dikdörtgen planlıdır. Cephenin kuzey ucundaki burç 15 m, güney ucundaki burç ise 6.70 m çapındadır. Yarım daire planlı olan burçlar 5.70 m, 4.30 m ve 5.75 m yarıçaptadır. Dikdörtgen planlı olan burçlar 6.30x5.90 m ve 6.70x5.40 m ölçülerindedir. Cephe kuzeyden güneye doğru kademeli olarak artan bir kota sahiptir.

Cephenin beden duvarları temel seviyesine kadar yıkılmıştır. Ancak kuzey cephe ile birleştiği noktadan güneye doğru yer yer duvar bakiyeleri görülmektedir. Fakat bu duvar bakiyelerinin tamamına yakınının dış kaplama taşları sökülüştür. Dolgu malzemesi olarak yine kuzey cephede olduğu gibi moloz taş malzemeye yer verilmiştir. Batı cephenin duvar kalınlıkları yaklaşık 1.90 ile 2.00 m arasında değişiklik göstermektedir.

Güney Cephe: Yaklaşık 426 m uzunluğundaki güney cephe, kale içerisinden geçen çay tarafından ikiye bölünmüştür. Çayın doğusundaki kalıntılar 93.70 m, batısındaki kalıntılar ise 306 m uzunluktadır. Cephenin batı kanadı üzerinde, batı köşede 1 adet daire planlı burç ve cephe boyunca 3 adet yarım daire planlı olmak üzere toplam 4 adet burç bulunmaktadır. Cephenin batı ucundaki burç 6.70 m çapındadır. Yarım daire planlı olan burçlar 9.60 m ve 7.50 m yarıçaptadır. Burçlar arasında kuzey cephe üzerindeki giriş kapısıyla yaklaşık aynı aks üzerinde bulunan dışa taşkın dikdörtgen planlı eyvan şeklinde kapı yer almaktadır. Kapı açıklığı 3.50 m olup dışa doğru 8.65 m taşıntı yapmaktadır. Mevcut kalıntılardan kapının üst örtüsüne dair herhangi bir fikir sahibi olunamamaktadır.

Derenin bulunduğu noktada kesintiye uğrayan beden duvarları arasındaki bağlantı muhtemelen bir kemer vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Ancak duvarlar büyük oranda yıkılmış olduğu için kemere dair herhangi bir ize rastlanmamıştır.

Mevcut bakiyelerden anlaşıldığı kadarıyla duvarların iç ve dış yüzeyleri düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. Duvarların içerisinde dolgu malzemesi olarak yine moloz taş kullanılmıştır.

Kalenin güney cephesinde yer alan, düzgün taşlarla örülü beden duvarı ise halen sağlam olarak korunmaktadır. Güney cephenin batı

kanadındaki duvar kalınlıkları yaklaşık 1.80 ile 2.00 m arasında, doğu kanadındaki kalıntılar ise 4 m'dir. Ancak derenin bulunduğu noktada duvar kalınlıkları 6 m'ye kadar çıkmaktadır.

Derenin doğusunda yer alan güney cepheye ait beden duvarlarının devamı şimdiki Şerefiye köyünün iç kısımlarına kadar uzanmaktadır.

Doğu cephesindeyse herhangi bir duvar kalıntısı günümüze ulaşamamıştır. Şerefiye köyünün ve çevredeki köylerin XX. yüzyılın başlarında kuruluşu sırasında kalenin taşlarının taşınarak inşa malzemesi olarak kullanılması sebebiyle duvarlarının hızla yok olduğu anlaşılmaktadır.

Kutlu Emre; W. M. Ramsay'ın Viranşehir veya Pınarbaşı'nda aramış olduğu Karmalis veya Tsamandos Kalesi'nin, Şerefiye'de aranması gerektiğini iddia etmektedirler.

Kalenin duvar tekniği, kuzey cephesindeki kapı üzerindeki haç motifi ve kapısının formundan anlaşıldığı üzere bu eserin, büyük bir ihtimalle 6. yüzyıldan önce Bizans Dönemi'nde askerlerin kaldığı garnizon binası olarak yapıldığı tahmin edilmektedir.⁴⁶

24- Bozkale (Pınarbaşı)

Pınarbaşı ilçesine bağlı Karakuyu köyünün 2 km güneyindeki Karakuyu Hitit Barajı'nda bilindiği üzere 1931 yılında hiyeroglifli bir kitâbe bulunmuş ve Kayseri Müzesine nakledilmiştir. Baraja su sağlayan Karakale Deresi vadisinde iki ören yerinden biri Bozkale olup Karakale Deresi vadisine hâkim, müstahkem bir mevkiye yer alan kale kalıntısı büyük ölçüde tahrip olmuştur. Buradan derlenen seramiklerden, kale, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.⁴⁷

⁴⁶ Denктаş, age., s. 146.

⁴⁷ Yıldırım Tayfun, Doğu Kapadokya Bölgesi Yüzey Araştırmalarında Derlenen Seramikler. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2153177>.

25- Karakale (Pınarbaşı)

Karakale ise yine Karakale Hitit Barajı'na su sağlayan Karakale Deresi vadisinde yer alan ikinci harabedir. Çok az duvar kalıntısına rastlanmış olup yüzeyden derlenen seramiklerden bu kalenin de Geç Roma/Bizans Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸

26- Şeyh Şaban Köyü Kalesi (İncesu)

Kayseri ili, İncesu ilçesi, Şeyh Şaban köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır. Erciyes Dağı'nın güneybatısında yer alan kale, deniz seviyesinden 1520 m yükseklikte ve Develi Ovası'na hâkim bir tepe üzerinde güney-kuzey doğrultuda inşa edilmiştir. Kalenin hemen alt tarafında bulunan ve günümüzde terk edilmiş olan eski Şeyh Şaban köyü ve kalenin civarında oldukça eski bir yerleşim yeri olduğuna dair çevrede kalıntılar görülmektedir. Özellikle köy içerisinde bulunan ve Roma Dönemi'ne ait olduğu tarafımızca düşünülen yapay göl oldukça dikkat çekicidir. Göl tam bir daire şeklinde olup etrafı aralarında harç bulunmayan taşlarla örülmüştür.

Kalede inşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmış ve taş sıraları harçla sağlamlaştırılmıştır. Kuzey yöndeki sur duvarı kısmen, güney yöndeki sur duvarı ise tamamen yıkılmıştır. Batı yönde yer alan sur aynı zamanda dağın da tepe noktasını oluşturmaktadır. Bu sur duvar bakiyeleri yaklaşık 100 m uzunlukta olup surun duvar kalınlığı yer yer 2,5 m'ye kadar ulaşmaktadır. Temel seviyesine kadar yıkık olan surda inşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Batı yöndeki sur duvarı arazinin topografyasına uygun şekilde inşa edildiği için düzgün bir duvar yapısı göstermemektedir. Güneyden kuzeye doğru 16 m devam eden sur duvarı ilk önce doğu yöne 5.50 m kırılmakta daha sonra da batıya doğru kırılarak devam etmekte olup tam köşeye beş köşeli bir burç yerleştirilmiştir. Bu burç kalıntısı da temel seviyesine kadar yıkılmıştır.

⁴⁸ Yıldırım, agm.

Sur duvarından 3.12 m'lik batıya doğru taşıntı yapan beşgen planlı burç da moloz taşlarla inşa edilmiştir. Sur duvarı bu burçtan kuzeye doğru batıya kırılarak devam eder, kuzey yöndeki ikinci bir burçla birleşir. Bu burç 4.39 m batıya doğru taşıntı yapar şekilde uzanmakta olup beş köşelidir.

Doğu yönünde arazinin topografyasına göre şekillenen sur duvarı 38.5 m uzunluğa ve yer yer 2.72 m kalınlığa kadar ulaşmaktadır. Batıda tepe noktada yer alan sura göre daha sağlam vaziyettedir. Güneyden kuzeye doğru uzanan bu sur duvarı da ilk önce doğuya doğru genişlemekte, daha sonra da batıya doğru daralmaktadır. Bu kırılma noktasına ise doğu cepheye doğru taşıntı yapan beş köşeli bir burç yerleştirilmiştir. Doğu yöndeki bu sur duvarının orta bölümünün iç tarafında batıya doğru uzandığı tespit edilen duvar bakiyelerinden burada fonksiyonu anlaşılamayan bir mekânın bulunduğu tespit edilmektedir.

Kuzey cephesinde, batı cephenin kuzey köşesindeki burçtan sonra doğu yönde kırılma yapan sur duvarı “V” şeklinde girinti yaparak tekrar doğuya yönelmektedir. Bu bölümün doğu yönünde oluşan göçükten dolayı bir yığılma olmuştur. Ancak var olan bakiyelerden mekânın doğuya doğru 15 m uzandığı ve 5.80 m genişliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Güney cepheindeki sur kalıntılarının tamamen yıkılarak ortadan kalkmasından dolayı bu cephenin mimarisi hakkında bir görüş ileri sürülememektedir.

Develi ovasına hâkim olan Şeyh Şaban Kalesi'nin, bulunduğu konum ve boyutları göz önüne alındığında buradan geçen yol güzergâhının güvenliğini sağlamak maksadıyla gözetleme maksatlı olarak inşa edilmiş olduğu tahmin edilebilir. Kalenin duvar örgü sisteminden de 7-9. yüzyıl Bizans Dönemi özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

27- Güney Kale (Yahyalı)

Yahyalı'nın 5 km güneydoğusunda yer alan Güney Kale, Aşırılık Kalesi'nin hemen karşısında bulunmaktadır. Yahyalı Güney Kale deniz

seviyesinden 1957 m yükseklikteki bir tepe üzerine konumlandırılmıştır. Her iki kale arasında 1770 m mesafe bulunmaktadır. Her iki kale de bir taraftan Adana'nın Feke, Kozan ve Pozantı ilçelerine giden yolun, bir taraftan da Niğde Çamardı ilçesine giden yolların kesiştiği noktada önlerinden geçen boğazın kontrolünü sağlamak maksadıyla inşa edilmiştir. Güney Kale üzerinde inşa ya da onarım kitâbeleri bulunmamaktadır. Kalede inşa malzemesi olarak kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır.

Kale kuzeyden güneye doğru meyilli bir arazi üzerinde konumlandırılmıştır. “U” biçimi bir plana sahip olan kalenin güney cephesi büyük oranda yıkılmıştır. Diğer cephelerdeki sur duvarlarının üst bölümleri kısmen tahrip olmuştur.

Kalenin beden duvar yükseklikleri özellikle güney cephede iç kısımda yer yer 3.80 m'ye kadar yükselmektedir. Güney cephenin günümüzde sadece batı tarafındaki az bir bölümü ayakta. Doğu cephedeki sur duvarlarının güney bölümü de büyük oranda yıkılmıştır. Kalenin batı cephesi ile güney cephesinin birleştiği noktada yarım daire planlı bir burç yer almaktadır. Bu burcun içi yıkılan sur duvarlarının molozları ile dolmuştur.

Kalenin inşa kitâbesi yoktur. Kalenin duvar yapısının tekniği, malzemesi ve örgü sistemi incelendiğinde 9. yüzyıl Bizans Dönemi özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

28- Gerzile Kalesi (Yahyalı)

Gerzile Kalesi Kayseri'nin Yahyalı ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kale Yahyalı'nın 11 km güneybatısında yer alan Gerzile Yaylası'na hakim Tavşan Tepesi'ndeki düz bir alan üzerine konumlandırılmıştır. Gerzile Kalesi'nin deniz seviyesinden yüksekliği 2.000 m'dir. Gerzile Kalesi Bostanlık Vadisi'nin batısı ile Kesteliç ve Sarnıç'a giden yolları kontrol etmek amacıyla yapılmıştır. Kale üzerinde inşa ya da onarım kitâbeleri bulunmamaktadır. Kalenin günümüzde büyük bir kısmı yıkılmış vaziyettedir. Kalede inşa malzemesi olarak kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır.

Kale içten içe 35.92 x 21.40 m ölçülerinde olup doğu batı doğrultuda dikdörtgen bir alan üzerinde inşa edilmiştir. Özellikle yapı beden duvarlarını oluşturan kaplama moloz taşların büyük bir bölümü yerlerinden sökülmüştür. Günümüze ulaşabilen sur duvarı bakiyelerinden kalenin planı rahatlıkla anlaşılabilir. Buna göre kalenin, tek mekândan oluştuğu ve inşasında topografyadan yararlanıldığı, özellikle kuzey cephenin doğal taş kayalıkların üzerinde yükseldiği görülmektedir.

Kalenin batı cephesi büyük oranda yıkılmıştır. Cephenin güney bölümü ayakta olup bu kısmın duvar örgüsü büyük oranda tahrip olmuştur. 2.10 m kalınlığında olan sur duvarı kuzeye gidildikçe doğruya doğru kırılma yapmaktadır. Batı cephenin kuzey bölümü arazinin topografyasına göre konumlandırılmıştır. Günümüzde batı cephenin kuzey taraftaki sur duvarına ait temel bakiyelerinin çok az bir bölümü tespit edilebilmektedir. Kuzey cephenin sur duvarları arazinin topografyasına göre konumlandırılmış olup mevcut doğal kayaların üzerinde bu cephe yükselmektedir. Cephe batıdan doğruya doğru 37.41 m uzunluğundadır. Cephenin beden duvarlarının kalınlıkları yer yer 2 m'ye kadar ulaşmaktadır. Cephenin ortasında kuzeye doğru taşıntı yapan üçgen formlu payanda dikkati çekmektedir. Bu payanda kuzey yöndeki sur duvarını güçlendirmek amacıyla yapılmıştır. Kuzey cephenin doğu cephe ile birleştiği bölüm tamamen yıkılmıştır.

Doğu cephesi, sur duvarları ve köşelerdeki yarım daire burçları ile kalenin en sağlam cephesidir. 22.72 m uzunluğundaki cephe üzerinde iki adet yarım daire formu burç bulunmaktadır. Burçların bu cephe üzerinde yer almalarının nedeni kalenin doğusunda yer alan vadi ve yolun gözetlenmesini sağlamaya yönelik olmalıdır. Kuzeyde yer alan burç oldukça geniş bir yay çizmekte olup kuzey cepheyle birleştiği anlaşılmaktadır. Yalnız günümüzde bu birleşme kısmındaki sur duvarları yıkılmıştır. Burç içerisinde yapılmış kaçak kazılar burcun ve güney sur duvarının bir kısmının yıkılmasına sebep olmuştur. Var olan izlerden burcun içinin boş olduğu anlaşılmaktadır. Doğu cephede yer alan sur duvarları kalenin en sağlam beden duvarıdır. Yer yer 5.84 m yüksekliğe kadar ulaşan sur duvarı 2.22 m kalınlığındadır. Doğu cephenin güney cephe ile birleştiği alana tıpkı kuzey cephede olduğu gibi oldukça geniş

bir yay çizen yarım daire planlı burç yerleştirilmiştir. Yarım daire kesitli bu burcun içi de boştur. Burcun üst örtüsü çökmüştür.

Kalenin güney cephesi aynı zamanda giriş kapısının da bulunduğu cephedir. 68 m uzunluğunda olan cephenin sur duvarları çok büyük oranda tahrip olmuştur. 2.12 m kalınlığında olan sur duvarlarının dış kaplamaları tamamen sökülüştür. Diğer cephelerden farklı olarak daha düz bir alana oturan bu cephe üzerinde kalenin 2.00 m genişliğindeki giriş kapısı açıklığı yer almaktadır.

Kalenin iç mekânında herhangi bir bakiye ile karşılaşmamaktadır. Günümüzde var olan duvar bakiyeleri orijinal olmayıp yakın tarihlerde oluşturulmuş hayvan barınaklarına aittir.

Kalenin inşa ve onarım kitâbeleri yoktur. Kalenin duvar örgü tekniği incelendiğinde kalede iki farklı inşaat döneminin olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin kuzey, güney ve batı cepheleri 9. yüzyıl Bizans mimarisi özellikleri taşıırken doğu cephesi 11. yüzyılın mimari özelliklerini taşımaktadır.

29- Bostanlık Kalesi (Kalehöyük) (Yahyalı)

Bostanlık Kalesi (Kalehöyük)

Yahyalı ilçesinin güneybatısında, Yahyalı-Aladağ yolunun 7. kilometresinde Orman İşletmesinden 500 m ileridedir. Bostanlık Boğazı'nda yer alan kale, kesme taş ve molozlarla inşa edilmiş olup yapı tarzı itibarıyla Bizans Dönemi'ne tarihlenebilir.

Gerzile Kalesi'yle birlikte bu vadiyi kontrol etmektedir.

30- Çamlıca Köyü Kalesi (Yahyalı)

Yahyalı'nın 37 km güneybatısında Aladağlar üzerinde Çamlıca köyü yakınında Zamantı Nehri'nin hemen yanında yer almaktadır.

Kale doğu-batı doğrultuda doğal bir kaya tepesi üzerinde inşa edilmiş ve inşa malzemesi olarak kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır.

Günümüzde sadece güney ve doğu cephede 0,75 m kalınlığında bir sur duvarı bulunmakta olup bu duvarın üzerinde doğuya açılan kesme taşlarla örülmüş bir kapı yer almaktadır.

Güney cephe üzerinde dört adet mazgal pencere bulunmaktadır. Ayrıca bu cephenin güneyinde bir ön mevzi yer almaktadır.

Kalenin inşa kitabesi yoktur. Kalenin duvar yapısının tekniği, malzemesi ve örgü sistemi incelendiğinde 9. yüzyıl Bizans Dönemi özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.⁴⁹

31- Aşırılık Kalesi (Yahyalı)

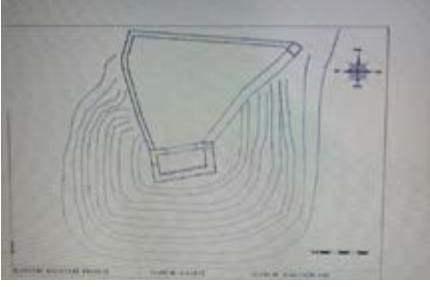
Aşırılık Kalesi Yahyalı'nın yaklaşık 4 km güneydoğusunda yer alan ve deniz seviyesinden 1957 m yükseklikte bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Güney Kale ile birlikte Adana'ya giden yol güzergâhını kontrol etmekte olduğu düşünülmektedir. Her iki kale arasında bulunan vadideki yoldan Gerzile Kalesi'ne ulaşılmaktadır. Gerzile Kalesi ile Aşırılık Kalesi arasındaki mesafe ise 4.481 m'dir. Kale üzerinde inşa ya da onarım kitâbeleri bulunmamaktadır. Kalede inşa malzemesi olarak kaba yonu ve moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Kale plan olarak iki bölümden oluşmaktadır. Güneyde yer alan mekân doğu-batı doğrultulu uzanırken bu mekânın kuzeyinde bulunan ikinci kısım kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Kuzey mekânın güney mekânla birleştiği noktada dilatasyon görülmektedir. Kalenin güneyinde yer alan mekânda kullanılan moloz taşlar daha büyük ölçekliyken, kuzeyinde yer alan mekânda kullanılan taşlar daha küçük ölçeklidir.⁵⁰

Kalenin güneyinde yer alan ve doğu-batı doğrultuda uzanan dikdörtgen mekânın kuzey cephesinin orta kısmı hariç beden duvarları genel olarak sağlam olup yer yer 6.5 m yüksekliğe kadar yükselmektedir. Bu

⁴⁹ Denктаş agp. s. 151.

⁵⁰ Denктаş, age. s. 91.

Aşırılık Kalesi

Aşırılık Kalesi

dikdörtgen planlı mekân içten içe 9.95x4.5 m ölçülerinde olup mekânın üzerinin mevcut kalıntılar dikkate alındığında doğu-batı doğrultuda uzanan beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu bölümün üst örtüsü günümüzde tamamen yıkılmış durumdadır. Mekânın doğu duvarının üzerindeki hatıl yuvalarından bu mekânın en az iki katlı olarak yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mekânın güney cephesi üzerinde bir, doğu cephesi üzerinde altı üstlü yerleştirilmiş iki ve batı cephesi üzerinde de bir adet pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden doğu cephe üzerinde yer alanlar mazgal pencere olup diğerleri dikdörtgen formudur. Bu dikdörtgen planlı mekânın kuzeydoğusunda yuvarlak kesitli bir kuyu bulunmaktadır. Bu mekân büyük ihtimalle askerlerin kaldığı bölüm olmalıdır.

Kuzeyde yer alan ve güneydeki mekândan daha büyük tutulan ve arazinin topoğrafyasına göre kuzeye doğru genişleyen yamuk dikdörtgen mekânın çevresi sur duvarlarıyla sınırlandırılmıştır. Günümüzde mekânın doğu ve kuzey cephelerindeki sur duvarları tamamen yıkılmıştır. Doğu cepheden günümüze sadece kuzey köşesinde bulunan sur duvarının çok az bir bölümünün kalıntısı ulaşabilmiştir. Sur duvarları yer yer 5.4 m yüksekliğe kadar ulaşmakta olup arazinin eğimine göre konumlandırılmışlardır. 31.58x22.24 m ölçülerinde düzgün olmayan bir plan gösteren bu mekâna giriş batı cephesi üzerinde yer alan düz lentolu kapıdan sağlanmaktadır. Dolayısıyla hem her iki bölümünde kullanılan malzemelerin farklı oluşları hem de her iki mekânın birleşme noktalarındaki dilatasyon izlerinden dolayı farklı dönemlerde inşa edilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

İnşa ve onarım kitabesi olmayan kalenin duvar örgü tekniği incelendiğinde üç farklı dönemde tadilat geçirdiği anlaşılmaktadır. Kalenin güney ve kuzey cephelerinin birleştiği köşede büyük ebatlı blok taşlarının kullanılmış olması burada erken tarihli bir yapının bulunabileceğini akla getirmektedir. Kalenin güneyindeki dikdörtgen planlı mekânın duvar tekniğini 7-9. yüzyıla kadar indirmek mümkündür. Kuzeyde yer alan kalenin sur duvarlarının örgü tekniği ise bu bölümün 11. yüzyılda ya kısmen onarıldığını ya da tamamen yeniden inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.⁵¹

32- Köşk Kalesi (Yahyalı)

Köşk Kalesi; Yahyalı'nın 26 km güneybatısında, deniz seviyesinden 2.346 m yükseklikte, oldukça dik bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Tepenin doğu ve kuzey tarafının uçurum olmasından dolayı bu cephelere sur duvarı inşa edilmemiştir. Kalenin batı ve güney cephelerindeki sur duvarları kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Kale üzerinde inşa ya da onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Kalede inşa malzemesi olarak kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır.

Kale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım ön surların bulunduğu alandır. Bu kısımda yer alan surlar büyük oranda tahrip olmuştur. Alan 44.52x29.84 m ölçülerinde olup alanın kuzeyinde dikdörtgen planlı ve temel seviyelerine kadar yıkılmış burcun bakiyeleri görülmektedir.

Kalenin ana bölümü önde yer alan bölüme nazaran daha düz bir alanda yer almaktadır. Kaleye batı cephesinin yaklaşık orta kısmına yerleştirilen kapıdan geçilerek girilmektedir. Kalenin batı cephesi kuzey-güney yönde, arazi eğimine göre konumlandırılmıştır. Cephe duvar yüksekliği yer yer 2.93 m'ye kadar ulaşmaktadır. Cepheyi oluşturan duvarlar ortalama 1.75 m kalınlıktadır. Batı cephe ile güney cephenin birleştiği köşeye yarım daire formu bir burç yerleştirilmiştir.

⁵¹ Denктаş Mustafa, *Kayseri Kaleleri*, 109K029 Numaralı Tübitak Projesi, Antalya 2012, s. 91.

Günümüzde burcun üst kısmı tamamen yıkılmıştır. Yine batı cephenin kuzey köşesinde yıkılan sur duvarlarının doğusunda dikdörtgen planlı bir mekân yer almaktadır. Fonksiyonu tespit edilemeyen bu mekân iki bölümden oluşmakta olup mevcut kalıntılardan üzerinin kapalı olduğu anlaşılmaktadır.

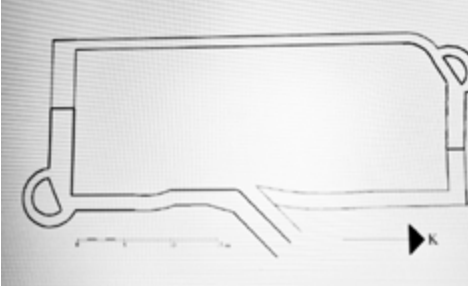
Kalenin güney cephesindeki sur duvarı bakiyelerinin sadece batı cepheyle birleştiği köşedeki çok az bölümü günümüze ulaşmış olup sur duvarlarının kalan bölümü büyük oranda yıkılmıştır. Bu cephenin doğu köşesi dikdörtgen planlı sarnıç ve sur duvarı kalıntılarının kuzey bölümünde de dikdörtgen planlı bir mekân kalıntısı bulunmaktadır. Günümüzde her iki mekân da büyük oranda tahrip olmuştur.

Kalenin duvar örgü tekniği incelendiğinde, kalenin 9. yüzyıl Bizans mimarisi özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır. Kalenin sur duvarları üzerinde yapılan incelemelerde inşaatından sonra Bizans ve Selçuklu dönemlerinde onarıldığı tespit edilmektedir. Büyük kalenin batı cephesindeki giriş kapısının yan duvarlarının örgü ve yapılış tekniği Selçuklu Dönemi özellikleri taşımaktadır.

33- Hopur Kalesi (Yahyalı)

Hopur Kalesi Yahyalı'nın 9 km güneybatısında Köşk Suyu mevkisindeki Elmadağ Tepesi üzerine inşa edilerek, Kavak Kalesi ile birlikte Köşk Kalesi'ne oradan Çamlıca Köyü Kalesi'ne uzanan ve Yahyalı-Adana yolu bağlantısının kontrol ve güvenliğini sağlamak amacını taşıyan kalelerden biridir. Kalede inşa malzemesi olarak kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır.

Kale, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alan üzerinde inşa edilmiştir. Kalenin doğu cephesindeki sur duvarları arazideki doğal taşların üzerine konumlandırılmış fakat sadece doğu cephenin güneyinde yer alan bir bölümü kısmen ayakta kalabilmiştir. Doğru cephenin güney cephe ile birleştiği köşede yarım daire formu bir burç yer almaktadır. Bu burcun içerisi tamamen boş olup temel seviyesine kadar yıkılmıştır.

Hopur Kalesi Güney Duvarı- Yahyalı

Kalenin güneyinde sadece temeller seçilebilmektedir. Kuzey cephesindeki sur duvarı diğer cephedeki beden duvarlarına oranla daha sağlam durumda olup 1.85 m kalınlığındadır. Kuzey cephenin batı cephe ile birleştiği köşede yarım daire formu bir burç yer almaktadır. Yarım daire formu bu burçun içerisi de boştur.

Kalenin inşa ve onarım kitabesi bulunmamakla beraber duvar örgü tekniği incelendiğinde, 11. yüzyıl özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.⁵²

34- Kavak Kalesi- Yahyalı

Kavak Kalesi Yahyalı'nın 10 km güneybatısında Hopur Kalesi yakınındadır. Kale duvarları kaba yonu ve moloz taş malzeme kullanılmıştır.

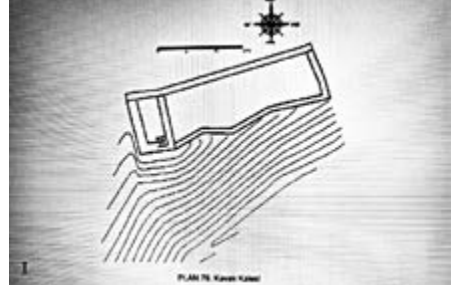
İki bölümden oluşan kale batı-doğu doğrultuda uzanmaktadır. Kuzey-güney doğrultuda uzanan bölümdeki merdiven kalıntılarından ikinci bir katın olduğunu anlaşılmaktadır. Batı ve güney duvarlarının kalınlığı 1.68 m olup yükseklikleriye yer yer 5.03 m ye kadar çıkmaktadır.

Kalenin ikinci bölümünün dikdörtgen şeklinde olduğu anlaşılmakta ve fakat sadece doğu yöndeki sur duvarı ayakta. Diğer cephelerdeki sur duvarları temel seviyelerine kadar yıkılmıştır. Bu dikdörtgen mekânın güney yöndeki sur duvarı doğal kayalıklar üzerine, arazinin yapısına uydurularak yapılmasından dolayı düzgün bir plan göstermemektedir.

⁵² Dentaş, agp. s. 155.

Kavak Kalesi

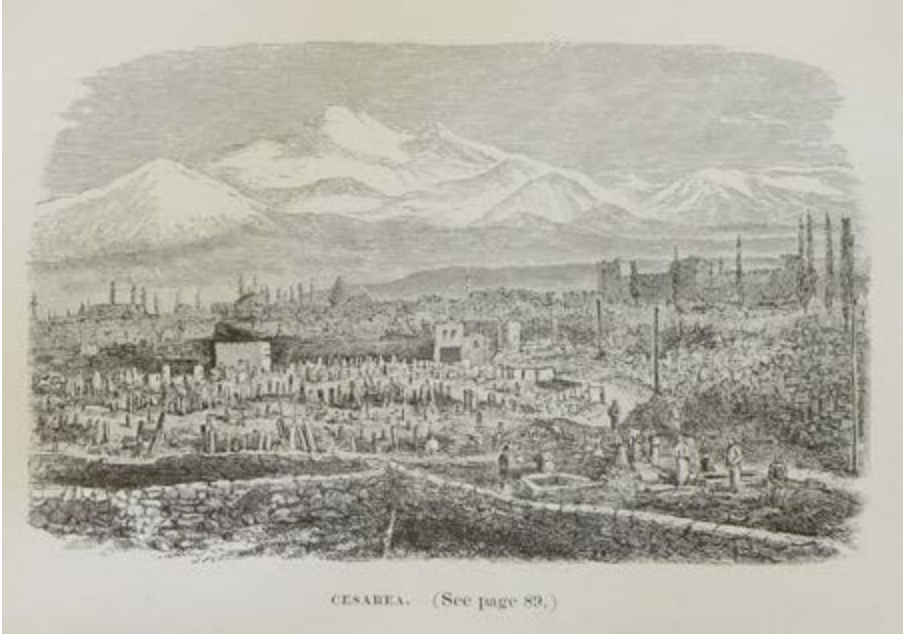

Kavak Kalesi

Kalede herhangi bir inşa ve onarım kitabesi bulunmamakla beraber üslubundan 7-9. yüzyıl Genç Bizans mimarisi özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FOTOĞRAFLAR VE GRAVÜRLER

1884, Barrows, John Otis, Kapadokya'da At Sirtında, Boston, yeni baskı 2022

1862, Kayseri, Charles Texier Asie Mineure Cappadoce

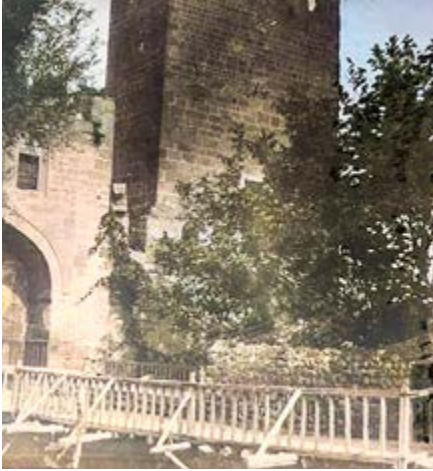
1862, Texier

İç Kale Bizans Dönemi tasavvuru-Kadir Uyanık

1890-Yoğunburç ve dış surlar

1890

1891, William Sachtleben- Thomas Allen Jr.
(Erarslan, Tefik, Taşların İzinde, Melikgazi
Bel. Kültür yay. 2020, No 8, S. 112)

1891, (Erarslan T. age. s. 113)

1891, (Erarslan T. age. s. 112)

1897, Kayseri Kalesi, Pierre Gigord Kol./ Getty Research İnstitüte

1897, Alfred Boissier, En Cappadoce, notes de voyage, Cenevre

1909, Bell

Kapalı Çarşı ve Kayseri Kalesi (Kaynak: Hugo Grothe, 1909) Erarslan, T. a.g.e. s. 165

1909, Bell, (Levent Yaprak Koll.)

1909, G. Bell, Kale İçinde Bir Sokak, (Erarslan, T. a.g.e. s. 148)

1920'li yıllar, Kuzeydoğu Cephe

1927, Yoğunburç, Gabriel

1920 li yıllar

1923, Anımsamalar, Nilay- Nihat Karakaya,
Erciyes Ün. Yay. Kayseri 2002, Nu.103

1927, Gabriel

1927, Dış Surlar İç Taraftan, Gabriel
(Recep Kanalgı-Kayham)

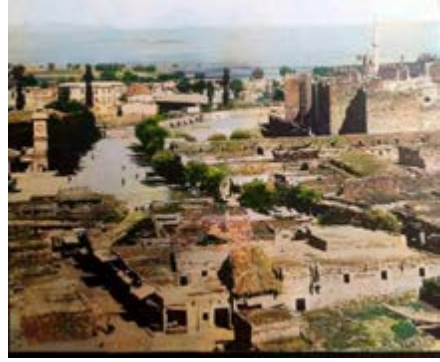
1927 ve günümüzde

1927, Gabriel

1926, Alman Tayyarecilerinin Objektifinden İç Kale ve Çevresi

1940, Dış Kale surları

Levent Yaprak Kol.

1927, Gabriel

1925, Kayseri Albümü, TBMM Kütüphanesi,
(Erarslan, T. a.g.e. s. 197)

1927, Gabriel

1927, Dış Surlar Doğu Duvarı, Gabriel

1927, Gabriel

1927, Gabriel

1927, Hunat Medresesi'nden Kale, Gabriel

1927, Hunat Camii tarafından Kayseri Kalesi ve Kazancılara Çıkan Yol, Gabriel

Kayseri Kalesi Aslanlı Kapı Girişi ve At Arabaları. Tarih bilinmiyor (1925 1930 lu yıllar olabilir.)
Kaynak Alman Arşivleri (Yeşen Dursun)

1935, Arslanlı Kapı

1936-1949

1936-1949

İç Kale'den Erciyes 1940 lı Yıllar (Recep Kanalgı-Kayham)

1936-49 lı yıllar (Recep Kanalga-Kayham)

1950 li Yıllar, Kaynak: Metropolitan Museum of Art (New York, N.Y.). Department of Islamic Art

1950, Dış Surlar, Doğu Cephe, (Recep Kanalga-Kayham)

1960, Sebze Pazarı

1950-60, Sebze Pazarı

1950-1960, İçerde Sebze Pazarı

1970, Doğu Cephe, Dizdar Kapısı (Ahmet Ulu Kol.)

1970-1980

Arslanlı Kapıdan girişte ikinci kapıya kadar korumalı dar alan

1984, Kale içinde meyve-sebze pazarının yıkılması (Recep Kanalgı-Kayham)

1988, Kale içinde Sarraflar Çarşısının yapımı (Recep Kanalgı-Kayham)

1987-88, İç Kale Kuzey Kapısının İnşaat Sebebiyle Açılması. Kayseri Valisi Yüksel Çavuşoğlu ve Belediye Başkanı Hüsamettin Çetinbulut (Ahmet Zorlu Kol.)

Çift Katlı Justinyanus Surları ve Sultan Hamamı Restorasyonu

Sarraflar Çarşısı ve Barakalar

Sarraflar Çarşısı Dönemi Barakalar

Sarraflar Çarşısı Dönemi Barakalar

Sarraflar Çarşısı, Denктаş, a.g.p. 2012

Sarraflar Çarşısı ve Barakalar

Dış Surların Onarımı

2010, Kayseri Kalesi

2012, Ok Burcu

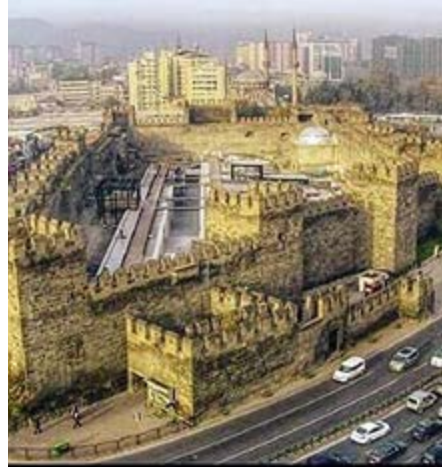
2012, Aslanlı Kapı

2019, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=91627029>)

2019

2019

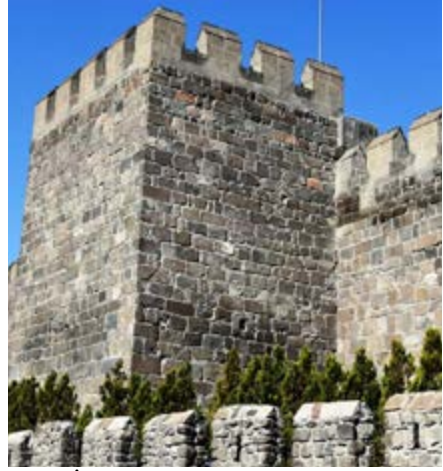
2019

2021

2023, İç Kale Camisi

2023, İç Kale ve Hisar Peçe duvarları

1936 yılından itibaren geçirilen felaketlere yardım toplamak üzere tahsis edilen barakalar (İç Kale)

İç Kale'den bir görünüş

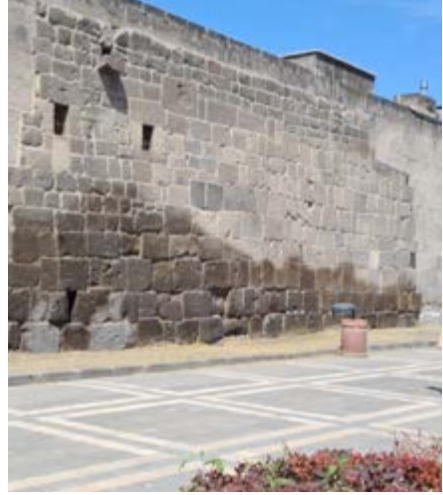
2022, Panoramik İç Kale

2023, Surlarda detay

2023, Surlarda Detay

2023, Surlarda Detay

31 Ağustos 2023, (F.: Sn. Fehmi Gündüz)

KAYNAKLAR

Abu'l Farac Tarihi; çev. Ö. Rıza Doğrul. cilt: II, Ank. 1987

Adrienne, Mayor; Mithridates, İş Bank. Kültür Yay. çev. Gürkan Ergin, Ank. 2013

Ahmed Nazif; Mir'at-i Kayseriyye, çev. Mehmet Palamutoğlu, Kays. Özel İdare ve Kays. Bel. Birliği Yay.-2, Kays. 1987

Akok, Mahmut; Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı: XXIII -2 TTK Ank. 1976

Akok, Mahmut-Özgüç, Tahsin; Develi Abideleri, Belleten, cilt 19, sayı 75, 1955

Bland, Roger Farrant; Antakya ve Sezar'da (Kayseri) Gordian III Sikkeleri, Bölüm 6, Dokt. Tezi, University College, Arkeoloji Enst. Londra

Blumer, Friedrich; Imhoof, Zur Griechischen Und Römischen Münzkunde 1908, Verlag der schweiz numismat. Gesellschaft Rue du Commerce, 5

Gabriel, Albert Louis; Kayseri Türk Anıtları, çev. Ahmed Akif Tütenk, Ank. 1954

Gabriel, Albert Louis; Anadolu'daki Türk Anıtları, I.cilt, Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yay. İst. 2022

Aziz b. Erdeşin-i Esterâbâdî; Bezm u Rezm, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bak. Kültür Eserleri Dizisi 153, Ank. 1990

Bamyacı, Mehmet Ertan- Güçlüay, Sezgin; İmparator Herakleios Dönemi (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Genel Ekonomisi ve Ticaret Politikası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 28, Sayı: 1, Ocak – 2018

Baydur, Nezahat; Kültepe (Kaniş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, İst. 1970

Baykara, Tuncer; Türkiye Selçuklularında Taşra Yönetimi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Cilt 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ank. 2006

Bell, Gertrude; Seyahatname, Amurath to Amurath, İng. 1911

Charles, Texier; Küçük Asya- Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, 3.Cilt, Yedinci Kitap, Dördüncü Bölüm, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ank. 2002

Cömert, Hüseyin; 19. Yüzyılda Kayseri, Mazaka Yay. Kays. 2007

Çayırdağ, Mehmet; Kayseri Ans. Kiçi Kapı Mad, Kays. Büyükşehir Bel. Yay, nu: 129, 2015 Cilt. 4

Çayırdağ, Mehmet; Kayseri’de Kitâbelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, Vakıflar Dergisi, XLII

Çayırdağ, Mehmet; Saykalan Hisarı, Kays. Ans. Kays. Büyükşehir Bel. yay. No: 137

Deker, Yasemin; Hisarcık Kasabası, Kays. Ticaret Odası Yay. 69, Kays. 2010

Denktaş, Mustafa; Kayseri Kaleleri, 109K029 Numaralı Tubitak Projesi, Antalya 2012

Erarslan, Tevfik; Taşların İzinde Kayseri 1880-1980, Kayseri Melikgazi Bel. Kültür Yay. 2020

Eflâki, A. ;Ariflerin Menkıbeleri I, çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1964-1986

Eravşar, Osman; Anadolu Selçuklularında İdarî Mekân Olarak Devlet-hâne, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri, Selçuk Üni. Konya 2001

Eravşar, Osman; Seyahatnamelerde Kayseri, Kays. Ticaret Odası Yay. Kays. 2000

- Erkiletlioğlu, Halit; Geniş Kayseri Tarihi, 3. Baskı, İhlamur Yay. Ank. 2022
- Erkiletlioğlu, Halit; Kappadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi, Kays. Büyükşehir Belediyesi Tarih Dizisi Yay. Kayseri 2019
- Erkiletlioğlu, Halit; Kayseri Kitâbeleri; Kays. Büyükşehir Yay. No: 37, Kays. 2001
- Erkiletlioğlu, Halit; Osmanlılar Zamanında Kayseri, Kayseri Büyükşehir Bel. Yay. Nu: 5, 1996
- Ganschow, Thomas; Münzen von Kappadoien, Arkeoloji ve Sanat Yay. İst. 2018, Band II
- Gökbilgin, M. Tayyip; VI. Asrın Başlarında Kayseri Şehri ve Livası, Zeki Velidi Togan Armağanı, İst. 1950-55
- Grousset, Rene; Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, çev. Rober Koptaş, Aras Yay. İst. 2005
- Günbattı, Cahit; Kültepe Kaniş, Kays. Büyükşehir Bel. Yay. Kays. 2017
- Eldem, Halil Edhem; Kayseri Şehri, Haz. Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Nu: 524/93, Ank. 1982
- Hüsameddin, Hüseyin; Amasya Tarihi, C: 2 B:153
- İbn Bibi, El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, Selçuknâme, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ank. 2020
- İnbaşı, Mehmet; Kale Mahallesi, Kays. Ans. Kays. Büyükşehir Bel. Yay. 3. Cilt
- İnbaşı, Mehmet; Osmanlı Dönemi Maddesi, Kays. Büyükşehir Bel. Yay. Kayseri Ans. 5. Cilt

İnbaşı, Mehmet; Kayseri Kalesi, OTAM (Ank. Üni.-Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merk. Dergisi), Sayı: 11, Ank. 2000

Jennigs, Ronald; Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: a Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum, International Journal of Middle East, Studies, VII /1 1976

Karaarslan, Mehmet; Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Kayseri Şehri ve Kayserililer, Yeditepe Yay. İst. 2015

Karatepe, Şükrü; Kayseri Cumhuriyet Meydanı'nın Mekânsal Gelişimi, Düşünen Şehir, Kayseri Büyükşehir Kültür Yay. Mayıs 2021, sayı 14

Kayhan, H.; Melik Muhammed'in Ölümünden (1143) Sonra Dânişmendli Tarihine Bir Bakış, III. Kays. ve Yöresi Tarih Semp. Bildirileri (06-07 Nisan 2000) Bildirileri, Kays. 2000

Kaymaz, Nejat; Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman, Ank. Üni. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. 202, Ank. 1970

Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri'nin Yeraltındaki Medeniyeti, Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, Birinci Ara Rapor, 2017

Kerimüddin Mahmud-ı Aksarayî; Müsâmeretü'l-Ahbar, (çev. Mürsel Öztürk), Ank. 2000

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî; Selçuklu Dev. Tarihi, çev. M. N. Gençosman, Ank. 1943

Kınal, Füzûzan; Eski Anadolu Tarihi, TTK Yayınları, Ank. 1962

Koç, Yunus; Mülk ve Vakıf Toprakları, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Cilt 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ank. 2006

Kulakoğlu, Fikri; Kaniş, Neşa, Anisa, Karye-i Kınış, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, S. 155, 2017, s. 7-16.

Kürkçüoğlu, E.; Kayseri'nin Türkleşmesi ve Selçuklu Hâkimiyeti, II. Kays. ve Yöresi Tarih Semp. Bildirileri (16–17 Nisan 1998), Kays. 1998

Michael, Curtis Ford; Pontus Kralı, Yurt Yay. çev. Sami Könikol, Ank. 2014

Niccolo, Machiavelli; Savaş Sanatı, Say Yay. Ank. 2022

Ostrogorsky, Georg; Bizans Devleti Tarihi, çev. Fikret Işıltan, TTK yay. Ankara 1981

Özbek, Yıldırım- Arslan. Celil; Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Kays. Büyükşehir Yay. Kays. 2008

Özgüç, Tahsin; Altıntepe Kazıları, Belleten, XXV, 1961

Özgüç, Tahsin; Demir Devrinde Kültepe ve Civarı, Ank. 1971

Özgüç, Tahsin; Kültepe-Kaniş/Nesa Sarayları ve Mabretleri, TTK Yay. V-46, Ank. 1999

Pakalın, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, Millî Eğitim Basımevi, İst. 1983

Procopius, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, London William Heinemann Ltd MCMLXXI Book IV 5.

Saykı, Kübra; Kayseri Sancağı ve Sancağa Bağlı Kazalarda Kadın Mahkûmlar, Şehir Dergisi, Kays. Büyükşehir Bel. Yay. sayı; 37

Selçuk, Hava; 1651 Yılında Kayseri Kalesi'nin Kuşatılması ve Kürt Mehmed Ağa, SDÜ Fen Ed. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2008, Sayı 17, s. 33-40.

Sevim, A.; Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi, Ank. 1993

Simeon; Tarihte Ermeniler, 1608-1619, çev. Hrand D. Andreasyan, Çivi-yazıları, İst. 1999

Strabon, Geographika; Antik Çağ Coğrafyası, çev. Pekman Adnan, Ark. ve Sanat Yay. İst. 2000

Sümer, Faruk; Yabanlu Pazarı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. 14, İst. 1985

Tanyeli, U.; Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci, (11-15. Yy) İst. 1987

Tarhan, M. Taner; Eski Çağda Kimmerler Problemi, VIII-Türk Tarihi Kongresi, Ank.1979

Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu, İst. 1971

Ramsay, William M.; Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, (çev. Mihri Bektaş), Millî Eğitim Basımevi, İst. 1960

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK Yay. Ank. 1984

Yıldırım, Tayfun; Doğu Kapadokya Bölgesi Yüzey Araştırmalarında Derlenen Seramikler <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2153177>

Yücel, Yaşar; Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar Eretna Devleti Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti Mutahharten ve Erzincan Emirliği, Cilt: II, Ank.1991

Yüksel, Batuhan; Arşag Alboyacıyan'ın Kayseri Ermenileri Tarihi Kitabının Kayseri Şehri (I. Cilt) Adlı Bölümünün Tercüme ve Değerlendirmesi, T.C Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni. Sosyal Bilimler Ens. Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Eylül 2022

DİZİN

A

Afşin Bey 40
Ağırnas 26
Ağzıkara Han 171
Ahmedek 51, 76, 96, 107, 117, 125, 127, 147
Akkale 23, 154, 165, 166, 172
Akkışla 23, 27, 29, 154, 180
Akok, Mahmut 29, 67, 96, 103, 182
Alâeddin Keykubad I. 20, 49, 51, 74, 76, 88, 89, 91, 104, 114, 120, 121, 129, 130, 132, 147, 178
Alanya 20
Ali Dağı 68, 71
Alişar 35
Alparslan 73, 177
Anaksagoras 15
Anitta 155
Ankara 16, 26, 40, 47, 72, 74, 85, 94, 97, 130, 137, 161, 165, 172, 179, 241
Antalya 20, 21, 131, 208, 238
Apollon 54
Arap 19, 28, 40, 48, 49, 73, 97, 174, 176
Arcadius 66
Archelaus 39
Ariarathes, V. 38, 51, 52, 54
Ariarathes VI. 45
Ariarathes VII. 45, 46
Arslantepe 35
Asarcık 162
Asurlular 36, 155

Aşırılık 24, 202, 206, 207
Aşirlik Kalesi 154
Athena 16
At Meydanı Kapısı 77, 79, 95, 144
Aynalıdere 27

B

Bakardağ Kalesi 154
Bakırdağ 24, 191, 193
Basileios 39, 47, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 73, 84, 97, 98
Battalaltı 39, 43, 48, 51, 62, 63, 65, 67, 68, 70
Baycu Noyan 83, 90, 119, 134
Baydur, Nezahat 29
Bedesten 81
Bell, Gertrude 174
Beştepeler 26, 61, 62, 67, 160
Bileç 23, 190
Bitinya 45
Bizans 17, 19, 23, 38, 39, 47, 48, 49, 50, 51, 61, 65, 67, 70, 72, 73, 74, 84, 96, 97, 98, 103, 127, 128, 143, 147, 149, 168, 169, 170, 172, 174, 175, 176, 177, 181, 183, 185, 200, 202, 203, 205, 206, 209, 211, 214, 237, 239, 241
Boğazköy 35
Bostanlık 24, 203, 205
Bostanlı Kalesi 154
Boyacı Kapısı 50, 76, 77, 81, 86, 144, 145
Bozkale 24, 154, 200

Burhaniye 26,27
Bünyan 27,35
Büyüktuzhisar 26,27

C

Cami-i Kebir 49
Cırgalan 26,147

Ç

Çağla Tepesi 35
Çalapverdi 35
Çamlıca 24,154,205,209
Çamlıca Köyü Kalesi 154,205,
209
Çankırı 40

D

Dânişmendliler 40,49,82,119
Denktaş, Mustafa 21,29
Derevenk 26
Develi 23,24,27,29,35,154,181,
182,183,187,188,190,191,
192,195,201,202,237
Develi Kalesi 23,154,181,182
Devlethâne 51,78,85,88,92,93,
94,114,130,131,132,133,
178,238
Dicle 66
Dolma Tepe 35
Dulkadiroğlu 40,49,119,121,
122,147
Düvenönü 48,65,66,76,77,85,87,
94,145

E

Erciyes 24,25,27,35,36,37,39,47,
50,51,52,54,56,60,66,68,
69,144,149,158,159,160,
162,181,201,219,226
Eretnalılar 40
Erkilet 26,107,142
Ermenistan 73
Esenyurt 60
Estârabâdi 93
Evliya Çelebi 49,50,79,80,86,
105,115,143

F

Faraşa 24
Faroghi, Suraiya 67,78
Fatih Sultan Mehmed 40,49,91,
107,123,125,147,164,165,
170
Felâhiye 26,27,29,168
Fırat 66,72,237
Fraktin 35
Frigler 37

G

Gabriel, Albert Louis 29,39,69,
70,71,94,106,115
Gerzile 24,154,203,205,206
Gerzile Kalesi 24,154,203,205,
206
Gıyaseddin Keyhüsrev I. 75,129,
130,131
Gıyaseddin Keyhüsrev II. 75,89,
129,134,178
Gordianus 54,56,57,58,59,60,
161

Gordion 37
Göllüdağ 35
Gülük Camisi 51,66
Güney Kale 24,154,202,203,206

H

Hacıdere 27
Hacılar 26
Hâlid bin Velîd 50
Halil Edhem xii,29,83,88,94,
126,146,239
Harsenos 23,168,169,170,171
Hatiroğlu Camisi 81
Hatti 17,155
Hatuniye Medresesi 81
Heraclitus 15
Hisarcık 23,26,66,154,160,162,
163,238
Hisarcık Kalesi 23,154,163
Hisarönü Kapısı 77,115
Hitit 17,19,36,38,155,157,180,
190,191,200,201
Hoca Bey Camisi 81
Hopur 24,154,209,210
Hopur Kalesi 24,154,209,210
Hunat 48,51,79,82,83,115,116,
223,224
Hz. Ömer 48,50,72

I

Ispıdın 26

İ

İkitepe 35
İmamoğlu, Vacit 43,96

İncesu 26,154,201
İnderesi 27
İran 19,33,37,68,72,84,105
İzzeddin Keykavus I. 20,74,120,
130,147

J

Justinianus 48,51,61,67,68,69,
70,71,72,73,76,97,100,144,
149

K

Kadı Burhaneddin 40,49,79,91,
92,93,94,116,119,147,170,
171,186,187,242
Kadı Hamamı 81
Kâhta 20
Kaleköy Kalesi 23,154,191
Kaniş 23,35,36,52,154,155,157,
158,169,237,239,240,241
Kappadokya 16,19,43,45,46,48,
53,54,57,59,61,64,72,73,
97,149,160,162,164,168,
188
Karadeniz 19,44,53
Karakale 24,154,200,201
Karakaya 26,27,219
Karamanoğulları 40,107,119,
181,187
Karapınar Höyük 35
Karatay Han 171
Kavak 24,154,209,210,211
Kavakdere 26
Kavak Kalesi 24,154,209,210,
211

Kızılırmak 35, 37, 165, 168, 170, 172
Kiçikapı 76, 77, 80, 81, 85, 145
Kimmerler 37, 242
Konya 20, 40, 74, 84, 88, 114, 131, 133, 138, 143, 164, 238
Köşkerli Dağı 174
Köşk Kalesi 24, 154, 208, 209
Kudüs 50, 71, 143
Kulakoğlu, Fikri 156, 157
Kulpak 24, 154, 195
Kulpak Kalesi 24, 154, 195
Kululu 23, 35, 36, 154, 180
Kululu Kalesi 23, 154, 180
Kuruköprü 66
Kültepe-Kaniş 23, 154, 155, 158, 241

L

Laodike 45, 46
Lidya 37
Lifos 23, 35, 154, 158, 159, 160
Lucas, Paul 93

M

Machiavelli, Niccolo 17, 18
Mahmud II. 40
Malatya 40, 74, 176, 177
Mancusun 26
Mazaka 36, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 60, 61, 68, 71, 97, 110, 134, 157, 162, 238
Med 37
Medine 50, 78, 85, 143, 146
Melik Emir Gazi 177

Melikgazi ii, 23, 81, 154, 174, 175, 215, 238
Melikgazi Medresesi 81
Melik Muhammed Gazî 74
Meydan Kapısı 50, 77, 78, 85, 87, 89, 94, 95, 133, 139, 144, 145, 146
Mezopotamya 36
Mısır 36, 40, 72, 96, 99
Mithridates VI. 45, 46, 53
Moğollar 75, 79, 90, 91, 134, 135, 136

N

Niğde 164, 185, 186, 187, 203
Nizamettin Yağıbasan 177

O

Odun Pazarı 77, 78, 144
Ok Burcu 49, 76, 87, 93, 95, 114, 232
Osmanlı 16, 17, 21, 29, 40, 49, 50, 78, 93, 99, 104, 105, 108, 125, 127, 141, 147, 149, 164, 187, 238, 239, 240, 241

Ö

Öksüd 23
Öksüt Kalesi 154, 190
Özgüç, Tahsin 157, 181
Özvatan 168

P

Pamuk Hanı 81
Parsenos Kalesi 154
Pazarviran 26
Pers 19, 31, 37, 38, 68, 161
Pınarbaşı 23, 24, 26, 57, 154, 178,
196, 200
Poliouchos 54
Pontus 45, 46, 53, 241
Pozantı 48, 62, 72, 203
Prokopius 48

R

Roma 16, 17, 19, 38, 39, 44, 46, 47,
48, 54, 56, 60, 64, 65, 66, 67,
71, 72, 81, 84, 96, 144, 145,
157, 158, 160, 161, 164, 168,
169, 188, 200, 201, 239

S

Sadeddin Köpek 133, 178
Sâhibiye Medresesi 49, 94
Samsamüddin Kaymaz 90, 135
Sarıca Tepesi 35
Sarız 27, 35
Sâsânî 19
Selçuklu 17, 51, 73, 74, 75, 76, 78,
80, 85, 86, 88, 91, 94, 102, 104,
114, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 132, 134, 136, 170, 171,
172, 175, 176, 177, 178, 185,
209, 238, 240, 241
Selim II. 77, 80, 82, 85
Severus Alexander 57, 58
Seygalan 23, 71, 164
Seykalan 154, 164, 165

Seykalan Hisarı 154, 164, 165
Simeon 50, 102, 242
Sivas 20, 50, 74, 76, 77, 79, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 90, 91, 100, 119,
128, 131, 134, 136, 137, 144,
145, 146, 170, 177
Sivas Kapısı 50, 76, 77, 79, 83, 85,
86, 87, 119, 136, 145, 146
Strabon 24, 44, 45, 52, 53, 149, 242
Sultan Camisi 145
Sultanhan 35
Sultan Hanı 171
Sultan Sekisi 27
Suriye 36, 99, 170, 176
Susuz Han 171
Süleyman Bey 141, 179

Ş

Şahmelik 23, 154, 188, 189
Şahmelik Kalesi 23, 154, 188, 189
Şam 48, 72
Şerefiye 24, 154, 196, 197, 200
Şerefiye Kalesi 24, 154, 196, 197
Şeyh Şaban 24, 195, 201, 202
Şeyhşaban Köyü Kalesi 154

T

Tabal 36, 180
Talas 26, 50, 66, 102, 147
Taşlıburun 23, 38, 54, 55, 60, 154,
160, 161, 164
Tekgöz Köprüsü 165
Tekir Yaylası 160
Texier, Charles 45, 46, 47, 53, 68,
213, 214, 238
Thales 15

Tiberius 46,47
Tomarza 27,29
Tombak 24,154,192
Tombak Kalesi 154,192
Tontar 36,52,55,60
Tuztaşı Tepe 35
Tyana 64
Tyche 16,54,56,57

U

Urartu 17
Uzun Hasan 165

V

Valerian 60
Vezir Hanı 81
Viranşehir 24,154,196,200
Viranşehir Kalesi 24,154,196
Vitruvius 15

W

Warşama 157

Y

Yahyalı 24,154,183,202,203,
205,206,208,209,210
Yeni Kapı 77,82,85,126,145
Yeniköy 24,154,191
Yeniköy Kalesi 24,154,191
Yeşilhisar 23,26,27,154,183,184,
185,186,187,188,195
Yeşilhisar Kalesi 23,154,183,184,
185,186,187,188
Yıldırım Bayezid 40
Yoğunburç 48,49,65,66,74,75,
76,77,94,102,120,219
Yuvalı 23,154,172
Yuvalı Köyü Kalesi 154,172

Z

Zamantı 24,26,132,153,170,174,
175,176,177,178,179,180,
192,194,205
Zengibar 23,183
Zeus 54
Zeynel Abidin Türbesi 85
Zırha Kalesi 23,154,168,169
Zincidere 66
Zünnûn 177

KAYSERİ KALE *ve* SURLARI

HALİT ERKİLETLİOĞLU

Şehir, Erciyes'in kuzey eteklerinde MÖ 12-9. yüzyıllarında kurulan Mazaka ve hemen onun yanına kurulan Hellen şehri Eusebeia (Kappadokya Dönemi), MS 4. yüzyıldan itibaren Battalaltı'ndan başlayıp ovada geniş bir alanı kaplayan Caesareia (Kayseri), 6. yüzyılda daraltılarak güçlendirilen Caesareia ve Türk-İslâm Dönemi'nde İçerişar merkezli Kayseri olmak üzere beş defa yer değiştirmiştir. Bu evrelerin her birinde etrafı surlarla çevrilerek güvenliği sağlanmaya çalışılmış ve İç Kale ilave edilmiştir. Ayrıca başta Develi, Yahyalı; diğer ilçelerle köyler olmak üzere yakın ve uzak çevresi de dış müdahalelere karşı otuz civarında kale veya gözetleme kulesiyle donatılmıştır.

Bu çalışma, "Bölgemizdeki sur ve kalelerin ne zaman, kimler tarafından ve nasıl yapıldığı?" sorularının cevabını aramak ve tarihi işlevlerini ortaya koyma amacını taşımaktadır.

